

B2-páholy

A tenger hullámszik, a nap iszonyatos erővel tűz az égen. Ketten vannak így, a tenger és az ég. Csónak dobálódzik a hullámokon, öregember ül benne. Ketten vannak így, a csónakban az ember és a tenger. Az egyik szemnek mérhetetlenül hatalmas, a másik a hatalmashoz viszonyítva gyufaszálnak sem megfeleltethető. Egyik bármikor összeroppanthatja a másikat, másik tudja, hogy csakis egyik irgalmasságára számíthat. Egymásra vannak utalva. A hatalmas, hogy ne csak céltalanul hullámoztassa magát a végtelen térben és végtelen időben, az összemérhetetlen kicsi, hogy a nagytól kinyerjen valami könyöradományt, mondjuk egy halat legalább, ami nem csak a megélhetését biztosítja, de visszaadja a becsületét, amelytől könyörtelenül bekövetkezett öregsége fosztotta meg. A tenger közömbös. Az öregember fáradt, csalódott, reménytelen. Feje előrebillen, mint azoké, akik már végképp lemondtak mindenről. Ketten vannak így, az ember és a lemondás. Az öreg azért, időről időre, a horgokra akasztja a csalihalakat, és bedobja a zsinórt a vízbe. Ketten vannak így, az ember és a zsinór. A zsinór, végén a horgokkal, a horgokon a csalihalakkal, mégiscsak a remény hosszú és vékony kapcsolata valamivel. A lehetséggel talán. Ketten vannak így, az ember és a remény. Az öregembernek elfogyott az élelme. Ketten vannak így, az ember és az éhség. Az öregembernek elfogyott a vize. Ketten vannak így, az ember és a szomjúság. A csónak halad a vízen, de a víz olyan hatalmas, hogy a haladásnak valójában nincsen iránya, csak célja. Ketten vannak így, az iránytalan ember és ismeretlen helyén a cél. Ez a cél egy nagy hal, amelyik a víz mélyén rejtőzik valahol. A mélyben megszámlálhatatlan sok hal rejtőzik. De csak egy lesz közülük, amelyik az öregember aláeresztett csalijára rácsap. Ketten vannak így, az ember és az ismeretlen hal az ismeretlen halak megszámlálhatatlan tömegében. A nap iszonyatos erővel tűz az égen, a tenger hullámszik. Ketten vannak így, az ég és a tenger. Csónak dobálódzik a hullámokon, öregember ül benne. Ketten vannak így, a csónakban az ember és a tenger. Az öregembernek nincs más lehetősége, mint hogy vár. Ketten vannak így, az ember és a várakozás. Sok napja már, hogy ebben a csónakban ezen a tengeren várakozik. És már nincs hátra sok napja a várakozáshoz. Ketten vannak így, az ember és a napok. A napok is ketten vannak. Az elmúlt meddő napok és az elkövetkező, sovány ígérettel telhető napok. Ha nem fog halat az öreg, meg fog halni. Ketten vannak így, az ember és a halála. A zsinór hatalmasat rándul, a kapást jelző fadarab elmerül a vízben. A csalira rácsapott a hal, az egyetlen hal, amelynek rá lehetett csapnia, az öreg megragadja a zsinórt. Ketten vannak így, az ember és a hal. A haláltól már kiüresedni látszó arc megtelik étellel. Ketten vannak így, a halál és az élet. Az öregember végül, embertelen küzdelem után, megszigonyozza a csónakhoz közel kényszerített halat. Ketten vannak így, a lét embertelensége és a halál életringása a csónak mellett. A cápák csak később jönnek. A halál életét felzabáló halálos állkapcsokkal. Az öreg az utolsó szigonyáig harcol ellenük. Ketten vannak így, az életért küzdelem és a halál életét zabáló iszonyat. A küzdelem véget ér. Az öregember vereséget szenved. Ketten vannak, az ember és a vereség. Az óriási halcsontváz mégis az öregember győzelmét hirdeti – megmentett becsületét. Ketten vannak így, az ember és a becsület. A tenger hullámszik, a nap iszonyatos erővel tűz az égen. Ketten vannak így, a tenger és az ég. Csónak dobálódzik a hullámokon, öregember ül benne. Ketten vannak így, a csónakban az ember és a tenger. Az öregember él, túlélte a saját halálát. Ketten vannak így, az ember és a halálon átdobódott élet.

A lét csontvázát / partig vonszolom Fönt már / elfordult az ég

Zalán Tibor

NAPÚT

Irodalom, művészet,
környezet

XVII. évfolyam 9. szám

A Cédrus Művészeti Alapítvány megbízásából kiadja a Napkút Kiadó Kft. Megjelenik évente tízszer.
Főszerkesztő: **Szondi György**. Szerkesztik: **Bába Szilvia** (művelődés), **Babics Imre** (vers), **Balázs Géza** (nyelvművelés), **Bognár Antal** (életrajz), **Borbély András** (kisebbségek), **Elek Szilvia** (zene), **Hlavacska András** (műbírálat), **Kovács Ildikó** (szöveggondozás), **Sebeők János** (környezet), **Szondi Bence** (történelem), **Toot-Holló Tamás** (próza), **Vincze Ferenc** (dokumentum), **Wehner Tibor** (művészet).
Szerkesztőségvezető: **Cserép Nelli**. Napút-kör: **Báthori Csaba**, **Csáji László Koppány**,
Doncsev Toso, **Gráfik Imre**, **Jankovics Marcell**, **Dr. Koncz Gábor**, **Prágai Tamás**,
Radnóti Zsuzsa, **Rakovszky Zsuzsa**, **Szakolczay Lajos**, **Szörényi László** (tiszteletbeli konzulensek).

Alapította: **Masszi Péter**. Lapterv: **Gosztola Gábor**.

Szerkesztőség: Ady Endre Művelődési Központ, 1043 Budapest, Tavaszi u. 4.

Telefon: (1) 225-3474 • Mobil: (70) 617-8231 • E-mail: napkut@gmail.com • Honlap: www.napkut.hu

A Cédrus Művészeti Alapítvány adószáma: 18110661-2-41

Nyomdai kivitelezés: Érdi Rózsa Nyomda. Terjeszti a Hírker Zrt. és az NH Zrt. ISSN: 1419-4082

B2-páholy

Zalán Tibor tárcája	borítóbelső
Balázs Géza: Kettő van belőlem?	3
Juhász Anikó – Csejtei Dezső: Közös élet – közös ének	5
Falcsik Mari: Jégszív (Szirtes András fotó-álmával)	14
Hegedűs Gyöngyi: egy francesca woodman-képre IX	16
Nagy Zopán: Lisszaboni indák	17
Németh István Péter: Jékely-érem	20
Wehner Tibor képversei	26
Miklóssy Endre: Szavak és vonalak	28
Tari István: Betűéhség	29
Podonyi Hedvig: Sztori	30
Fodor Ákos: Újabb versek	30
Rigó Béla: Láthatad volna, Oidipusz	32
Hegyi Botos Attila: Júniusi menyegző	35

Tizennegyedmagunkban

Sztojcssev Szvetoszláv versei magyarul és bolgárral	36
Nagy László: Kereszt az első szerelemre	38
Ласло Наги: Кръст за първата любов (Kjoszeva Szvetla fordítása)	39

Önszóciikk

Zsille Gábor	40
Bertalan Tivadar	42

Tárlat

Tatai Erzsébet: Provokatív művek, emléknyomok	43
Suhai Pál: Marianne Csáky – Csáky Marianne, Erzsébet Tatai – Tatai Erzsébet	45
Csáky Marianne alkotásai	színes melléklet

Mustra

Johannes Weidenheim: Marézi álmában átváltozott (Komáromi Sándor fordítása)	49
--	----

Hetedhét

Aino Trosell: Erik Puttonen (Hollós Judit Katalin fordítása)	53
Paul Emond: Nyakast normalizálják; Nyakas elveszti az árnyékát; Nyakas megtalálja az árnyékát (Károly Judit fordításai)	58

Szűcs József: Jégzajlás	61
Mérő Andrea: Siker	63
Erdélyi Réka: A szörös fejűek	65
Müller Márta: Hét nap, hét év	67
Horváth Dávid: Horizonton túl	83
Lauer Gábor: kettőre; nosztalgia; széles	91
Szabó Balázs: Tiszavirág	92
Tillmann Pentele: Túlfutottság	92

Tar Ildikó három verse	93
Szauer Ágoston: Szerke; Mánia	94
Csák Gyöngyi: Szerke; Létmorzsák	95

Ablak

Bereti Gábor: Választ és mérlegel (Nagy Csilla: Megvont határok)	96
Baán Tibor: Az írónia védelmében (Szlaflay Attila: Kövek a folyóból)	100

Téka

Dörög Tibor: Jönnek a fecskék	102
---	-----

Évnap

Rác Péter: Az újjászületés lehetősége	105
Szokolczay Lajos: „én lógni öröklétben vizes madzagon”	106
Várady Tibor: Két levél	109
Komáromi Sándor: Variáció és fuga	113
Búzás Huba versei	117
Horváth Ferenc: Kúszmászva Európa számolyán	118

Emlékezet

Csörsz Rumen István: Kobzos Kiss Tamás emlékére	120
--	-----

Szlukevényi Katalin két verse	123
---	-----

Napút-díj 2015

Csontos János: Levendula-asszony	124
Kiss Anna: Vér, viasz, bor	127
E számunk szerzői	104

Illusztrációk

Miklóssy Endre rajzai	30, 66, 82, 115
Melléklet	

Káva Téka - Napút-füzetek 99.

Palkovics Beáta: Otthonról hazafelé (Identitás és prózanyelv Bartis Attila műveiben)	
---	--

NAPÚT

**Irodalom, művészet,
környezet**

XVII. évfolyam 9. szám

Ketten, kétszer

BETŰSZOBROK – M.

E számunk képzőművész vendége korábban Csáky M. Caliban néven jegyezte munkáit. Aztán több távol-keleti utazást tett... Nyolc évvel később újból egyéni kiállítást rendezett Budapesten (ekkor már Marianne névvel)... Ugyancsak meglepte közönségét szokatlan téralkotásaival. Provokál...

Társasan, párban, egymegy... Életben (s alkotólétben) közösen, párban; kifejezési formában kettő – hát kétszer; ketten vagy kétszer ugyanarról; egyben a kettő; két nyelven; valamely mű ihletettségekben.

Balázs Géza

Kettő van belőlem?

A párosság a természetben, a társadalomban, bennünk

Ifjúkoromban írónak készültem, írtam egy tipikus történetet: mi lett volna, ha egy jó módú családba születek, mindent megkapok, aranyifjúként menő kocsival száguldozok. Az írás szerint rossz vége lett volna.

Manapság, amikor már ismét írónak készülök, remélve, hogy lesz időm gondolataimat minden kötöttség, napi feladat, penzum nélkül papírra vetni, azon gondolkodom, hogy döntéseim miként befolyásolták életemet, mennyi volt a kacskaringó, esetleg üresjárat, jó kormányos voltam-e, s ügyesen futtatam-e végig életemen a párhuzamosságokat.

Egyébként két éves koromban csaknem belefelladtam a Rákos-patakba; úgy hat éves korom tájt egy gazdag szlovák házaspár, szüleim jó barátai örökbe akartak fogadni; tizenkét éves korom tájt, emlékszem, Upponyban kirándulva, szállásadónőnk annyira belém szeretett, hogy megkérdezte nagynénémet, jó családban élek-e, mert ő szívesen fölnevelne. A párhuzamos életek ott csapkodtak körülöttem.

Valamiféle eleve elrendelésnek érzem néprajzi érdeklődésemet és a rádiózás szeretetét. Tizenéves kislányként látom magam, amint a cserépkályha mellett *A magyarság néprajzát* nézegetem, és kimásolom a népi eszközök egyszerű rajzait. Még egy kicsit várnom kellett, amikor első éves egyetemistaként jeles tanulmányi eredménnyel engedélyt kértem harmadik szakként a néprajz fölvételére. Tizenhárom éves kislányként ábrándozva néztem a Keresztúri úti általános iskola néma osztálytermi hangszóróit: ezekben műsort is lehetne sugározni. Két év múlva már az I. László Gimnázium iskolarádióját szerkesztettem. Azóta nem nagyon telt el év, hogy ne rádióztam volna.

A bölcsészkarra akkoriban nehéz volt bejutni. Félttem, hogy nem sikerül. Elhatároztam, ha nem vesznek fel, elmegyek mozdonyvezetőnek. Vonzott a vasút, romantikusnak, regényesnek tartottam. Elsőre fölvettem. De a vasút iránti szeretet, nosztalgia megmaradt. Folyamatosan követtem a vasút sorsát, világát, különösen a kisvasutakét, erdei vasutakét. A vasút-ember kapcsolatból formálódott az általam vasútnéprajznak vagy vasútantropológiának nevezett irányzat. Ha már nem lettem vasutas, legalább kutatásaimban és írásaimban kapcsolódtam össze a vasúttal. És 50. születésnapomra kaptam egy valódi kisvasutat is.

Úgy hozta a sors, hogy nyelvész lettem. És közben néprajzos is maradtam, rádióztam is, a szépirás elmaradt, de talán sikerült valamit átmenteni belőle egyéb írásaimba, esszéimbe. Írni ugyanis mindig öröm számomra: akkor is, ha az ároktői juhászatról, a pesti szlengről, vagy akár a magyar nyelvi kultúra történetéről írok. És még mi mindenről szeretnék írni...

Nyelvész lettem, de sohasem akartam nyelvművelő lenni. Semmi nem vonzott az „Édes anyanyelvünk”-féle tanácsadó nyelvészkedés felé. Azután egyre gyakrabban hívtak a rádióba, hogy beszéljek a nyelvről. Beszéltem. És

ott ragadtam. Akik figyeltek, észrevették, hogy ez a nyelvművelés nem „az” a nyelvművelés (amellyel egyébként nincs bajom, csak én más vagyok). Ezért idővel (húsz éve) ki is terjesztettem nyelvstratégiává. Két életem lett itt is: a nyilvánosság előtt mint nyelvművelő jelentem meg, aki (törekvésem szerint érdekesen) beszél a nyelvről, a szűkebb tudományos közösség előtt pedig úgy, mint a mai antropológiai nyelvi jelenségek kutatója, elemzője, illetve a nyelvstratégia alapozója.

És közben tovább élt bennem a néprajzos is. Itt is igyekeztem új területeket bejárni: például a magyar pálinkakultúra feltárását, s ezzel kicsit szorgalmazni a megújulását.

A nyelvészet és a néprajz végül is az antropológiai nyelvészetben találkozott.

Nemrég újraolvastam Babits Mihály *A gólyakalifáját*. Igaz, személyiségemet nem érzem megosztva, de az ott olvasottak a párhuzamosságokra is igazak lehetnek: „Az életem olyan volt, mint egy álom, és az álmaim olyanok, mint az élet” (5.), „két életem van, két múltam” (45.), „éjszakának nevezhetem azt, ami a más-sik életemnek nappala volt” (75.), „Az én második énem története az elfeledett szavak története” (98.), „Nem borzasztó, hogy az ember elronthatja egész életét, akkor, mikor nem is tudja tisztán, mit ront el vele?” (147.), „Mondják, hogy néha éveket álmodik az ember egyetlen éjszaka... Elhatároztam, hogy olvasni fogok az álmokról, tudományos könyveket” (48.). Így tettem én is. Egy indiai utamon hirtelen elkezdtek érdekelni az álmaim. Antropológiai nyelvészeti meglátásaimat összekapcsoltam az álmokkal, s így létrejött a nyelvészeti álmokutatás. (Babits Mihály, *A gólyakalifa*, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1981)

A párosság benne van a létezésben. Például a Napban és a Holdban. Ázsia kultúráit kutatva természetszerűleg ez a jang-jin, Várkonyi Nándor továbbgondolásában a nő- és férfielv, sorsunk pedig „az összhang keresése a természettel, kísérlet a boldogság megteremtésére az anyag, a test eszközei által, a kielégülés, a megnyugvás elérésére a földi élet útjain (...) minden, ami helyes, termékeny, alkotó, a kettő egyensúlyából születik” (*Az elveszett paradicsom*, Széphalom Könyvműhely, Budapest, 2009, 513–514).

Készült egy kis kötet rólam a *Magyar nyelvész pályaképek és önvallomások* 72. köteteként. Ebben Grétsy László azt írja rólam: „Kettő van belőle.”

Életünk, életem e kettősségek között zajlik, de Ázsiában megismertem a nálunk, Európában „kizárt harmadik törvényét” is: „itt a nyugati féltekén, jó kétezzer éve, minden döntésünkkel elvetünk egy (vagy több) másik esélyt – örökre. Soha nem tudjuk már meg, a szellem világának mely tájait tártuk volna még fel, ha nincs ez a nagy sietség, ha nem a célszerűség, hanem a megismerés szerényebb vágya vezet minket. Egészen bizonyos, hogy szellemi, érzelmi létezésünk határai szélesebbek lennének, s ez fizikai létünk minőségét is meghatározna. Magyarul: más lenne ma az egész emberi világ. (...) A kétértékű logikai gondolkodással egyirányú utcába futottunk, uralkodóvá tettük magunk fölött az egyirányú, lineáris időt” (Sári László, *Ázsiáról és a végtelenségről. Nyugat-keleti utazás*, Kelet Kiadó, Budapest, 2007, 205.). Ázsia-élményem mélyen bennem rejlett, most felébredt, vagyis most már európai és ázsiai is vagyok egyszerre.

Életemet a párhuzamosságok, csapongások, váltások ellenére egyébként szervesnek és harmonikusnak látom, mert az ember önigazoló, és minden úgy jó, ahogy történt, történik.

Juhász Anikó – Csejtei Dezső

Közös élet – közös ének

Ha közös életről kell írni, olyanok közös életéről, akik a közös gyerekek (mint fő művek) mellett egyéb írásokat is szertehagynak a világban, s az írások kapcsán úgy általában is fontosnak bizonyul számukra a nyelv, a stílus – legyen az saját mondandó vagy egy-egy műfordítás –, önkéntelenül is előperdül a kérdés: No, és van-e valami, amit úgy nevezünk, hogy közös ének? S ha van közös ének, akkor abban mi a közös: a ritmika, a tartalom, az ahhoz való eljutás, a későbbi rezonancia... avagy? Egy azonban minden lehetséges válasz előtt bizonyosnak tűnik. A művekben – s e vonatkozásban a közös művek sem kivételek – mindig felsejlik, megmutatkozik, érezhetővé válik valami az alkotó életéből, a hátrahagyott múltból éppúgy, ahogy a törekvések jövőjéből, legyen az ingoványos mocsár, valamely katonai bérház sok-sok folyosója, ködbe vesző repülőgépek felhőlegendája, a szomszéd bácsi nagy atlasza, a pékek hólapátjánál messzebb rugaszkodó, tengerfényes andalúz világ...

Az első közös ütemek a mi életünkben amolyan tanár-diák felállásban rajzolódtak ki – no persze távol minden lehetséges vizsgatalálkozástól. (S e ponton engedtessek meg az elbeszélői szemszögváltás, némi kijebb helyezkedés a „mi” pozíciójából.) A történet úgy indult, hogy – még az Óperencián innen – volt egyszer egy rendszer, mely a fiatal oktatókat az egyetemmel épp csak ismerkedő gólyák (történész gólyák, magyar nyelvi gólyák, germánkodó gólyák stb.) egy-egy csoportjához rendelte hozzá. Elektronikus hálózat híján e fiatal tanárok voltak az idő tájt a két lábon járó információs könyvek és egyéb kísérő (pl. kirándulásokon a tanerőt megjelölt) elemek. Akadtak persze közöttük kevésbé tanárosan megnyesettek, sőt nyakkendő nélküliek is, amolyan a tudós világba épp csak belekészülők, de már akkor is legendásan sokat olvasók. Közéjük tartozott Dezső, aki az idő tájt, a közös életet elindító találkozás pillanatában az egyetemi listákon már dr. előjelzővel és Csejtei családnévvel szerepelt.

A gólyák persze maguk is tarka képet mutattak. Sok volt közöttük a más vidékről (pl. Kecskemétről) átvonatozó, akiknek az egyetem a tudomány égig kapaszkodó fellegrát jelentette. Az egyik gólya (Juhász Anikó) akkoriban még nem volt teljes mértékben a történelem – német nyelv és irodalom irányára kihegyezett. Volt benne némi nosztalgia. Fájlalta például, hogy a matematika eltűnt az életéből, hogy nem csupán tárgult, hanem szűkült is a világ.

Az idő múlásával kiderült a fent nevezett gólya számára az is, hogy kiszemelték szerelemre, s hogy hosszú kitartásra is képes az, aki úgy gondolja, a gondolatnak, érzésnek odafordító ereje van. Az odafordulás után már gyorsan peregtek az előírt ceremóniák. Idővel (s nem melleleg) fény derült arra is, hogy már-már valami sorsbeteljesülésről is szó van, szó lehet, hiszen a kiszemelt személy ágya felett – gyermekkorában – éveken keresztül egy Csók István-rézkarcs függött, amely – milyen sorsszerű véletlen! – a csejteji birodalom úrnőjét, Báthory Erzsébetet ábrázolta. S noha Luca-napon a Dezső név soha

nem került rá a párna alá dugott cédulákra, a Csejteiek így módon már évekkel korábban bejelentkeztek a fent említett gólya életébe.

Az alapigazságok része másfelől az is, hogy találkozni, közöset létrehozni csak olyanok tudnak, akik előtte külön, vagy külön is futottak. Így a továbbiakban először erről a külön futó előéletéről lesz szó, amelynek lenyomata ott van persze később is, mégpedig a közös művek legkarakteresebb pórusaiban és az azokat formáló világlátásban. S hogy e különállás szemmel is nyomon követhető legyen, az előélet ferde betűk mezejébe kerül mindaddig, amíg a közös művek lapjain nem történik meg más vonatkozásban is a találkozás.

Csejte Dezső számára a nagy szegénység születetten adva volt a legfájdalmasabb hiánnyal, az otthoni könyvtár hiányával együtt. A szülőket lefoglalta a létért való harc, a három fiú eltartásának napi gondja. A pék apa dolgos, de rideg munkásember. Hirtelen csattanó kézzel. Lisztfelhőben, bagószaggal. Az anya többet olvas, többre vágyik, de kissé be van szorítva a beléplántált rend- és tisztaságképbe. A lakásba gyakran beengedett friss huzat, a külön szobák hiánya nem kedvez az értelmiségi életformának; a huzat azt is kisöpri, kisöpörte otthon nemegyszer. Könyvillata volt viszont a szomszéd házaspár alig pár lépésnyire található lakásának – vaskos történelmi tárgyú könyvekkel, más világokat rejtő atlaszokkal. S a gyermektelen szomszéd – megérezve a szokatlan tudásvágyat – boldogan magyarázott, nevelte a maga szellemi gyermekét. Megérezte vele, hogy sok világ van, még akkor is, ha a hétköznapi szem többnyire csak a jelenvalót látja. A történelem és a földrajz görkorcsoyáján Csejte Dezső később – igen, akkor is, amikor már az iskola-padot koptatta – a többiekénél hevesebben és szenvedélyesebben siklott az ismeretlen felé. Gyűjtött, rendszerezett, végiggondolt, versenyeket nyert, s az iskolában olykor olyan meghökkentő, szokatlan kérdéseket tett fel, hogy még a történelmet oktató tanárokat is zavarba hozta. Lassan híre terjedt a gimnáziumban, hogy van itt egy fiú, aki...

Az egyetem aztán megadta ennek a fiúnak azt a kedvező lehetőséget, hogy egy szenvedéllyel kutató, a precíz rendszerezést szem előtt tartó, ugyanakkor összefüggésekben gondolkodó tanáregyéység (Wittmann Tibor) útmutatásai nyomán ő is odafordulhasson a spanyol gyarmatbirodalom megszületésének és későbbi alakulásának története felé, melynek tanulmányozása több lehetőséget kínált számára is. Össze lehetett rakni ennek révén a magyar földön akkor még nagyon kevéssé ismert (pl. az őshonos indián kultúra kapcsán), ugyanakkor el lehetett indulni más, szélesebb ívű történetfilozófiai összefüggések irányába is (mi a sajátossága az ún. ázsiai termelési módnak Hegel gondolati útmutatója alapján, s milyen lehetséges párhuzamok miatt félt erről beszélni a szocializmus talaján). Csejte Dezsőt a körülmények, amelyekkel Wittmann Tibor korai halála után szembesült, a történelem szokvány vidékétől már messzebb terelték, mégpedig a filozófia irányába. Ám a spanyol filozófia felé fordulásában közrehatott egy másik legendás személyiség is, aki noha történelemtanárként dolgozott egy gimnáziumban, mégis elsőként írt Magyarországon filozófiai monográfiát Kierkegaard-ról és Heideggerről. Suki Béláról van szó. Minden, amit csinált, kifejezetten életszagú volt. A tudományhoz nem tapasztódott hozzá, segítségével inkább rálátni próbált a világra. A középiskolában – oktatóként – maradandó és művekbe átmeneke-

tett hatást gyakorolt Temesi Ferencre, Ördögh Szilveszterre, Veress Miklóstra és Vágvölgyi B. Andrásra is, utóbbi Kolorádó Kid című filmjében örököltette meg az alakját. Suki Béla '56-os ténykedése miatt oktatóként egyetemre nem kerülhetett. Így lentebb oktatott, és sokfelé, sokakra hatott. Nem hagyta el a cigány családtól örökölt hegedűjét sem. Bejátszotta magát a nők szívébe. A professzor baráttal, Halász Előddel együtt támasztotta olykor a kiskocsmák pultját. S közben gondolkodott, írt; s idővel maga köré gyűjtötte az egzisztencialista filozófia honi értelmezőinek Szegeden élő vagy ott letelepedő, fiatal kutatókból álló csoportját is. A magyar földre invitált, gondolatban meghívott egzisztencialista filozófusok között olyan gondolkodók is feltűntek, mint pl. a spanyol José Ortega y Gasset és Miguel de Unamuno.

A spanyol nyelv tudása (az egyetemen tanult angol nyelv mellett) Csejtei Dezső számára ekkor már adva volt. S adva volt a híradás is, hogy az említett két spanyol gondolkodó a két világháború között milyen erőteljes hatást gyakorolt mindenekelőtt a honi írókra és irodalomtörténészekre – magyar földön való, mélyebb filozófiai tartalmú, jellegű bemutatásuk, műveik magyar nyelven való publikálása viszont hiányzott. S az értelmezendő alapművek elérhetetlenek voltak szerzőik nyelvén is. Ezért Csejtei Dezső, amint sokhavi fizetését és számos különmunka jövedelmét összerakta, s útlevelében – pecsétekkel igazolva – az utazás lehetőségét is megkapta, kiballagott a szegedi vasútállomásra. Mivel megnyílt előtte az Elbától nyugatra fekvő országok kapuja, úgy tűnt, két-három hétig távol lesz. S ha már annyi a pénz, amennyi, világot lát.

Az útnak mégis egyetlen célállomása volt csupán: Madrid és a könyvesboltok. A pénz épp arra volt elég, hogy megvásárolja José Ortega y Gasset és Miguel de Unamuno összes művét, s azonnal, a harmadik napon visszaforduljon a vonattal – mintegy 48 kilogramm súlyt cipelve. A család, a szomszédok, a kollégák számára ámulat tárgya volt, hogy ily hamar hazajött (pénz híján persze már nem is maradhatott volna); de ő örömmel újságolta, nem üres kézzel jött, végre együtt van, birtokában van az olvasnivaló. A következő tudományos fokozat (CSc) megművelendő filozófiai kertje, alapszöveve is adva volt ettől kezdve – csak fel kellett fejteni, és tanulmányokká, könyvekké kellett érlelni azt, ami az olvasottak nyomán gondolatként a filozófiatörténetben kibomlott (lásd: A spanyol egzisztencializmus története; José Ortega y Gasset).

S Ortega y Gasset, Unamuno gondolatai másféleképpen is hatást gyakoroltak Csejtei Dezsőre. Erősítették pl. a meggyőződését, hogy a filozófiának érezhetően az életből kell erednie, s aztán oda kell visszahajolnia. Ill. hogy a filozófiában helye van mind a modernitás jellemzésének, mind a tradíciónak, valamint az irracionálisnak éppúgy, ahogy a racionálisnak, és hogy a filozófiával foglalkozónak nem kell hétmérföldnyi távolságra távolodnia a szépirodalmi nyelvtől, kiváltképp nem az érthetőségtől.

Ami pedig a közös életet megelőző időszakaszt illeti – fókuszálva immár a közös élet másik alanyára, Juhász Anikóra is –, kétségteljesen elmondható, az érintettek esetében hasonló életmotívumokat már a találkozást megelőzően is fel lehet lelteni: mindenekelőtt a nagy szegénységet, a sokemeletes bérházat, történelmet rejtő, köves folyosókat, az erős tudásvágyat, az iskolában való otthonlétet. Ugyanakkor voltak különbségek is az indulást érintően, hiszen a másik fél esetében már el lehet mondani, az ő otthonában volt egy sok hely-

ről összekapkodott, klasszikus műveket is magában foglaló könyvgyűjtemény, amely helyben, alig kimozdulva is módot adott a szabad, tág ívű, és nemegyszer az olvasó saját életkorának is némileg elébe rohanó olvasásra.

Az élet maga viszont – Juhász Anikó esetében – az előbb jellemzett életszituációnál már jóval több egyedi, máshoz kevésbé hasonlítható összetevőből állt. Az élet egyik legkarakteresebb jellemzője az állandó csúszás, lebegés volt – számos vonatkozásban. Nincs valódi szülőváros, mert Budapest még azelőtt távolabbra úszik, mielőtt rányílhatna a lány szeme a világra. Az új helyszín furcsa, zárt képződmény Kecskemét peremvidékén, egy katonai repülőtér tőszomszédságában. A nagy, lüktető város messze van, képe a lány számára majdnem ismeretlen egészen tizenhárom éves koráig. Ami van, az se nem város, se nem falu – ugyanakkor mindegyikből egy kicsi, a saját üvöltő rendjével és fel-felhullámzó rendetlenségével. Egy katonabucka, katonatér, bunkerek hegye és mélysége, riasztó és vonzó, föld alatt támoltygó betonlagutak. Zárt, hierarchikus közösség, szinte elkülönülő kasztokkal. Katonák és katonánék legfelül. Civilek szinte születetten, és örökre alul. Behívott kiskatonák – ők a szolganép, igen, a harsány és otromba viccek, történetek állandó szereplői – rájuk igazítva, föléjük költve a magyar népmesék és a katonamítoszok.

A civilnek a katonabuckák terében külön sorsa és külön útja is van, és volt akkoriban is. S hát persze civilnek számított a kantinos (cukrász), aki – ez a lány (Juhász Anikó) számára csak a halála után jó tizenkét évvel derült ki – már kamaszként stigmatizálódott, méghozzá „semmi bűn” miatt a szó szoros értelmében. Mert amolyan izgő-mozgó, kíváncsi ember volt, s épp Gyöngyös utcáin sétált, amikor, úgy tűnt, túl kevés a malenkij robotra begyűjtött ember. Beterelték hát a csapatba őt is, mondván, estig tart majd a kis munka, kell a munkáskéz, aztán a csillagokkal jöhet majd haza ő is. De nem jöhetett, mert még aznap este marhavagonok jöttek értük, s ott, ahová vitték őket, a csillagok már a jeges Szibéria felett vándoroltak. Így hát vagonokat pakolt a többi lyukas talpú bakancsossal együtt még karácsonykor is, s azt latolgatta, lesz-e valaha az ottlétnek vége. S megtanult mindent, ami a mocsokban élve, oda-kényszerítve, kell a túléléshez. Némi kegygyakorlás után, két évvel később csoportokat eresztettek haza, Magyarországra, de az alig húszéves fiú élete ekkor már oda volt. Oda volt, mert az akkori érelemlámpájából, félelmeiből valójában soha nem tudott már, úgymond, kibonyolódni. Félt a legkisebb mértékű bezártságtól, kötöttségtől is. A kosztól fényesen elrugaszkodó ingeket hordott. Messze zengő hangon énekelt. Néha festett, vagy nagy adósságba döntötte a családot (festmények hitelből történő vásárlásával). S tudta, hogy „mesélni nem való” múltja, fogsága miatt ő felsőbb iskolákban már nem tanulhat. Lebegett hát. És csúszott tovább – akárhová került. Arca, nyelve többnyire a barátok számára volt. Hogy legbelül mi volt, az már soha nem derül ki; nem deríthető ki. De kereste a tudást, kereste azokat, akik őt szeretik – mindenféle módon, mindenkin keresztül. Így rántotta magával azt a félárva lányt is (Mázik Erzsébet), aki eszével, sokat olvasásával – testvérei közül egyedül – egészen az egyetemig olvasta át magát. Aki ez idő tájt még nem csúszott, nem lebegett. Ekkor még tudta, honnan jön. S azt is, hová akar eljutni – legalábbis életformáját illetően. Vidék (tanya, falu), aztán Budapest, majd Kecskemét. De mégsem teljesen. Mindez csak napi néhány órára jelen való élet a messzi

város egyik iskolájában történelmet oktató, fiatal tanárnő számára. Ami azon túl van (a nap sok órájában és a városból hazatérve), az csak a katonabucka, a katonatér, a se nem város, se nem falu, a maga üvöltő, horgas rendjével és fel-felhullámzó rendetlenségével. Itt értelmiségi embernek nyoma sincs, csak katonafeleségek, többnyire tanulatlan katonánék vannak, pletykaéhes szájjal, fürkésző szemekkel, nem kevés rosszindulattal, mérhetetlenül sok ráérő idővel. S ő a falu világától egyre messzebb kerül. Elpusztul a fa, melynek tövében (négy testvérével együtt) gyerekként szaladgált. S városi fák alig vannak. Csak beton. Csak repülőtér. Csak rohanás. Talán a meggyfa, ott a kapu mögött, igen, az emlékezteti arra, amitől az év tetemes részében távol van.

Majd még erőteljesebb csúszás. Menekülési vágy. Csúnya, hangos, vércseppek emlékét is hordozó válás. Sziszegő válás. A cserépkályha mögötti résen is átszüremelő hangokkal, fenyegetésekkel. Aztán vaskos egyedüllét. Küzdelem, mert kevés a pénz, minden forintnak megvan a maga helye. S itt, a katonabuckák közegében mintha békeidőben is gyakran kitörne a háború. Ha riadó van, éjszakánként minden ajtót megrugdosnak a katonacsizmák. A fekete, zörgő hangok sokáig gurulnak. Nem lehet hozzászokni. Újra és újra kipattan nyomukban a szorongás és a félelem. De a nappalok sem sokkal békésebbek. A folyosókon zajlik minden. Az egymásnak feszülés, az elégtétel, hol bottal, hol késsel, hol pusztá kézzel. Az ormótlan otrombaság a napi élet része – ennek szem- és fültanúja itt minden gyerek, katona- és civilkölyök is. A felhőkből földre bukácsoló repülő, a hozzájuk tapadó, babonás félelmet szétszóró beszédek, suttogások, örökre eltűnő ismerősök, ki nem beszélhető, tiltott történetek. A legmeghatározóbb mozgás a zuhanás és emelkedés, a fémszárnyak csattogása.

Az egyedüllét némileg öröklődik, s adva van a civil tanárnő gyermeke számára is. Nem tartozik úgy a brancsba, ahogy egyébként tartozhatna. Hogy naponta kikiabálja magából azt, ami rázuhan. Be van csukva a katonabuckába, a katonatérbe, a bérházba, a keskeny ajtó mögötti egyetlen szobába. Az anyának nincsenek felesleges rítusai, ha könyv kerül a kezébe, nem ragaszkodik elképzelt előírásokhoz. Ilyenkor szabadságot ad magának, a gyereknek, ezt tekinti természetesnek. A világból mindenki kiolvashatja magát. Ez melegít. Befűti a vacogó szobát. Az anya ugyanakkor sokszor rohan, be a messzi városba, mert mennie kell a szabályok miatt, a létfenntartás végett, tanítani. Az apa nincs, ködbe vész hosszú évekre, nem érkezik tőle jel egyetlen ünnepen sem, csak a legelején néhány ígéret, s mind beteljesítetlenül hull a porba. Egy meghalt apáról lehet mesélni, kiálmodni a képét a falra, mégiscsak szeretni őt valahogy. Aki viszont úgy van, hogy 'a sehogy' tudósít róla, az előbb-utóbb átsodródik az 'idegen' kategóriába. A gyerek meg egyedül van – s minél inkább magára hagyható, annál inkább egyedül. Megtanul magával beszélgetni (az édesanyjától ízes nyelvet tanul, de erre egyre inkább rárepül a képzelet, a saját ösztönnyelv szöcskehálója is). Megtanul kívülről látni, továbbbszőni az adott alaphálót: vannak ők (a katonák, katonánék... sokan, a tömeg, a rettentő, olykor elviselhetetlenül sok tolakodó szem, száj). S vannak néhányan, akik másképp, valahogy kényszerből élnek itt; élnek a kívülről, a kirekesztettek, a kevesek életét. Majd idővel meg is szokják. Beleivódik, belemeszesedik a csontjaikba. Természetessé válik.

S ekkor már megszületnek – ebben a közegben – azok a borzongások és életerések is, amelyek már életre szólóan alakítják a világlátást olyan szempontból is, kinek a műveit kellene olvasni – s egyáltalán a kérdést: miért is olvasunk, írunk valójában, miféle rend határozza meg a világot. Ennek utána lehet gondolni először saját kötetben, tanulmányokban; egy száműzött valóságos egzisztencialista filozófus (Bergyajev) kapcsán, aki – akárcsak a szerző – nagyon kívülálló, magányos, másrészt a szülőföldet kényszerből maga mögött hagyó, ugyanakkor történetfilozófiai összefüggésekben gondolkodó, Dosztojevszkij gondolatvilágához vonzódó, az ő paraboláit filozófiai mélységekben értelmező. Bergyajev művei itthon nem olvashatók sem magyarul, sem oroszul, viszont elérhető (külföldön) németül, franciául, angolul... A filozófus a német nyelvi fordításokat maga kontrollálja, s ily módon hitelesíti is. S kell persze mindehhez a pesti kezdeményezés (A polgári filozófia a XX. században c. sorozat beindítása).

A közös élet keretében megszülető első közös munka viszont néhány évvel későbbre datálódik, s már egy többfelé osztott élet (kisgyermek nevelése, oktatás, tudományos kutatás, a szépirodalom felé ismétlődő ki-kilépés) keretében formálódik. Az első közös mű egy műfordítás Oswald Spenglertől (*A Nyugat alkonya*, Európa Könyvkiadó, Bp., 1994). A vaskos, több száz oldalas mű fordításának ötlete Csejtei Dezsőtől jön, ő keresi elszántan a kiadásra vállalkozó intézményt is, még a kilencvenes évek elején. A fordítás a német eredetiből készül, de megszületése során összehasonlításra kerül az angol és a spanyol nyelvű fordítással is. Hiszen mindegyik fordítás egyfajta értelmezés is, s mindegyik szolgál némi tanulsággal. Spengler történetfilozófus, matematikus, művészettörténész egy személyben – szépírói vénával megáldva. S mindez a tudás jelen van, összefut kétkötetes fő művében is.

A fordításra vállalkozónak is rendelkeznie kell hát a nevezett területeken némi kvalitással – mert ha nem, holt fordítás születik. A kvalitások több forrásból tevődnek össze. Az első forrás a precíz, minden filozófiai szakfogalmat, történeti, földrajzi nevet a legtokéletesebb magyar megfelelővel visszaadó (visszaadni akaró) alap-, nyersfordítás. Nem kevés szaktudást, kreativitást igényel már a legelső variáció is; és aztán sokszorosán járja be az utat oda-vissza – egyik fordítótól a másikig. Évekig tart ez a körforgalom. Kontroll, módosítás különböző szempontok alapján, újabb kontroll. Erőteljesebb javítás, vagy egyszerű ajánlattevés a változtatásra. A módosítás egyik lehetséges szempontja a szöveg tömbösítése, élő, összefüggő testrészekké alakítása, a magyar nyelv bokraiban való felnövesztése, szépirodalmi csónakok, hajók beúsztatása a hatalmas folyamvízre, a szövegben szereplő mondatok belső ritmikájának, zenéjének megtalálása. De legalább ennyire fontos a két fordítóban meglévő más és más történelmi tudás, élettapasztalat mozgósítása is... A több száz oldal magyar nyelvű fordítása másrészt kemény iskola ahhoz, hogy a későbbi műfordításokban már élesedjen a szem, elevenebbé váljon az elme a hibák, (esetleg) a tipikus műfordítási hibák felleléséhez, korrigálásához, a germanizmusok kigyomlálásához, új, még merészebb megoldási javaslatok felszakadásához. S eközben kinek-kinek megvan az erőssége. Az egyiké a szaknyelvi precizitás kellő mértékű szem előtt tartása, az erre való rátalálás tehetsége, a történeti anyag épületté való felnövesztésének képessége, a másiké a szabadabb, szokatlanabb asszociáció, pattanóbb képze-

let, a nyelverdő zenéjének mélyebb érzése, sok szálon futó stilsztikai parancsok érzékelése – s közben persze mindkét oldalon fényesül a nyelv. Az ötlet ehhez hol az egyik, hol a másik forrásból jön, részben azért is, mert mindkét félben él az erre irányuló törekvés, belső kényszer.

E technikai módszerek érvényesülnek aztán a későbbi műfordításokban is (pl. Dilthey: *A filozófia lényege*; Jaspers: *A filozófiai hit*; Elias: *A haldokló magányosságáról korunkban*; Spengler: *Válságok árnyékában*; Jünger: *Acélzivatarban* c. művének fordítása során). Az alaptéchnika ugyanez akkor is, ha spanyol nyelvről kell magyarra fordítani. A különbség az, hogy itt a spanyol nyelvi sajátosságok magyarítására kell figyelni. A fordítási technika – e nyelvterületet illetően is – számos mű fordítása során csiszolódik (Unamuno: *Don Quijote és Sancho Panza élete*; José Ortega y Gasset válogatott művei a Nagyvilág Kiadó és az Attraktor Kiadó gondozásában, együttműködve Scholz Lászlóval is, így pl.: *Elmélkedések Leibnizről*; *Korunk feladata*; *Regény, színház, zene*; *Elmélkedések a Don Quijotéről*; *Velázquez-tanulmányok*; *Tájak és emberek – Tanulmányok az El Espectador-ból*). Szélesül a spanyol nyelvi fordítandó horizont is: Vitoria, Sepúlveda, Machado írásai is rákerülnek a palettára. Persze minden mű fordítása során vannak speciális megoldások is. Ortega egyes esszéi olykor novellaértékűek. S meg kell maradniuk novellának a fordítások során is. Vagy földrajzi, esetleg katonai szakkifejezések tömegével kell megbirkózni egy-egy szépirodalmi mű fordítása során (Ernst Jünger: *Acélzivatarban*). Ilyenkor más szakértőkkel vagy külföldi értelmezőkkel is fel kell venni a kapcsolatot. Tágul a fordítási háló.

A műfordításokat ugyanakkor többnyire kommentárok, utószó-magyarázatok, kitekintések kísérik. Még később – részben a műfordítások kapcsán – terjedelmes (közös) monográfiák, több száz oldalas vaskos könyvek is születnek (pl. *Amerika felfedezése és az új globális rend I-II*; *Találkozások és törésvonalak. Írók, költők, filozófusok*; *Oswald Spengler élete és filozófiája*; *Filozófiai elmélkedések a tájról*; *Caminos filosóficos – Philosophische Wege* stb.). Az utószó írása másfajta ismereteket és olvasást igényel. Körbeolvasást és hozzágondolást, továbbá egyfajta értékmegzőben való elhelyezést. Ebben a vonatkozásban előfeltétel, ösztöke a gyakori közös *beszélgetés* – ki hogy gondolja, ítéli meg ezt és azt, mit olvasott ki a műből magából, és az általa pásztázott kommentáranyagból. Minden felvetés gondolatindító, olykor egy apró pöccentés, kérdés, ellenvetés is.

Nagy előny másrészt, hogy helyben van az olvasóközönségnek legalább egy képviselője (a másik személyében). Aki kérdez, értetlenkedik, esetleg megnyugvást lel a hallottakban. Megerősít. S e vonatkozásban még szembeszökőbb szerepe van a korábbi külön életnek, előéletnek, karaktertulajdonságoknak. A vonzódásoknak és ellenszenveknek, az ilyen-olyan utalásokra való rákapcsolódni tudásnak, akarásnak. A nagy magányos (pl. Spengler) mást is mond annak, aki korábbi életében mélyebb magányba gyökerezett bele. S minél inkább utat nyit valamely mű a jelenkori történelem megértéséhez, minél inkább ismétlik a történelmi események önmagukat (valamilyen új technikai formában, más kultúrába beágyazottan), annál izgalmasabbak, annál inkább húsba vágóak és érdekfeszítőek a művek és a művészek körül köröző, rajzó személyes beszélgetések. Egy-egy madárcsapat az, amit a beszélgetések során a beszélgető felek kieresztenek önmagukból. Tudva persze, hogy a madárcsapat is akkor érzi magát otthon a levegőégben, ha saját fészektől nem kerül a kiismerhetetlenségig távol.

Ez megmutatkozik a könyvek írásának tagolása, a részegységek megkomponálása és szétosztása során is – ki-ki inkább arról írjon, amihez az ösztöneiben, a saját élet megéltségében is több köze van. Ez másfelől nem azonos azzal, hogy egyszerűen csak összefűződnének a különböző részek – az oda-vissza olvasás, módosítás vagy arra való felhívás, stílus-összesimítás, könyvművelés továbbra is megvan – akárcsak a műfordítás esetében. Igen, először egymást is meg kell érteni ahhoz, hogy az olvasó később értelmezhető alkotáshoz jusson.

S közben persze formálódnak olyan művek is, amelyeket jobb, célszerűbb külön megírni, másfajta koherenciát szem előtt tartva (de persze itt-ott mégiscsak beszüremlenek e művekbe az előzetes beszélgetések egyes elemei is). Az élet olyan tragédiakockáiról van itt szó, amelyeket csak szorosan kapcsolódó gondolatrajzásokban, személyes érintettséggel lehet körbeépíteni. Csejtei Dezső esetében ilyenek a halállal kapcsolatos könyvek (*Filozófiai etűdök a végességre; A halál hermeneutikája; Filozófiai metszetek a halálról*). Az alapösztöke a fiatalabb testvér, az alig 31 éves orvos tragikus halála (autóbaleset), alig néhány nappal gyermeke megszületése előtt.

Ami megformálódik ennek nyomán, az olyan széles ívű áttekintése az élet- és egzisztenciafilozófusok halálképének, amelyre előtte még a nemzetközi szakirodalomban sem volt példa. S ennek egy része napvilágot lát spanyol és német nyelven is. Az idegen nyelven publikálás (*a közös élet mindkét alanya esetében*) fontos visszaható tényező ugyanakkor magára a műfordításra is. Hiszen itt visszafelé lehet megtapasztalni, megélni a két nyelv eltérő sajátosságait, elhajló indáit és árkait. Öntudatlanul is tanít, figyelmeztet ez visszafelé ható értelemben is. S a kitekintésnek (meg a folytatásnak) egy újabb műfaja Csejtei Dezső életében az ismeretterjesztő esszé. Olyasféle formában, ahogy Ortega y Gasset írásművészetének is része volt. Kis, mívesen megcsiszolt üvegtálcákra helyeződik a filozófiai mondanivaló, melynek egyszerre van súlya és könnyedsége, befogadható közérthetősége (esszék a Magyar Nemzetben). Általuk a szerző más értelemben is alakítója, értelmezője lesz jelenkori történelmének – s erre olyan időkben, amikor felgyorsulnak és láthatóvá válnak a korábban csak sejtett történelmi változások, s amikor Európa elveszítheti egykori önmagát, kiváltképp szükség van.

A kitekintés, kilépés másik formája – Juhász Anikó esetében – a versírás. Nem lehet állítani, hogy e műfaj a legkorábbi időben nem volt jelen az életében. Hiszen ott volt. Csak rejtetten. Az életérzés kupolája által beborítva: hogy vannak ők, a tömeg. A sok tolakodó szem. Az elrendelt rendben magasabban állók. Hogy a magány adott, s amint megszoktuk, már természetes is, mint a levegő. Hogy nem édes, nem felemelő érzés törekedni valamiféle kívülállásra. Mert az adva van. Előbb talán ki kellene jutni belőle. Valahogy. Út ehhez a tudomány, a tudás – de mégis, a hétköznapi életet tekintve, keskeny ez az út. S jó, ha működik az önvédelmi reflex. Néha (sokszor) önpusztítóan is. Megírni valamit, aztán betenni a messzeség üvegcsarnokába. Megmutatni talán az édesanyának, aki ideges, szenvedélyes moccanásokkal teli, gyermeke számára mégis a legstabilabb, s míg él, a legtöbb erőt adó, halála után is körötte kavargó szél, meggyfa, az anyaság bőven termő vidéke. S nem mutatni meg az írottakat másnak, mert nincs olyan tanáregyéniség a közelben, aki jelezhetné a csónaknak, merre a tenger, s merre a kikötő. A felszakító, a változtatásra, kilépésre bíró erő Juhász Anikó esetében is a halál, egy rokon halála. S a fe-

szűltés, mely rátelepszik más, benne lévő feszültségekre, s abból nem lehet kimozdulni a szokott eszközökkel, mozdulatokkal. Az érzés, hogy lassan megbetegszik, ha nem jön felszínre az a valami, ami kígyóként éli belül az életét. S ezzel együtt a ráérzés – ismét – a vers erejére. Először csak más versének az erejére. S nyomában kiszakad később az is, aminek az ő belső életétől kell különválnia... Először csak a könnyebbség érzése követi ezt. Aztán a csodálkozás: de hisz ez egy áradat. Majd a kíváncsiság – hogy is van ez a verstechnikával? Majd: átjutás verserdőkön. Önművelés. Az emelkedő kíváncsiság elűzhetetlenül – hogy van ez másoknál, a költőknél? S e verserdőben az én versem milyen... melyik falevél? Kontaktus keresése – levél Nemes Nagy Ágnesnek, akiről nem lehet nyilvánosan tudni: nagybeteg, a kemoterápiát szenvedti éppen. Néhány hónap múlva meghal – az utolsó hónapokban levélírássra már nincs ereje. De megnézi a küldeményt, és szól egy hozzá közel állónak (Lengyel Balázsnak), ne hagyja megválaszolatlanul a levelet. S jön a megkeresés, majd az ajánlat (publikálni az *Újhold-Évkönyvben*). Nemes Nagy Ágnes ekkor még él. S megjelennek a versek más szépirodalmi orgánumokban is, ismétlődő jelleggel, az 1990-es évek elejétől (Holmi, Magyar Napló, Tiszatáj, Pompeji, Parnasszus, Látó, később Napút, Vigilia, Szépirodalmi Figyelő, Új Forrás stb.).

Lengyel Balázs sokat mesél Szerb Antalról, Nemes Nagy Ágnessel való kapcsolatáról. Érezhető, valami ilyesmit szeretne ő is közvetíteni: történelmi és élettapasztalatot, tudást, élettörténeteket, életkeservet is – számtalan levélben (több mint száz), olykor meg kávéházakban (olyan úriemberes, írók atmoszférával). Érdekli a filozófia is, főleg az egzisztencializmus. Van miről beszélni. Van élettapasztalata a kedélyhullámmázzsal, a kihagyásokkal, a fáradsággal kapcsolatban is. Vár, ha valami nem érkezik időben. Nem haragszik, azt mondja, így van rendjén, most ezt kormányozta felénk az élet, költőknél sokszor ez a normális. Időnként (egyre gyakrabban) noszogat, legyen összefogó verseskötet, mert szerintem ez kell, s annak alapján, ami megszületett, ez már rég összeállna. S együtt másképp mutat. S ő ebben szívesen segít. Jön ilyen segítő szándék és ajánlat Baka Istvántól is.

De sok a másféle munka, az oktatás, a kutatás. Nem lehet eltekinteni a grádicsokon való feljebb lépés kényszerűségétől. A gyerekek kicsik, nem élhetnek család nélküli életet, mert ennek emléke rátelepszik a későbbi életükre is – túl megrendítő az ezzel kapcsolatos élettapasztalat. A másik fél, Csejtei Dezső meg gyakran utazik. Eleve kifelé fordulóbb. A külföldi konferenciákon való részvétel, az ösztöndíjas kutatás-hónapok a kötelezően elvárt elemekhez tartoznak – ott-hon ilyenkor megnövekszik a teher; az olvasási, alkotási idő elkerülhetetlenül sorvad. Perceken futó beszélgetések – telefon, levél. Majd újabb tragédiakockák. S a verseskötet megszületésének időpontja kitolódik. Aztán végül meglesz a kötet is... Igen, meglesznek ezek is. Három verseskötet (*Üvegfalak, bádogtetők; Kék repkények, bukott angyalok; Istenem, Duinóban a sirályok...*). De előtte újabb tragédiák. Az édesanya hosszú, éveken keresztül tartó súlyos betegsége. Ápolása. Halála. Majd újabb szembenézés az étellel, azzal az egészen koraival is. Másfajta ránézés a világra. Másfajta hang e verseskötetekben. S valamelyest persze számvetés a közös étellel is. Az érzés- és gondolatközösséggel. Amelyek megszülettek a közös éneket együttes hangszerelésben és külön-külön is – megfeszítve a mondandónak leginkább alájátszó hangszer húrjait.

Falcsik Mari

Jégszív

Szirtes András fotó-álmával

A jégszív az tiszta sor: betegség, tehát feladat. Csak gyógyítani kell, az meg meglehet néhány szorgos év alatt. És egy afféle kósza, mint én, aki épp a maga megtöretéséből vágya visszamászni oda, ahonnan az embervihar lesodorta, direkt jól jön itt: úgy vehető igénybe mástudása, nem kell fizetni se érte, hisz épp rejtőzködik, rangjában megcsonkulva tán örökre – mert ez a rém kísértett kínban-kétségben mindig újra... Tehát én önkéntes száműzetésben mentem a hideg idegen sarkkörökre, mert bár az efféle táj forró lelkeknek ritkán lakható, s mindjárt ellenséges lehet, de az ilyen helyeken legalább nem sokszor

hangzik el a szó: *szeretet*. Hanem azt mégis tudtam én: bizonytalan szándékú despoták terepén őgyelegni pocsék, kedvezőtlen helyzet, amiért a meztelen csavargó jócskán megfizethet. És én kamatostul meg is fizettem érte – igaz, lehet, megérte a későbbi épülésem végett, de sikerült esküdt ellenséget csinálnom magamnak ott: a magam baja egészen kiszolgáltatott. Viszont a megfagyott szív mellett a vállalt szeretetszolgálatot már teljesíteni kellett, amitől végül nem ő melegedett át: azt vettem észre, az én kezem kékül, a jégkéz elérte, szorítja, már lelkem partjain matat... Összezavarodtam: az egészből csak a szeretetlenség maradt, és én zavaromban hagytam, hogy az lassan betölthesse az életemet. Így amikor már nem volt értelme tovább szorongatnom a jeget, láthatatlanná lettem. Ilyet még sose tettem, soha sehonnan nem tűntem el így, egyetlen pillanat alatt, tudván tudva, hogy minden szó, minden további mozdulat fölösleges, és hogy a lelkiismeret, a tétovázás itt csak rontást hoz rám, mert megölné, ami zajlik, ha tovább hagynám.

Hegedűs Gyöngyi
egy francesca woodman-képre IX
(bevitt találalat)

árnyékok nélküli
képet szeretnél.
hajnalban is delelő arcot.
még ha nem is bírja meg szemed.
mint égtől a tenger
változik színe.
ennyit akarsz most tudni magadról:
odüss
zeusz családi nyaraláson
a látható tartományban.
az istenek üres panteonjában
az arc bevitt találalat.

Lisszabon, 2015. október 25.

Nagy Zorán

Lisszaboni indák

*Űr-süket füllel,
Bevérzett szemmel:
Légörvény ölel...*

Révületek, futamok...
Csempézett absztrakciókról
Vissza-vibráló századok,
Fodrok, csonkok, tűzcsapok...

Opálos reggelek lázas fénymázban,
Szorongások tompa mozaikokban,
Terek ritmusa félálom-vontatottan,
Hullámban oldódó árnyképek fonottan...

Hold-közetek visszhang-tükröződései,
Színes csoportok, éjjelek sós ízei,
Hínár-fonódásos mellékutca-indák,
Átrajzolt vágy, rezonancia-ritmikák...

Zamat-dús tanösvények,
Keresztezett kereszteződések, kábult kérégek,
Változatok, finom érzékekkel oltott lények
Lábnymaiba lépek...

Alámerülés – emelkedés...
Ingerenciák, erek: belső térképek,
Képzeltetés: ön-értékelés,
Hasisból font nyakékek, felhők és kések...

Szédület suttog, távolba tartva emlékezetét,
S a billentyűzeten megakad az észtlől elvont kéz...

Freskó-foszlányok... Piac és templom mögött
Sziesztázva, tökhallal és babérmörsörűvel:
Hol nyííí – nyúúúú – nyáááá – áá(r)nyéék lök:
Jólét felhozatalához (önasztalt önasztalához) derűvel...

Szív-v-es-en(d)...

Ősfák, ősligetek közötti(nek) romantikus nászok,
Tétova illeszkedések, illékony viszony(ítási pont)ok,
Toxikus, magán-lírikus, szelfikus mások,
Szelfi-botozott, szisztematikus látomások...

*Káosz – a puszta semmi héja,
Fogalmak között üres hely...
Fokok nélküli Tökéletes Létra...
Látomás, nem látszó színekkel...*

Távlati ájulás.

Nyitott gyomrú halpiac a Modern Csarnok „halljában”...
A hajóállomás melletti, légfuvalat nyaldosta parkban:
Pálmafán lakó (napszemüveg-árusnak álcázott)
Szegáli, angolai ajzószer- és zöldmámore-kínálók...

Áldás és bételség! – (Gyomor)rontások elleni óbor,
És polipos-fahéjas kigőzölgés-nedvek a kanyargó síkatorokból...
Sétáló kirakatok ébenfekete karjain függő faragványok,
Csontos füzérek, fiktív totem-szemek, apró bábok...

Szédület suttog, távolba tartva emlékezetét,
S a billentyűzeten megakad az észtl elvont kéz...

Brazil nyugdíjasokkal az *Arca* nevű bárkán...
Bacalhau: a Museu de Marinha tágas teraszán,
Tőkehalas: Bacalhau com 'de natas,
Quinta de Regaleira, Monserrate palota-kakas...

Sintra. Célozva a sajátos-szeccessziós vasútállomás alfelét,
Végig az Av. Heliodoro Salgadón, az elsüllyedt Collection Berardo
Romjaihoz, melynek gyomor-mélyében Bacon, Rothko,
Pollock művei, Charrua preparátumai hevernek szerteszét...

Gyulladt fogak áriája, duzzadt ínyek kakofóniája!
Marquês de Pombal, Rossio, Rua Garrett, Rato, Hét Sójaj Háza...
S a romlott fül kagyló-gyutacsai, rostos indái (40 napos sükettség után!)
A pompás Pessoa-kávéház előtt fölszakadnak, s a tucatnyi épület-lián

Összerándul – és tágas kapu-hallójárat tárul, patinásan,
Idegi illuminációkkal elegyen, enervált-frekventáltan:
A Sao Sebastian mögött, az Arte Moderna szerkezetében,
Az üveg- és fém-hús mának labirintusában,
Majd az Alfama és a Baixa lüktető keringésében,
Vérbő szenzibilitásban...

A C. de Rocha lejtőinél tova–el–vissza–sehova:
 Talán a Bairro Alto felé, a Tejo dagály-illatát
 Végtelen habrengetegének át-
 És átmosott öröm-morájával szippantva...

Campo de Santa Clara, Rua do Monte Olivete,
 Lehetetlen emlékezések, orfikus-botanikus kertek...

Tévelygek:

Túl a belső erdő sötétjeinek háromnegyedén,
 Túl mindeneken – nyílt Óceán, áradat: *Belém*...

*A nagy Térköz, Intervallum: Isten,
 De mi és mi között tehát?
 Szavam között, s miről nem szólok mit sem,
 Ki vagyok? Ki az, ki életemre lát?*

Kábultan hallgatom Pessoa dalát...

Németh István Péter

Jékely-érem

„...új ifjúság tülekedésein / keresem régi
mozdulatainkat.”

(J. Z.: Futballisták)

„Mint pincér, Kosztolányit tartom meste-
remnek... / ...akár mintha CRUYFFot...”

(E. P.: Pápai vízeken ne kalózkodj!)

Hány futballpályán is focizhattam boldogult ifjúkoromban? Kölyökként a salakos MÁV TIAC-on, középiskolásként a szintén salakos keszthelyi edzőpályán meg a pápai (helységnév értelmében itt a szó) Perutz gypén. A Balaton-parti szakmunkások csapatának 1975-ben hármat rúgtunk, mi, TÜRÖS gimnazisták, kettőt a góljainkból én szereztem. Az elsőt úgy, hogy a legelső percben szemtelenül elcsíptem egy labdát, mit hátrapasszoltak a kezdés után. Olyan csíkos szerelésben játszottunk, mint amilyenben a franciák ellenünk a vb-n, 1978. június 10-én, egy helyi sokad osztályú csapat mezében. (Baróti Lajos légénysége és a gall kakasosok egyaránt hófehér mezben akartak pályára lépni... A franciáknak kellett kényszerből átöltözni, így is kikaptunk 3:1-re.) Keszthelyen hát úgy nézhettünk ki, mint a bohócok... Nem mint a szomorú fehérbohócok, hanem mint a tiritarka franciák Mar del Platában.

Számomra a falusi futballpályák gyepe a legismerősebb, ami dehogyis csak fű: csupa tarack, vakondtúrás Nemesgulácson, Káptalanótiban, Diszelben, Zalaszentivánon, Balatonmárián és a Duna melletti Tahin. Csak költői túlzásként emlegethető velük kapcsolatban a smaragdzöld gyepek. Kiskatonaként Magyarbányhegyesen vetek körbe a pálya körüli jegenyék. A bitumenezett kispályák veszélyeit ismerem, megúsztam: Tapolcán, a fővárosban (a BEAC aszfaltját), valamint Balatonfüreden. Tornatermekben igyekeztem gólba terelni a labdát Pápan, a Ménesi úti és a Vári kollégiumokban, utóbbi helyszínen Pálfalvi Lajossal egyérintőztem talán a legjobbat (Mándy-omázs.) Vezettem végig, ám a végén kikaptam 1 vagy 2 góllal.

Ahogy mentek az évek, úgy a csatárposztról egyre hátrébb húzódtam. Végül derűtött pasasként már beálltam a kapuba.

Nagyon hízelgett ifjúságomnak, hogy 1974 óta a becenevem Cruyff volt, de mint a hollandus 14-est keresztneven, Johann-nak is hívtak. Óh, ez a Johann! (Amszterdamban született 1947. április 25-én.) Ahányan voltak, annyiféleképpen mondták a nevet: Krujf, Krojf, Krüjf, Krajf, Krejf és Krájf. Pápan a gimnáziumban úgy ejtették e becszót, hogy: Krojf. Szedő Bea, aki gyönyörűen hegedült, azt kérdezte végül, miért szólítanak engemet Golfnak, amikor olyan szépen hangzik az István. Tóth Jóska bácsi, a testnevelő tanárunk, aki egyik hajnalban fogadásból fejen állt a Petőfi gimnázium kéményének tetején, úgy hívott, hogy: Krujf. S csak később tudtam meg Németh László

könyvéből, hogy Varjú Dezső bácsi meg a *Bacilusvadászok* szerzője miatt nevezett Kruifnak.

Állítólag csikófrizurámmal egészen hasonlítottam a háromszoros aranylabdásra. Legrégibb szerettem még ma is így hívni: Cruyff. Mivel jó ideje öregfiúnak számítok, a hatvanon ugyan innen, mégis megdöbbenett, hogy a futball-legenda, kinek alteregója lehettem, ismét komolyan megbetegedett. Szívműtétje sikerült 1991-ben, s ugyan éveken át panaszmentes volt, ám most tüdejében rosszindulatú daganatot találtak. A 68 esztendőes Johann Cruyff mester gyógyulásáért legyen tehát ez az érme, amit megannyi összegyűjtött sporttörténeti dokumentumból és a hozzá írt versemből (egy kölyökkori epizódot rekonstruálandó életrajzi költeményből) ezennel véglegesen összeforrasztok.

I. 1971. június 2-án a Panathinaikosz–Ajax BEK-döntő elején édesapám rámutatott a fekete-fehér képernyőn a görög kispadra, megkocogtatta körmével a készülék üvegét: Nézd, ott van Puskás Ferenc! (Édesapám Öcsi bácsi miatt a görögöknek drukolt, én meg kezdő holland-hívó voltam már. A Cruyff vezette Ajax nyert 2:0-ra. Ám ahogy a Panathinaikosz eljutott a döntőig, az a csoda nem kicsit Puskásnak volt köszönhető.)

Johann Cruyff 1973 decemberében került az Ajaxtól át a Barcelonához. Megkérdezték tőle, nem sajnálta-e otthagyni a hazáját? Így válaszolt: *Kétéves szerződést írtam alá. Természetes, hogy minden mérkőzésen teljes erőbedobással küzdök új klubom színeért, de azt is elhihetik, hogy belül hollandus maradtam. S majd megnézzhetik jövőre, hogyan harcolok hazám színeiben a világbajnokságon.*

A legszebb focit 1954-ben Magyarország nemzeti válogatottja játszotta. Mégsem lett világbajnok. A legszebb focit 1974-ben Hollandia nemzeti válogatottja játszotta. Mégsem lett világbajnok. Mindezt többen le is írhatták már, de hadd tegyem hozzá azt, ami személyes, hogy 1954-ben igen szomorú volt édesapám, s hogy 1974 nyarán én szintén nagyon szomorú lehettem, hiszen a szép foci veresége miatt még a hollandok bukása fölött is őszintén bánkódni tudtam. Apák és fiúk. Gyűjtöttem a bélyegeket. Azon a nyáron a holland posta nyakán maradtak azok a korán megnyomott filatéliai remek, amelyek Cruyffék diadalát hirdették. Nem mentek a tulipános ország gyűjtői az első napi bélyegzésre (FDC). Ugyanekkor Zánkán, az úttörővárosban egy devecseri tornatanár azt mondta nekem a kispályás meccs után, hogy nagyon hasonlítok Johann Cruyffra. Ez a kitüntetés koronázta meg pubertáskoromat. Szeptember első hetében a pápai Bocsor István Kollégiumban behívtak a negyedikesek a tanulószobájukba. Meg voltam szeppenve, hogy na, itten most szecskázás lesz. Helyette odaállítottak egy majdnem életnagyságú Cruyff-poszterhez, s rövidke méregetés, hasonlítás után azt mondták: kiköpött Cruyff. Onnantól kezdve lett holland becenevem, s legtöbbször Krojfnak hívtak, ahogyan már említettem. Rendes nevemet többen nem is ismerték Pápán, s ez nekem több volt mint megfelelő: én vagyok az, aki nem vagyok. Mintha ráhagyhattam volna a nem-szeretem dolgaimat a nagy sztárra, aki előtt nyilván pitiáner dolognak tűnt, ha elcsenték a pénzemet, ha fölhúzták ünnepi cipőmet – egyszer és mindenkorra – köznapokon. Végérvényesen. Meg hogy mezítelen hátamra esett a kürtőt

támasztó paraszas fa a reggeli álmos mosdás során. S ha kinevettek a lányok. Vagy elégtelen lett a matekdolím. És hogy nagyon hiányzott az otthoni szobám. Hogy élehetetlennek és versenyképtelennek éreztem magam az erősebb falusi fiúk között. Hogy azt sem tudtam, mi lesz velem, s nem a gimnázium, ám az egy-két témazáró dolgozat után. Meddig tudok elpókfocizni innentől? Lassan lendültem bele a dolgokba.

Johann Cruyff lassan lendült bele – Barcelonában. (Helyére a hollandok Varga Zolit vitték.) A katalán városban talán Kocsis és Czibor óta nem is láttak az ottaniak hasonló tehetséges játékost. A kis Cruyff valójában ötesztendősen kezdett az Ajaxban focizni, ahová édesapja vitte el. Buckingham és Spurgeon edzők vették kezelésbe a soványka fiúcskát. (tízéves még, amikor elveszíti édesapját. Mamája kantinos az Ajaxnál.) Sokat erősödött, gyakorolt szorgalmasan. Kamaszkora semmiben sem különbözött egy anyalföldi proliétól, ugyanúgy el kellett vállalnia az alkalmi munkákat. Okosodott.

„Igyekeztem mindig vagy jó előkészítő, vagy jó befejező csatár lenni. Mert ez a két dolog együtt sohasem megy.” Utóbbira már Rinus Michels kezei közt jött rá. Neeskens lett Amszterdamból a legjobb barátja, Barcelonában is házszoyszédok voltak, nem csupán klubtársak. Cruyff apósa, Cor Coster (Danny papája) intézte az anyagi ügyeit, aki Hollandiában ékszerészként dolgozott. Az argentinai vb előtt 3 esztendővel még azt nyilatkozta: „A válogatott csapatban való szereplés kedvéért bármikor lemondok még a legjobb klubcsapatban való játékról is.” A németországi vb után úgy jellemezték, hogy a holland Till Eulenspiegel, hogy a holland válogatott Rembrandtja, hogy a repülő hollandi, hogy a modern futball Di Stefanója... Játékát a szakemberek sorra elemezték, s arra jutottak, hogy Cruyff a játék középpontja. Rifé azt mondta róla: „Cruyff kivételesen intelligens futballista. A játékot összefogó és irányító készsége szinte fantasztikus. Az ember észre sem veszi, s uralma alá kerül. Az is külö-

A KÖLYÖK CRUYFF A KÁLYHÁNÁL

nös erénye, hogy a legcélszerűbb eszközök és módok megtalálásával le tudja egyszerűsíteni a játékot.”

Az első barcelonai években fölmerült a kérdés, hogy visszajön-e egyáltalán Hollandiájába, s ha igen, szülőhazájának melyik klubját választja majd. Azt rebesgették, hogy bizonyára a leggazdagabbat. Ami akkoriban a Feyenoord volt...

1978. június elején szóbeli érettséginkre készültünk, s a blokkos Csemegeben a pápai Kossuth strasszén Bozsik Józsefre gondoltunk pohárka üdítőitalunk vagy kávénk mellett, mert még fönn maradtunk. (Nagyon rossz éjszakám volt, nem aludtam semmit. Az érettségi fényesen sikerült, a banketten folyt a boroscska.) Cruyffnak szólított még mindenki. Johann Cruyff sajnos nem játszott ezen a vb-n. Hollandia éppen csak továbbjutott a csoportjából, mert kikapott a skótoktól. Igyekeztem megérteni Cruyffot, de dühös is voltam rá ekkor. Meg egyáltalán: szomorú kamasz. (Bozsik akkor hunyt el, s előtte elárulta nekünk az egyik titkot: „*Mi sohasem a partnert játszottuk meg, hanem az üres teret.*”)

1978. június 25-én volt, bölcsészkar felvételi vizsgám előtti este, a következő vb-döntő, az Argentína–Hollandia összecsapás. Életemben először láttam színes tévét, a rokonoknál Kispesten. A hollandok a szokott narancssárga szerelésben, de immár Cruyff nélkül... Hol volt már az az olimpiászi évvel azelőtti vígság, ami tapolcai földim, Somos István bácsi tudósítása fölött a közelmúltban elfogott: „...a holland szurkolók! Nagy, boldog, narancssárga tömeg, csupa derű és csupa mackós jó kedély. Nem volt azokban csipetnyi keserűség vagy rosszindulat. Egyetlen céljuk volt: hogy közelről imádják fiaikat, ha esik, ha fúj. Negyvenezer kocsival szállták meg a nyugatnémet Autobahnt, kórusban bömbölték Hannover utcáin az ismert musical slágerét – csekély módosítással: – *Johann Cruyff, superstar...*” A dalszöveg eredetijében *Jesus Cri', superstar...* szerepel. J. C. a monogramja a Megváltónak és a játékosnak egyaránt. Sylvia Plath is J. C.-ként jellemzi az újságíró-tanítványok mesterét a kurzuson *Üvegbura* című regényében. Túlzás, hát persze hogy túlzás. Mi akkor már, 1980-ban, a pápai repülő, Farkas Berci nevét tanultuk.

Cruyff Los Angelesbe, az Aztecsba igazolt jó pénzért. Rinus Michels lett az edzője megint. A Cosmosszal (Beckenbauer gárdájával) és a többi amerikai klubcsapattal szemben az Aztecs csupa európai játékost szerződtetett. Kottánt az MTK-ból. J. C.-ra ekkor mondták csak igazán, hogy „szupersztár”, mégpedig „a kaliforniai futball messiása”.

Aztán Cruyffról a Labdarúgás 1983. májusi száma azt írta, hogy hazatért az Ajaxhoz. Amerikából először a spanyol másodosztályba, a Levantéhez ment, aztán vissza a fiatalok közé, Amszterdamba. Nélküle 23 év volt abban a csapatban az átlagéletkor. Az átlagnézőszámról is egy pontos adat: tízezerrel nőtt.

Majd az edzősködés éveit jöttek. Johann Cruyff, az Ajax menedzsere emelhetette magasba a KEK-trófeát 1987. május 13-án. Egy miskolci kollégiumban néztük tanítványaimmal a döntőt kiránduláson. A hollandusok a lipcsei Lokomotívával kerültek a fináléba. Egyetlen gól döntött, mint megannyi BEK-döntő és olyan rangadón, ahol óriási a tét. Az egyetlen gólt az Ajaxban utoljára szereplő Marco van Basten rúgta, aki szeptembertől már a Milant erősítette. (Cruyff csapatkapitánysága idején az Ajax 1971 és 1973 között háromszoros BEK-győztes lett. 1970-ben itt játszott a Spartak Trnava ellen Nagyszombatban.)

Johann erős dohányos lett a kispadon – kár volt Menottiként pöfékelnie, rongálnia szívét. Ám minden mást tudott. Johann Cruyffot mint edzőt Ronald Spelbos emígy jellemezte: „Johann egészen más, mint a többi edző. Egyetlen szempillantásával képes bennünket irányítani. S taktikai elképzeléseihez, ami különben számára szinte szent dolog, minden körülmények között ragaszkodik. S ez a harcmódor abból áll, hogy a csapat valamennyi játékosának a helyzetéhez alkalmazkodva elsősorban támadnia, de szükség esetén védekeznie is kell. Ráadásul mindez nem is újdonság, hiszen nálunk az Ajaxban mindezt már a legfiatalabbaktól, a 8-9 évesektől is megkövetelik. S még valami... Johann tisztaban van azzal, hogy mi valamennyien tűzbe mennénk érte, tudja, hogy mindannyian a legjobbat szeretnénk, győzni akarunk, s ezért egy-egy esetleges hiba után sem korhol, szid bennünket, hanem éppen ellenkezőleg, vigasztalja, jó szóval bátorítja azt, akinek valami talán nem úgy sikerült, ahogyan szeretne volna, ahogy a csapat érdeke is megkövetelte.”

1988-ban Cruyff edzőként is elhagyta az Ajaxot. Újra a Barcába ment, nem mint énekes, de mint énektanár folytatta tréneri pályáját. Jordi nevű fiából szintén futballista lett. 1974. február 9-én született, s apjától katalán nevet kapott. (Vesd össze Kormos István *Katalánok* című versével!) Jordi – édesanyja szőkeségét örökölte –, azt hiszem, a 2001-es UEFA-kupadöntőben játszotta élete meccsét. Liverpool–Deportivo Alaves 5:4. Jordi Cruyff a 88. percben a spanyol kis csapat színeiben gólt szerzett. Május 16. volt. A mérkőzést Dortmundban játszották. Sajnáltam Cruyffot, az ifjabb Cruyffot is, hiszen ha győz, azt a Liverpoolt fekteti két vállra, amely az elődöntőben a Barcelonát búcsúztatta, ha egyetlen góllal is. Gerrard, Fowler, Babel, McAllister – a nagyok ismét egyetlen találattal többet szereztek, mint a lelkes és szintúgy nagyon tehetséges Alaves-játékosok. A spanyolok, látni való, szebben játszottak. S mégis, ami mégse. Apa meg fia több kudarcot élt át a finálék miatt, mint diadalt. S nekem – vesztesekként is – mindig szimpatikusabbak voltak legyőzőiknél. Mintha a foci nyelvén Rilke utolsó költői töredékének igazát bizonygatták volna: *győzelem nincs, minden csak kitartás.*

II.

Kihullt lapokra Johann Cruyff irkájából

*Rajzóra reprotk valami őrtárat éjszaka
Nehogy évezredek feledjék
Iskolapad fedelére körzővel véste
Az AJAX 11ét*

*Füle pirul minap grundon
Az 5ésfelesen belül mégis fölélőtte
Nelly Zwaan huga Paalma fájdalom látták –
Ma próbajáték az ifi 2be*

Várostr gyakran került
Biciglivel vagy gyalog
Halat a heringet ő hozza piacról régóta
Mivel nagy gyerek

Amstel hídról hajította holott
Alig harapott bele hol csobbant sajtja kenyere
Sikongó sirályhad osztozott
Uzsonnáján vele

Ebédidő ilyenkor pompás passzait
Bámészni hársak alatt hűsöt
Kerestek mindég virághagymások
Irgyelték pocakos gyémántköszörűsök

9es végállomás
Nem kérdték mit akar itt
Lábánál csikkek horpadt sördoboz
1 zászló rongya fönn tribün anyja takarít

Öltöző félti karóráját
Bol és Dul üvölt hogy kuss van
Senki sem pisszen majd mind röhög
Ni ketyeg a fapapucsban

Szertáros dérütött pasas
Vállára vetve a hálót cipeli
Elmenőben nyom fejére barackot
Hálója labdákkal teli

A pálya szélén csak áll még
Ám csurom víz már narancs dressze
Szíve kalimpál de úgy de úgy és nincs
És nincs szava sincs hogy mindezt megnevezze

Wehner Tibor
(Emléktábla)

MAGA
A KOR SÚRÚSÖDIK ITT HIÁNNYÁ

(állíttatta a jövő)

★ ★ ★

F
E
L
M
E
R
Ü
L
E G Y
T
A
L
O
D
N
O
G

Képlehetőség (remekmű)

EZ A FELÜLET BÉRELHETŐ

Taviképvvers I.

Z

Í

V

Ó

L

L

Á

Taviképvvers II.

i d o o n f z á s
n k a a v z o d o ó d
n l t l í r d

Miklóssy Endre

Szavak és vonalak

Az ember kifejezni próbálja, miképpen is áll ezzel a világgal. Mi a közérzete, vagy ahogyan e szó mondja, mi az, amit közösen érzünk.

Ennek a kifejeződését látjuk vagy halljuk – az olvasás csupán a hallásnak különleges esete lévén. Mesélhetünk róla hosszan, részletesen is. Röviden is, de ilyenkor pontosnak kell lennünk. A formának szilárdan kell hordoznia a jelentést. Ekkor a befogadó mindenfélét építhet köréje abból, amit felébresztett benne. Csak fölösleg ne legyen, mert attól összetörhet az, ami a forma által meghatározott, de gondolatokkal és érzésekkel megtölthető edény.

Simplex sigillum veri? Tehát minél egyszerűbb, annál igazabb? Koan, haiku, csángó népdal...

Ki kell küszöbölni belőlük megformálás közben mindent, ami fölösleges.

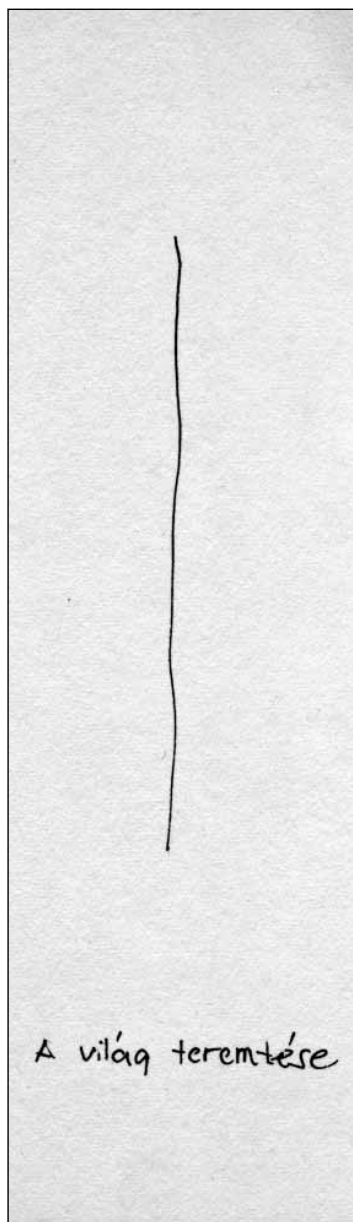
Ez a helyzet a vonallal is. Közérzet lehet benne. A lendületesben csakúgy, mint a cikcakkosban. Egyikben mint a kívülálló elmélkedés, másikban mint a belső érzékelés összhangja a látottakkal.

A vonal törvényei azonban éppoly szigorúak, mint a koanéi. Egy fölösleges vonás sem engedhető meg.

Amikor aztán a fölösleget kiradíroztuk az elménkből, vagy a kezünk mozgásából mielőtt papírra került volna, akkor találkozhatunk mondjuk azzal az elemi ténnyel, hogy a létezőt mindig függőleges jel ábrázolja, még abban a legegyszerűbb esetben is, hogyha teszem azt bárányokat számolgatunk.

Találkozhatunk a görbe úton járó hamissággal és a vesztésre ítélt bumfordi egyenes-séggel.

Találkozhatunk az elemi benyomásokkal is, mint egy csók, egy pofon, egy rendezni kívánt kakofónia, pletykálgodás, nagyképűség, visszafogottság, megalázkodás, vagy egy kis piros virág.

A szerző többi rajzkölteménye
– a lapszám más-más oldalain...

Tari István

BETŰÉHSEĞ
betű húsá
betűk törzse
betűz ki a
betűközben

Podonyi Hedvig

Sztori

A buszmegállóban, a cipők sűrű rengetegében sután bicegő galamb törtet előre. Ez az, amelyik már tavaly is az összes többinél közelebb merészkedett az emberekhez. Így ő csíphette el elsőként a lehulló morzsákat, a leejtett kiflivégeket – és ő törte el elsőként a lábát, amikor valaki a felszálláskor tülekedve rálépett.

A sápadt tavaszi délutánt testes, torokkarcoló benzingőz fojtogatja, a busz sehogy sem akar megérkezni; megrekedt valahol Óbudán. Az araszó kocsik gyöngysorát mintha láthatatlan madzag kötné össze, és mintha azt valahol a messzi távolban, szeszélyes időközönként meg-megrántaná valaki.

A girnyó lány, miután már mindenkit végigtarhált a szemközti megállóban, átvág a kocsik között. Lassan, egykedvűen közeleg; inkább tűnik optikai csalódásnak, mint ténynek. Tőlem balra, a harmadik várakozónál kezdi a kéregetést, és egyre közelebb lebeg. Aztán már itt is van. Húszéves lehet. Felém fordítja az arcát, de nem néz rám. Tekintete valahová mögém réved – talán egy szebb és jobb világba. Moccanatlan vonásain bunkerbiztos zártság.

Az arca nem kér semmit, csak az erőtlen, halottfehér keze.

Ha kap, ha nem: elfordul, és máris lép a következő várakozóhoz. Kicsit vár, és ismét lép. Szót sem szól. Egyre távolodik és távolodik, míg bizonytalan körvonalai nyomtalanul fel nem oldódnak valahol ég és föld között.

Egy téli napon látom újra, ugyanott, a buszmegállóban. Seszínű csutka-

Fodor Ákos

Újabb versek

*Összeállítás a költő hagyatékában
fennmaradt műveiből*

Trend a lelke...

A Korszerű ember
csak sietni ér rá;
elhallgatni nem mer:
az még SZÓra bírná...!

– Attól pedig retteg.
Egyébre sincs gondja,
mint mímelni Tettet
– hát hadar, dadogva.

Esti Kornél naplójából

Harsogó lózungok
közt némán lézengek...

Panasz-ábécé

A/
Aki hallgatja
és aki mondja: mindnek
csak árt a panasz.

B/
Aki hallgatja:
vagy megsajdul szíve, vagy
unja, vagy sérti.

C/
Aki mondja: csak
bevési magába azt,
sajátzavúllag.

haján eltévedt hópelyhek ragyognak. Szürkés pillantása, mint a piszkos, befagyott tó. Ugyanabban a ruhában van, mint korábban, csak a nyakában ernyedő sál is csüng; vézna testére elnyúlt kardigánt csavart. A kardigán alatt jókora has gömbölyödik. De az mintha valahogy nem hozzá tartozna – ő most is könnyedén, szinte testetlenül, tétova jelenésként suhan. Minden várakozót végigkoldul, mint ahogyan korábban is, kezét automatikusan nyújtja ki a remélt aprópénzért, majd csakhamar szinte észrevétlenül odébb libben, gyászos kis némafilm-jelenetnek megszokott koreográfiája szerint.

A következő tavaszra eltűnik a lábatört galamb. Új nemzedékek harcolnak új kilívégéért. Autók pöfögnek, várakozók várakoznak, zsebekben és tárcákban pénz lapul. Kéregetők kéregetnek. Felbukkan a lány is. Megint körös-körül girnyó; megint nyújtja a kezét egy kis apróért. Van, aki ad.

Aztán az élet és a busz megy tovább.

Tiszta (pár)beszéd

Úgy döntöttem, hogy
nem hazudok többé!

– Jaj,
öngyilkos leszel...?

Bárki, bármi

Viszonyom van hozzá.
Véleményem nincs róla.

Sajt & sajtukac

Mű nélkül nincs kritika.
Kritika nélkül van Mű...

Szabadságom

Másoknak írok. Nem magamnak:
magammal elbeszélgetek.
Nézhet képem-mutogatónak,
ki ezt nem érti, nem szeret.

Cseresnyemagban üldögélő Buddha

Rigó Béla

Láthattad volna, Oidipusz

Láthattad volna, Oidipusz király!
 A szűk útból véresen kilökted apádat.
 Szembejött kapzsi, reszkető örömmel,
 te élni akartál, ami fáj.

Megölted. Ő mindig megölt.
 Könyörtelen lefelé mutatott a földnek,
 s az átizzadt, gyűrött porondra ömöltek
 lehetőségeid kikerülve az ölt.
 Rohantál tombolva gumicella falának,
 ecetes víz mosott, keserű vegyszerek,
 becsapott hormonok...
 Míg ő a teremtest játszott a magának,
 bebiztosítottan nélkülöd.
 Jött, gyanakvón emelgette
 indulatba vérmesült fejét.
 Fáradt estéken sem feledte,
 maga a szűk út volt a tét!
 Még szembeköpte végzetét.

Üvegből szoptad a tejet.
 Üveges homokba fúrtad
 bömbölve vágyódó fejed.
 Kínlódva kutattad a testet,
 amely magától ellökött:
 s egy nap sikerült megkeresned,
 hova vezet a köldököd.
 Hitted, hogy többé nem vagy árva,
 ölében ringatott a hit,
 de a harmadik nincs kizárva,
 így hát kizárt egy harmadik.

S jött, aki szégyelli arcát, csak hátulról merész,
 jött, aki mindig gyanakszik és menekülni kész,
 jött, aki végül kiáltoz, míg hozzá nem szokik,
 jött, aki fuldokolva némán kapaszkodik...

A lényeket lepárlod
 bárgyún és boldogan:
 jó fekve, ülve, állva,
 és nem jó sehogyan;

háromszor egy az három,
 a többi egyre megy;
 mind csak pár percre táru,
 többet nem bír a láb,
 többet nem őriz,
 Oidipuszának
 őrzi tovább magát.

S te mindig újra kezded. Makacs, aki él.
 Vagy él, mert makacs. Mi ebben a rossz?
 Csak mindig egy öllel mélyebben lesz a cél.
 Láthattad volna, Oidipusz!

Már arcodat is visszamártod...
 Talán az arc tud emlékezni még,
 ízlelsz, szimatolsz: így csak egy állat
 nyalja soha nem gyógyuló sebét.
 Egy keskeny útban, lehet, már megöltek,
 és érted már, hogy miért nem találsz,
 nem is kutatsz már, csupán lefekszel csendben,
 ha eljön a láz.
 Egyszer majd föl se állsz.
 Az évek emlékekre ziláltak,
 szemeden fátyol, egyre véresebb,
 járnak a combok, ritmust kaszálnak,
 amelyre minden szétesett.

Mit vártál, mikor a génekig
 magára ismert két anyag?
 Nógattad volna térdeid,
 futni kell, itt a pillanat,
 amellyel hurokba rándul az út,
 innen csak önmagadba jutsz.
 Láthattad volna, Oidipusz!

De te őt nézted,
 és hazudozó vágyad
 azt mondta, vedd el!
 Most magadat látod
 mindörökre
 beléd fordult tekintetteddel.

Szomorú, hogy egy nagy művészt most be kellene mutatnom. Higgyünk Németh Lászlónak: *„Vinkler László mindent tudott, amit manuálisan egy festőnek tudnia kell, és mindent ismert, amit egy modern embernek és gondolkozónak ismernie kell...”* Épp harminc évvel volt idősebb nálam. Amikor találkoztunk, csupa szélsőséges véleményt hallottam róla: vagy rajongva tisztelték, vagy üres formazsonglőrnek tartották. Ismeretségünk beszélgetésekkel kezdődött. Szívesen dolgozott társalogni. (...)

Vinklert azután az Oidipusz-téma foglalkoztatta. Linómetszetekben dolgozta fel a történet részleteit, majd ezekből készített kollázsokat. Közben elmagyarázta, hogy még Kerényi Károly fedezte fel számára a témát. A nagy művészetfilozófus szerint az alaptörténet minden részletének mélyebb a jelentése. A világban a nő az állandóság, a férfi a változás. A keskeny út, ahol Oidipusz összeesik apjával, tulajdonképpen a női öl, ahonnan az új generáció – akár már születésével is – kiszorítja a régi birtokost.

Szomjasan ittam a festő szavait. Prokrasztész-képétől anno csak a témát kaptam, Oidipusz-költeményemhez együtt éltem az alkotás folyamatával, egyszerre hatott rám Vinkler művészete és Kerényi filozófiája.

Versemet Laci bácsi mégsem tudta elfogadni. Akkor ez nekem nagyon fájt, utólag már megértem. Az ő számára a nő volt a teremtés koronája, az evolúció csúcsa, aki önmagában tökéletes. Szemben a férfival, aki legfőlőbb tökéletessé teheti magát, ha bírja erővel és tehetséggel. – A buta kislányok, amikor fogyóznak, gótikus mártír-szentekké kínozzák magukat. Pedig de szépek Rubens vagy Renoir túlsúlyos asszonyai! Persze egy kövér férfi az ronda, egy gebe szintén. Majd rájössz, ha megöregszel!

Én pedig miről írtam Oidipusz-verset? Egy válasz és egy rosszul kezdődő új házasság nézőpontjából azt mondtam lírai hősömnek, hogy te „dagadt lábú” hülye, nem vetted észre, hogy ez a nő olyan tökéletesen szeret téged, hogy csak az anyád lehet? Vinkler Lászlónak ezzel nem az volt a baja, hogy én hova „süllyedtem”. De miért épp az ő nőimádó szakrális képeit felhasználva akarom hirdetni eretnekségemet?

Hegyi Botos Attila

Júniusi menyegző

Fátyol közt az égen
könnyű, könnyű kéken
hintázni egy ágon,
sárga napsugáron.

Építeni házat,
megvetni az ágyat
s pihegni a fűvön:
só, kamilla, üröm.

Pipacsvörös útnál
holdsugaras kútnál
kiröppenni szádon
szentjánosbogáron.

Téjúton az égen
búzavirágkéken
cirpelni egy ágon,
kósza szalmaszálon.

Parlando

8

15

22

28

Tizennegyedmagunkban

Sztojcssev Szvetoszláv

A szélben

sűrű lombkorona
homályában lehetetlen
az egyedüllét –
Buddha
magányos falevélként időz
a szélben

Във вятъра

да се усамотиш
сред мрака
в гъстата корона на дървото –
е невъзможно
Буда
стои като самотен лист
във вятъра

Híd

szivárvány ível
kiszáradt folyó fölött –
ottfelejtett híd

Мост

дъга небесна
над пресъхнала река –
мост изоставен

Arc

démonom arca
néz vissza a tükörből
gyűlölt hasonmás

Лице

лице на демон
гледа в огледалото
омраzen двойник

Célpont

szemen találtak
a gyűlölet nyilai
holtak hajnalán

Мишена

в мъртвешка утрин
пронизаха очите
стрели-омраза

Sugallat

rongybaba úszik
az árral szemben
ez
milyen sugallat

Внушение

парцалена кукла плува
срещу течението
що
за внушение е това

Derű/látás

(derű)

Pont helyett vesszőt írok.

(látás)

Vessző helyett pontot látok.

Живото/утвърждаващ

(утвърждаващ)

Вместо точка пиша запетая.

(живота)

Вместо запетая виждам точка.

Megvilágosodás

Buddha szemében kihunyt a fény.

Просветление

Светлината в очите на Буда угасна.

Tévedés

egész nap esett
este
szivárvány kúszott
a szemközti ház fölé
másik csodát vártam

Грешка

валя цял ден
вечерта
над къщата насреща
изви дъга
друго чудо чаках

Éj, idő

egynapos virág
ártatlan szépség
időt viszek neki
éjjel

Нощ, време

цвете-еднодневка
невинна красота
нощем
ще й нося време

Mozzanat

túlléptem magamon
lényegtelen

Етап

отминах себе си
нищо съществено

Vízcsepp koppan

vízcsepp koppan
fehér papírlapon –
a tiszta gondolat
hangja

Отеква капка

върху белия лист
отеква капка –
гласът
на чиста мисъл

Nagy László

Kereszt az első szerelemre

AHOGY A PIROS BÖRNYERGET
HÓ-LEPTE TÉLI MEGGYESBE
ELÁSTAM AZT A SZERELMET
NEM HAGYTAM NÉKI JELET SE
ELJÖNNI TÖLED ÍGY TUDTAM
CSÓKOLT A VILÁG ÖLBE VETT
S VALAKI EJTETT KÖNNYEKET
HEMPERGŐ ARANY-ZÖLDEKET

KICSI-NOSÍ-TOM MAGAMAT A FE-JEMET JÓL FEL-TARTOM
BECSÍPTÉL VELEM GYÁSZ-BABA DALODAT MÁIG IS HALLOM
ÁLOM-KAPU NYÍLT NEKED IS: PEST BUDA ROBOT VÁROSA
JAJ NEKED GÖNDÖR FEJEDET NEM EMELED FÖL MÁR SOHA
CSAK A NAGY FIRMAMENTUMRA HULLÓ CSILLAGÚ ESTEKEN
LEGENDÁSAN HA SZIVEDEN ÁTFUT A MEGHALT SZERELEM
KÉK BÓBITÁDDAL EGÉSZ NAP ÓRSÓKRA BÓKOLSZ KISMADÁR
SZEMEDNEK CSUPA JÉGVIRÁG AZ A MUZSIKÁS CSIPKEGYÁR

TŰNIK A TEST A HAJDANI
SZÉP CSÁSZÁRKÖRTE-ALAKÚ
NÉNIKÉS LESZ A MOSOLY IS
ÉRTÜK VAGYOK ÉN SZOMORÚ
SZÉDÍT ENGEM A NIKOTIN
LÁZZAL MEGÁLD A KOFFEIN
S MEGÖLT SZERELEM SÓHAJA
FUJKÁLJA KARVALYFÜRTJEIM
BURJÁNZIK RAJTAD ÉLETEM
SZERELEM: ELSŐ GYÖTRELEM
LÁZAM BÁRÓJÁVAL FARAGOK
KERESZTET S FÖLÉD EMELEM

Ласло Наги

Кръст за първата любов

И КАКТО ПУРПУРНО СЕДЛО
ВСНЕЖНА ВИШНЕВА ГРАДИНА
ЗАРОВИХ ТАЗИ СИ ЛЮБОВ
БЕЗ СЪС ЗНАК ДА Я ПОМИНА
ТЪЙ СИ ТРЪГНАХ АЗ ОТ ТЕБЕ
В СКУТА СИ СВЕТЪТ ПОЕ МЕ
РОНИ НЯКОЙ СЪЛЗИ ЧИСТИ
ВПРИЛИВИЗЛАЧНО-ЗЛАТИСТИ

ХУ-БА-ВО ЩЕ СЕ НАГИЗДЯ ЩЕ СИ НАПЕРЯ ГЛА-ВАТА
С МЕН СЕ НАПИ ОПЛАКВАЧКЕ ЧУВАМ И ДНЕС ПЕСЕНТА ТИ
ПРЕД ТЕБЕ ДВЕРИ МЕЧТАНИ: ПЕЩ БУДА ГРАД ЗА РОБИЯ
ТЕЖКО ТИ КЪДРИЦИТЕ ПАК НИВГА НЕ ЩЕ СЕ ИЗВИЯТ
В НОЩИТЕ САМО ГОРЯЩИ ЗВЕЗДИ ПАДАТ В ВИСИНЕТО
КАТО ЛЕГЕНДА МИНЕ ЛИ МЪРТВА ЛЮБОВ НАД СЪРЦЕТО
С КАЧУЛКАТА СИНЯ ЦЯЛ ДЕН КЛАСЦИТЕ ЗАДИРЯШ ПТИЧКО
ТЕЗ СВИЛЕНИ ЗВУЦИ ЗА ТЕБ СА ЛЕДНИ ЦВЕТА В ОЧИТЕ

СЯКАШ Е СЪЩОТО ТЯЛО
С ХУБАВ СИЛУЕТ НА КРУША
С УСМИВКА ВЕЧЕ ПО-ВЯЛА
ТЪГА ПО ТЯХ МЕ ЗАДУШВА
В ШЕМЕТ СЪМ ОТ НИКОТИНА
С НЕРВ МЕ ДАРИ КОФЕИНА
С ВЪЗДИХ УБИТАТА ЛЮБОВ
ЛЪХВА ПЕРЧЕМА МИ ОРЛОВ
МОЯ ЖИВОТ НАД ТЕБ КЛАСИ
ЛЮБОВ: ПЪРВИ ЧЕМЕР ГОРЧИВ
ТРЕСКАТА СЕЧЕ С БАЛТИЯ
КРЪСТ НАД ТЕБ ДА ГО ЗАБИЯ

Превод: Светла Кьосева

Könyves műhelyünk kortárs magyar írók önlexikonának kiadására készül: ki-ki maga írja magáról szócikkét – komolyan vagy játékosan. Zsille Gábor és Bertalan Tivadar magabemutatása – mustra-előzetes.

Zsille Gábor

Zsille Gábor József Attila-díjas költő, műfordító, szerkesztő 1972. március 2-án született Budapesten. Életrajzi jegyzeteiben és irodalmi fellépésein szívesen hangoztatja aényt, hogy Arany Jánossal egy napon (bár néhány évvel később) látta meg a világot. E naptári azonosságnak nem tulajdonít fatalista jelentőséget, afféle kulturális érdekességként kezeli – viszont remekül szórakozik azon, hogy beszélgetőtársai ebből milyen (ál)misztikus vonatkozásokat gyártanak, és máris felállítják a hipotézist, miszerint a Toldi szerzője Zsille legfőbb költői példaképe. Ez egyébként nem igaz, ugyanis Zsille szívéhez közelebb áll Kosztolányi és Pilinszky.

Értelmiségi családból származik: édesapja, néhai Zsille Ákos hidrogeológus volt, édesanyja, néhai Kunsági Gabriella pedig német nyelvű levelező. (A valószínűleg háztartásbeli.) Apai nagyapja bánya-, anyai nagyapja villamosmérnök. Apai nagyanyja tanár, anyai nagyanyja pedig a Konsumex kereskedelmi vállalat üzletkötője. Élete első tizenkét évét Zsille a hetedik kerületben, a Keleti pályaudvartól néhány száz méterre töltötte, a forgalmas Thököly úton; hétfévente a közeli Városligetben játszott. Az általános iskola első hat osztályát helyben, a Hernád utca 3. szám alatt található intézményben végezte. Első tanítója a régi vágású, nyugdíjazás előtt álló dr. Klokniczer Imréné volt – második osztályfőnöke a friss diplomás, 22 éves Horváth Katalin. Osztálytársai több mint fele az úgynevezett proletárrétegből került ki, szinte kivétel nélkül jólelkű, tisztességes gyerekek, s közöttük öt-hat cigány is akadt; utóbbiakkal kimondottan baráti viszonyt ápolt, hétfévente is gyakran játszottak együtt.

1984-ben a család Budára költözött, a Farkasrét szomszédságába, ezért Zsille tanulmányait a Sas-hegyen álló Arany János Általános Iskolában és Gimnáziumban folytatta. Az épület a szerzetesrendek felosztásáig a Notre Dame de Sion apácarend kolostora és leánygimnáziuma volt, majd a Rákosi-korban néhány évig Oleg Kosevoj Fiúnevelő Intézetként működött. Az „Arany”-ban az 1980-as években a klasszikus budai polgárság, illetve a kommunista nagykutyák gyerekeinek sajátos keveréke tanult – Zsille például egy osztályba járt az utolsó kommunista belügyminiszter, Horváth István lányával, valamint egy Recsket túlélő, deklasszált arisztokrata fiával. Ám a Taurus, az IBUSZ és az Expressz Utazási Iroda vezérigazgatójának gyereke is ugyanabba az osztályba járt, akárcsak a később táncdalénekesként feltűnt Auth Csilla. Az „Arany” angol tagozatos iskola, ennek köszönhetően Zsille már az érettségi előtt középfokú angol nyelvizsgát szerzett.

Felsőfokú tanulmányait a Pázmány Péter Hittudományi Egyetemen kezdte, katolikus civil teológusként. Geológus apjával így életre keltette a viccet: Mi a

különbség a teológus és a geológus között? Ég és föld... E különbség apa és fia között fennállt, pontosabban, az évek előrehaladtával nőtt óriásira. Egy év elteltével Zsille átjelentkezett papnövendéknek, és elvi okokból újra elvégezte az első évet. Hat szeminarista évét Esztergomban, Szegeden és Pécsen töltötte, Kiskunhalason pedig elvégezte a szenteléshez szükséges fél éves lelkipásztori gyakorlatot. Végül két héttel diakónussá szentelése (vagyis a cölibátust és engedelmisséget előíró klerikussá válás) előtt távozott a papnevelő intézetből, és teljes jogú civil maradt.

Papnövendékként fordult a költészet felé. Első országos publikációja 1993-ban történt: négy költeménye szerepelt az Első Hangan című, Miskolcon kiadott (Vass Tibor által társszerkesztett) antológiában. Negyedéves kispapként, 1996-ban már rendszeresen szerepelt versekkel, jegyzetekkel és recenziókkal országos és helyi lapokban (Élet és Irodalom, Igen, Kalocsai Néplap, Lyukasóra, Magyar Napló, Új Ember, Vas Népe). 1997-ben második helyezést ért el a Vigilia országos pályázatán, a keresztény értelmiség társadalmi szerepéről írt esszéjével. Irodalmi pályára kerülését jelentősen segítette, hogy 1998 januárjától a Magyar P.E.N. Club titkára lett Hubay Miklós elnökle alatt, Lackfi János oldalán. Abban az évben két országos verspályázaton is első helyezett lett. (Tiszaújváros jubileumi 1848-as pályázatán a zsűri elnöke Serfőző Simon volt, a Tolnai Tollforgatók Köre pályázatán pedig Lázár Ervin.) A Magyar P.E.N. Club anyagi ellehetetlenülése miatt titkári állását másfél év után felmondta.

Egy családi örökség (1999-ben az Egyesült Államokban elhunyt anyai nagypapja) révén 2000 első felében Krakkóba költözött. Belvárosi albérlésben lakott, kötöttségektől mentesen élt, napjai jelentős részét kávéházakban és jazzklubokban töltötte. Egyénileg megismerkedett a lengyel nyelvel, mélyrehatóan tanulmányozta a lengyel kultúrát és a lengyel-magyar barátság évezredes múltját. Módszeresen, nagy munkabírással műfordított – ennek gyümölcseként három év leforgása alatt öt önálló fordításkötete látott napvilágot. Krakkói éveinek további termése egy önálló verseskötet, két könyv szerkesztése, illetve több száz, később verseskönyvekbe rendezett lengyel műfordítás. 2002-ben a Magyar Írószövetség tagja lett. Krakkói életének pontos időtartamát Zsille soha nem árulja el, különböző változatokkal legendásít: egyes életrajzi jegyzeteiben három és fél évet tüntet fel, máshol hármat, a legtöbbször viszont négyet. A valóságról csak annyi tudható, hogy 2000 kora nyarán már Lengyelországban lakott, 2004-ben pedig ismét budapesti lakos volt.

Elmúlt évtizedéről csak címszavakban írhatunk, hiszen a távlatos értékeléshez még nem telt el elég idő. 2005-ben a Magyar Írószövetség Műfordítói Szakosztályának titkára, 2008-ban elnöke lett – e tisztséget jelenleg is betölti. Öt saját verseskönyve, két prózakötete és tizenkilenc kötet műfordítása jelent meg. 2010 és 2013 között az Új Ember katolikus hetilap rovatvezető szerkesztője volt, 2014 óta a Magyar Napló versrovatának gazdája. 2006-ban a Vár folyóirat díjában és Móricz Zsigmond-ösztöndíjban, 2008-ban Bella István-díjban, 2013-ban a Tokaji Író tábor nagydíjában, 2015-ben József Attila-díjban részesült. Nőtlen, Budapesten lakik.

Bertalan Tivadar

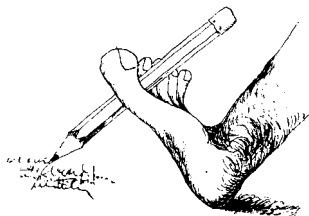
Alapvetően pesszimista vagyok, hogy boldoggá tehessen minden csalódás. Ezért arra érzek mennybéli ösztönzést vagy ördögrugdosást, hogy szüntelenül tegyek valamit, s nyomban arra, hogy könnyű szívvel átlépjek ezen a valamin. Persze a „csalódás öröme” nagyon illanó (de hát, mi nem az?). Hanem a boldogságnak és az örömnak van egy csalfa tulajdonsága: emlékeinkben és reményeinkben foglal helyet. Mindenkori jelenünkben ritkán érhető tetten. Ha jelenünk múlttá vált, alattomosan megjelenik, ha jövőnk jelenné, hűtlen szereplőként eltűnik.

Ha a boldogság és az öröm netalán még emlékeinktől és reményeinktől is távol tartja magát, akkor jelenünk sincs, mi magunk sem vagyunk. Ne is számítson ránk a Statisztikai Hivatal. Ami pedig azt a bizonyos átmeneti állapotot illeti, amit összefoglalóan életnek nevezünk, annak még itt vagyok, bármilyen kiismerhetetlen is, és – nem tudok csinálni mást, csak mindig mást – szavakkal is festek, és képekkel is beszélek, miközben csalódásaimban bizakodom.

Ami pedig a jövőt illeti:

Öregszem, fogy az időm,
Tehát, törekszem s midőn
egyetlen célt szolgál minden tettem
– mit is? Te jó Ég! Elfelejtettem.

Lábjegyzet

*Nem kell komolyan venni, amit mondok.
Ezt komolyan mondom.*

Díjak

Bertalan Tivadar

(Budapest, 1930. október 2.)

festő-grafikus-látványtervező-író

Nemzetk. Irodalmi első díj, 1994 (Cambera)

Újpestért Díj, 2005

Erdőkertes díszpolgára, 2007

Életműdíj, 2009

Újpest díszpolgára, 2010

Napút-díj, 2010

Budapest díszpolgára, 2012

Provokatív művek, emléknyomok

Csáky Marianne-t¹ a kilencvenes évek közepén ismertem meg, amikor a Bartók 32 Galériát vezettem, és ő (Marianne helyett) M. C., illetve M. Caliban néven jelent meg a nyilvánosság előtt. Ekkor már ismertem *Lakoma 1* című szobrát, és olvastam *A naspolyáról, a farkasról és a szexről (Az Androgün)* című esszéjét,² de mit sem tudtam M. C.-ről, illetve M. Calibanról. Nem tudtam, hogy férfit vagy nőt fed e rejtélyes név, mindenesetre a szoborra – mint egy kannibalisztikus lakoma furcsa maradványára – borzongással gondoltam, mely borzongást, ha enyhítette is a megértés, amelyhez M. Caliban okos szövege közelebb vitt, visszaállította a szerző neve és neme körüli zavarom. (Hiába kellemetlen már ez most nekem, e tekintetben pontosan beillett a sztereotipikus képletbe, azaz engem is piszkált, hogy nem tudtam a szerzőt neme szerint besorolni.) Hogy miért vette fel épp Shakespeare *A vihar* c. drámája „vad és formátlan rabszolgájának” nevét, arra ugyan nincs egzakt magyarázat, mindazonáltal maga Csáky derít rá fényt egyik filmkritikájában: „A nyelv csak arról tud beszélni, hogy valami *milyen*. Az az, ami nem közvetíthető, nem vezet belőle kifelé út. Az az, ami nyelve Caliban nyelve, a nem-nyelv nyelv (amit Wittgenstein privát nyelvnek mond), vagyis az önmagába zártság. *Caliban az a részünk, amelyik nem jelenhet meg a nyelvben*, az ő rabszolgasága a tágabb értelemben vett nyelvbe való zártság.”³ A Caliban név tehát Csáky kívülrőlállását volt hivatott jelölni, nemcsak nemének eltüntetése volt a célja. Bár tagja volt a Fiala Képzőművészek Stúdiójának, úgy érezte, ufónak nézik, más nyelvet beszél, mint a többiek. Közben kortárs művészetet művelt, saját érzékenységét követve – valahogy mégis mindig meghökkentette még kortársait is –, eltért még a fiatalok csöppet sem rögzített művészeti kánonjaitól is.

Csáky M. Caliban azzal a kéréssel keresett meg, hogy egyik munkáját (*Lakoma 2*, 1991) a galériában szeretné lefotóztatni, mivel az olyan nagy – állította határozottan –, hogy fotózásra csak ebben a teremben kerülhet sor. Ugyan nem túl egyszerű két kiállítás közt erre időt találni, amikor különböző művészekkel kiállítást bontunk, majd építünk, és Sulyok Miklóssal, a fotóssal is egyeztetni kell, de végül sikerült. Amikor Csáky bejött a galériába ötméteres munkájának kíséretében, egy a calibánság legkisebb jele nélküli, velem körülbelül egykorú, azonos nemű, álláspontját világosan képviselő emberként mutatkozott be. Ettől fogva – amikor túl voltam az elsődleges szenzuális kavargáson – kezdtem jobban érdekelni mindaz, amivel foglalkozik, és kezdtem munkáit nyomon követni. Ekkoriban készítette és állította ki nagyméretű deszkákra festett és

¹ Csáky Marianne 1959-ben született Budapesten, jelenleg Brüsszelben és Budapesten él és dolgozik.

² Balkon, 1995/9. 36–39.

³ Csáky M. Caliban, *Az eltörhetetlen pálcá. Greenaway, Jarman, Prospero*, Filmvilág, 1992/7. 16–21.

deszkákba faragott meztelen alakjait. Ezek az olykor installációvá összeálló képek a legritkábban reprezentálnak teljes alakokat, rajtuk elidegenítő módon sápadt, zöldes testszínű fragmentumok jelennek meg. A testrészek kavarodása a különböző képeken természetesen nem egyformán szexuális tartalmú, a gyermeki ártatlan lebegéstől a hard pornóig terjed az ikonográfia. Megdöbentő a homoerotikus jelenetek népi fafaragó stílusú előadása – a szobrokon, akárcsak azok különböző vizuális nyelveken való megjelenítése festményeken, amint egymásra vetített motívumokként képeznek térszerkezeteket. Az eltérő szemantikájú jelek – rétegzésük által egy képben, illetve térbeli elrendezésük egy kiállításon – bonyolult szintaxist hoznak létre. Ezzel az 1997-ig folytatott tematikával, ugyanakkor egyáltalán nem közönséges szituációkba ágyazott képeivel és tárgyaival Csáky nem a pornográf képeket fogyasztók vizuális kultúrájába kívánt illeszkedni, hanem az identitás határait és annak kulturális-társadalmi összetevőire szándékozott rákérdezni.

Provokatív műveivel egy időben azonban Caliban egészen más jellegű alkotásokat is létrehozott: nagyapja közel hatvanéves fotónegatívjait használta fel. Azokról alig nagyobb pozitív képeket készített, és e kis fotográfiákat mintegy 18x24 cm-es fotópapírokon rajzolta-gondolta tovább – amelyek egy gyermekkori idilli világ képi töredékeinek, emléknymainak látszanak.

Aztán Marianne eltűnt a budapesti művészeti szcéna látóteréből. Azaz több távol-keleti utazást tett – tanulmányutakat és munkautakat Kínába és Koreába. Amikor nyolc évvel később – és ez hosszú idő a mai kortárs művészet időszámítása szerint – újból egyéni kiállítást rendezett Budapesten (ekkor már Marianne névvel), akkor is meglepte közönségét hatalmas bőrdomborításos „függönyével” és térbe akasztott műgyantából öntött kéziszerszám-gyűjteményével. Szokatlan volt a bőr mint anyag a kortárs magyar kontextusban, a magas kultúra szofisztikált, elanyagtalánító tendenciái közt ugyanis a bőr mint művészi anyag zavaróan hat a maga valóságos testközelségével, materialitásával. De az is zavarba ejtő volt, hogy nem látszott ezeken a munkákon semmiféle „kelet-ázsiai” hatás. Pontosabban, a sztereotípiák ezúttal sem szolgáltak útmutatással. Legkevesbé az egzotizmus és a „távolság” kérdésében. A „hatás”, az otthontól való fizikai távolság, a trendiségtől (és a kortárs magyar életvalóság fizikai érzetétől) való távolság egyfajta rálátást segített elő, ugyanakkor a művész a saját életében nagyon is jelen volt – kétségeivel, kereséseivel, tanulósaival. És a (térbeli, a kilométerekben mérhető) távolság valamilyen saját közelség megteremtését csalta ki: a bőr falvédőn Csáky gyerekkori emlékei jelennek meg fotók átírásával, a szerszámok pedig nagyapja bőrfeldolgozó szerszámainak öntvényei – valamennyi a családjához, múltjához való kötődés emléktárgya.

2007 körül Csáky különböző montázsokat és kollázsokat kezdett készíteni; filmez, fényképez és animál, a legkülönbélebb képi forrásokat és technikákat alkalmazza azóta is; régi családi fotókba varr selyemből árnyalakokat; rajzol, betűszobrokat helyez el a Jangce partján, és betűszobrai szerszámszobraival döfi át. Valamennyi mű időhidakat képez vagy hatalmas távolságokat köt össze, átszíneztve a kortárs művészet földrajzát, miközben nagyon is bensőségesek, olykor melankolikusak. A személyes történetek, tapasztalatok és az egyéni sors által áthangolt több ezer éves kérdéseket tesznek fel újra hovatarozásról, magányról, veszteségről, gyászról. Marianne 2011-ben kért meg, hogy nyissam

meg két kiállítását, egyik az *Álmodd az álmodat* című, akkor új sorozatának képein alapult, a másik egy miniatűr, vissza-, illetve áttekintő kiállítás volt. Ekkor kezdtem komolyan foglalkozni művészetével, és merült fel a könyv, az eddigi életművét feldolgozó kismonográfia ötlete.

Nagyon röviden, ennyi kiegészítésem maradt.

Tatai Erzsébet

Marianne Csáky – Csáky Marianne, Erzsébet Tatai – Tatai Erzsébet

Kedves Zsóka! Igazi meglepetést szerezteél könyveddel. Olyannyira, hogy először a tantusz leesni sem akart. (A Koronczi-könyvre s bemutatójára gondoltam, megfelelkezve arról, hogy Csáky Marianne-odról már írtam is ezt-azt valamikor.) Bocsánat, Marianne Csákydról. Így könnyebb ugyan a név ragozása, mégsem vagyok elragadtatva tőle. Ezt egyáltalán nem a könyvben írtakra értem. Újból végiglapoztam, bele-beleolvastam, s egyre inkább földerengett emlékezetemben mondanivalója és ennek előadása. („Mindvégig jól fogalmazott és dokumentált írás. Határozottan érdekes.”) Különösen így, hogy állításainak tárgyát, a képeket-szobrokat is láthatom. Mindezeknek a jellemzőknek a könyvészeti kiállítását azonban nem mindig értem. Némi szándékokat persze igen, sejtek, ezekkel némelykor egyet is tudok érteni, máskor fenntartásaim erősebbek. Ha a könyvet mint műtárgyat veszem, éppúgy, mint amikor a könyvre mint konstrukcióra tekintek.

Megpróbálom röviden (minél rövidebben) érveimet felsorakoztatni. A könyv mint műtárgy. Észrevétel témája csak azért lehet, mert látom a rá irányuló szándékot. A kivitel igényességét, a műnyomó papír szépségét, a fűzött gerinc füzeteinek rendjét – s mégis félúton találom magam. Papírborítás. Ez ekkora súlyt nem bír el. Nem merem kihajtani a könyvet. Két kézzel kell fognom, hogy szét ne törjem a gerincét. S közben még lapozgatnom és olvasnom is kelle-ne, minduntalan ingázva a könyvvégi magyar szöveg és a könyv eleji angolba applikált képek között. S itt van a tipográfia is. A talp nélküli, önmagukban nagyon is szép és/mert egyszerű (Arial?, Lucida Sans Unicode?) betűk – de értelmükért valósággal birkóznom kell a kötettel. Nehezen olvashatók, különösen a fényes papíron. Ennél sokkal használhatóbb lenne akár egy „közhelyes” Times New Roman is. Tapasztalnom kell mindezt, s közben azt is gondolom, hogy hiányzott a kiadáshoz legalább félmilliócska. A keményborításhoz s a csak vele kivitelezhető, hagyományosan oly magától értetődő ragasztás nélküli gerinckötéshez. Ennyire súlyos (és fajsúlyos!) könyv ilyet érdemelt volna. És nem is csak a látvány érdekében. A használatában. Hogyha kinyitom és leteszem az asztalra, megálljon az éppen aktuális oldalaknál. Hogy lapjai ne egérfogóként csapódnak össze.

A könyv konstrukciója. (A könyvé, s nem a kéz- vagy gépiraté!) A könyv szép, a konstrukciója meglepő. Tapasztalatilag és fogalmilag egyaránt. Meghökentett már a címével is. Marianne Csáky? Erzsébet Tatai? Hát nem magyarok „ezek”? Aztán látom ám, hogy angol nyelvű a kiadvány (a hátsó borító szövege erre utal). S érteni vélem a címadást. De nyomban azt is észreveszem (ám), hogy kétnyelvű a kötet. S hogy az MTA BTK Nemzetközi Jelenlét Erősítése program támogatásával készült. De csak a fordítása. A könyvet magát, megírását és kiadását az NKA (a Nemzeti Kulturális Alap) támogatta. Magyarországi közalapítványok. Ha ezeket veszem, mindenképpen a magyar szöveget képzelem előre. A magam hitvallása szerint. Elvégre magyar szellemi terméket kínál magyar és nemzetközi (s nem nemzetek fölötti) használatra. A vonalkód fölött a forintban és euróban történő ármegjelölés sorrendje legalábbis ez utóbbit sejteti. A szövegrendezés ennek éppen a fordítottja: előbb az angol, s csak utána a magyar szöveg. Ráadásul az angollal ellentétben ez képek és díszes belső címdalok nélkül. Mintha csak rezüméje lenne az egyébként angol nyelvű könyvnek. Ennyit pusztán érzékszervek által is azonnal észreveszek. Egy kicsit később úszik be a fogalmi jelentés. Szép-szép, de meghökentő kiállítású kötet. Minden tekintetben (műtárgyként és könyvkonstrukcióként egyaránt). Rálicitál a szépség fogalmára. Többre tör annál. Egyenesen a megjelen/ít/és ideájára. (Még akkor is, ha nem mindenben tökéletesen.) Koncept-neokoncept art? A manierizmus értékfelfogása viszonyult valahogy így a reneszánszéhoz: az utóbbi a szépség, az előbbi a meghökentés jegyében. Neomanierizmus? Felfogom. S elejtem.

Végül, kedves Zsóka, engedd meg, hogy valamit kismonográfiád tartalmával kapcsolatban is fölvessek. Végre. Nagyon érdekesnek találom könyved gender húzását. Gondolom, nem kell feministának lennem ahhoz, hogy kérdéséhez a magam gondolatait társíthassam. Mert erről is eszembe jutott egy s más. Az androgünia kapcsán. A könyv III. fejezete (*Symposium*) egyenesen erről szól. Alapvetően Platónra utalva. S persze még másokra (egy kicsit utánanéztem forrásaidnak: Junga, Virginia Woolf, Hamvas Bélára, Weöres Sándorra, s még filmekre is – Fellini *Satyricon*-jára s Jancsó Miklós *Magánbűnök, közerkölcsök* című alkotására). A „kétneműség” fogalmát többnyire Platónról eredeztetik (ahogy írod is: *A lakoma*, 189c–192e), s nála leginkább (ha nem is kizárólagosan) ezzel kapcsolatban, és ennek ürügyén is a férfiak tulajdonságai és viszonyai kerülnek előtérbe. Egyáltalán nem véletlenül, elvégre ő egy ízig-vérig patriarchális társadalom képviselője volt. Mindent a férfi szemüvegén át nézett. (Tudom, anakronizmus e kifejezés itt, de vedd a következőt: egyik volt tanítványom dolgozatában a *Kalevala* valamely szereplőjéről ezt olvastam: „Egy medve szemüvegén át nézte a világot.”) Mi tehát, úgy tűnik, Platón nem létező szemüvegén (át nézzük).

A *lakoma* idézett helyén Arisztophanész beszél, nem tévedés, a három nemről: eredetileg ugyanis a férfi és nő mellett férfi-nő is létezett. Ezek mindegyike gömb alakú volt, nagyra törő, „az istenekkel is megpróbálkoztak”, s „az égbe próbáltak fölmenni”. Büntetésből Zeus kettéhasította őket. „Így hát csupán külső jel szerint egész ember mindegyikünk, mert ketté vagyunk vágva, mint a félszegűszo halak, s most szüntelenül keresi ki-ki a maga másik felét.” A mítosz fantasztikuma ezen a ponton lép a korabeli valóság talajára, bemu-

tatva az előzőekből következő nemi viszonyok (szinte) teljes skáláját. „[A]z androgünnek nevezett kétneműből” lettek a heteroszexuálisok, az egykori nő kettévágásából a „leszboszi szeretők”, a férfiak kettéhasítása pedig a fiúszerelem eredményezte. Arisztophanész a továbbiakban leginkább ennek előnyeit és érdemeit hangsúlyozza. S hogy miért mondom mindezt? Mert a nemiség fönti, patriarchális indítékú szemléje nem non plus ultra. Másféleképpen is el lehet végezni. Valahogy így. A „kétneműnek” Platón–Arisztophanész állításával szemben nem csupán a „neve maradt ránk”. Azóta is létezik, méghozzá meglehetősen virulenciával. Közhely, hogy a két nem az egyedfejlődés kezdeti szakaszát tekintve (a pubertás korát is beleértve) megjelenésében inkább hasonlít egymásra, mint nem. „Kétnemű.” Androgün (ha hímvivő) s gūnandrin (ha nő). Lányos fiú és fiús lány. Valami hasonlót a kínaiak is kapiskáltak már, amikor a jin–jang fogalmát megalkották. Fekete és fehér, de mindegyik a másiktól is részesülve valamicskét. Jung a maga animusával és animájával szintén ebben az irányban tájékozódott.

Az androgūnia eredeti, platóni értelme itt tehát maga is kettéhasad. (Mintha ez is egy isten büntetése lenne, egy istené, aki immár a fogalmainkat akarja összezavarni.) A mítoszi androgün mellé ugyanis most már föl kell vennünk az androgūniának (s vele egyenértékűként a gūnandriának) az egyedfejlődésben jellemző fogalmait. Ez utóbbira, a gūnandria jelenségére bő forrásanyaggal rendelkezünk (még erre is!) Shakespeare vígjátékaiban. Érdemes lenne tanulmányozni őket kifejezetten ebből a szempontból (is). Az *Ahogy tetszik* és a *Vízkereszt* valóságos kincsesbányája e jelenség költői játéka. Az *Ahogy tetszik* Rosalindájáról olvasom Kéry László *Shakespeare-„összes”-ének* jegyzetanyagában a következőket: „Rosalinda [...] az egyik legelevenebb shakespeare-i nő-alak. Fiúsan talpraesett; helyén van a szíve és az esze [...]. Macskaszerűen játékos, karmol is, de azt is csak játékból. Színészi alakítás szempontjából szerepének különösen az a része vonzó, amelyben – álöltözetének megfelelően – fiút játszik, Orlandótól [érte lángoló, de őt föl nem ismerő szerelmétől – S. P.] azonban azt követeli, hogy tekintse és nevezze Rosalindájának. Shakespeare korában ez a fogás még egy fokkal játékosabb volt, az illúziókeltés még ravaszabb, hiszen Rosalinda szerepét a kor színházi gyakorlatának megfelelően fiú alakította.” Mi más ez, mint a nemek sokszoros helycserés támadása talán éppen a „puritán” városvezetés jóvoltából, amely anno a városfalakon kívülre száműzte a színjátszást, s ezzel akaratlanul föl is szabadította a korra jellemző bizonyos erkölcsi gátlások alól. Shakespeare zsenialitása pedig azonnal rá is csapott e lehetőségre. A kandi szemű közönség igényeinek megfelelően, most már a női szerepek közép-pontba állításával.

S még mindig valamit, legvégül valami személyeset. Az egyedfejlődés valamennyi szakaszát immár a platóni frazeológiával átvilágítva. Bátran és következetesen, részesként nézve szembe velük. A gūnandria és androgūnia részleges megfelelését éppúgy leltárba véve, mint a felnőttkornak az istenek bosszújából eredő és olykor mégis oly vonzó kettéhasítottságát. (Egy meglett férfinak és javakorabeli nőnek nemi jegyeik alapján ugyancsak látványos – néha bizony tapintható! – különbségét.) S az idősek? Ezek ambivalenciája (a nemiség motivációit illetően is). A sors fintoraként? Ezt én el nem dönthetem. Döntse el alább

idézett versem s a Te értelmezésed. Még mindig a gүнandriáról-androgүniáról beszélek.

Öreg hölgy, vénülő pasas

Nézd, hogy dagad, elég pár év vagy évtized
s lepattan róla mind a gomb, a dűs formákba vad
csontja hamar bedűf, már legfűljebb vizet
zavar, ki lánykorában szép volt és fiűs
(gүнandria!) – hogyha e csábító csapat,
sok félénk őzsuta, vadász előtt
vonul, figyeld, azért csupán, hogy egyiket
ez lűje meg, ezért fut mindahány,
de mondd, mit ér a vénűlű pasas borűs
kedűlye, hogyha rátűr még az ostoba
szeszűly: lűjön csak szánandű vadat? –
nem férű az: hiába volt az androgүnia.

A kötethez, mindent összevetve, csak gratulálni tudok. Másképp miért is indított volna meg; bizonyult volna ennyire gondolatébresztűnek? (Amennyiben itt – mégis? – gondolat ébredt.)

Erzsébet Tatai: *Marianne Csáky*
Libratallér Bt., Budapest, 2014

Suhai Pál

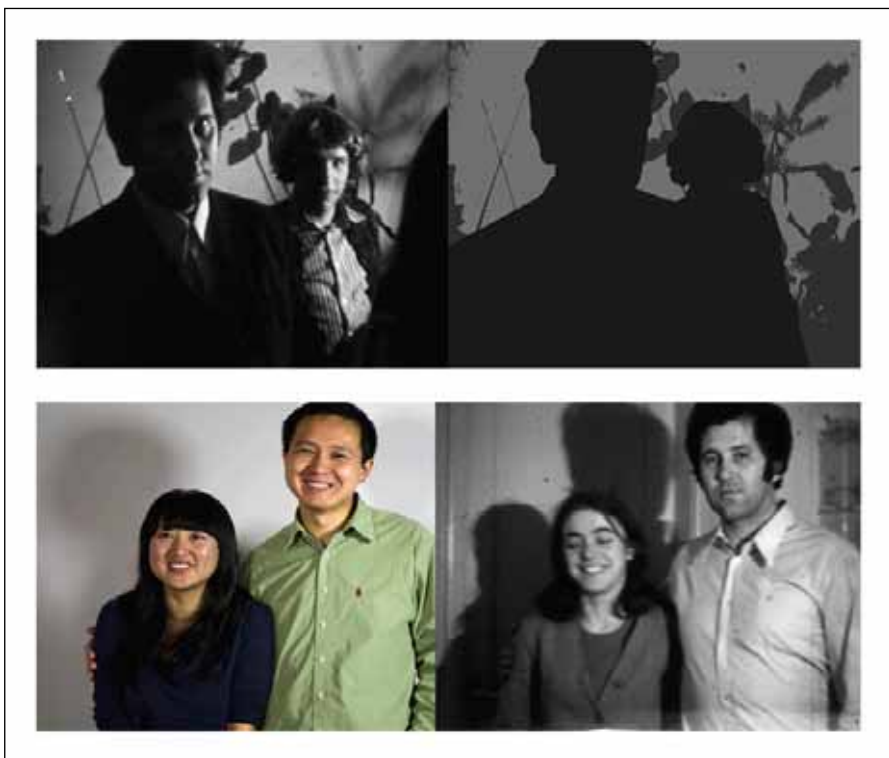
A LAKOMA

1990, gipsz, 70 cm. A művész jóvoltából

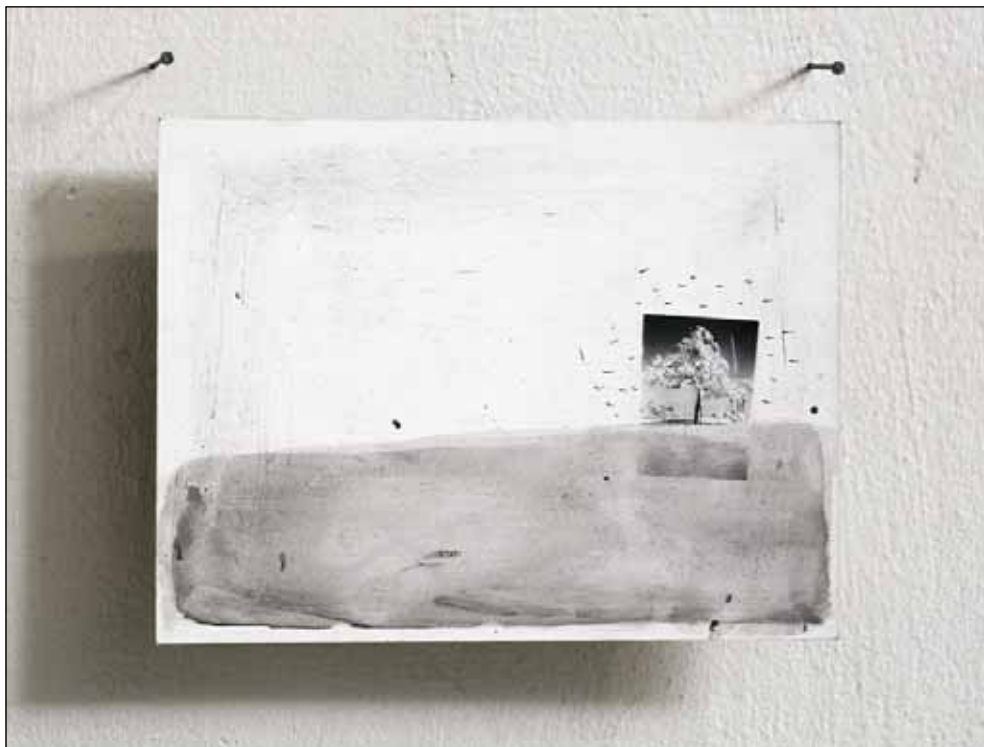
SHAPES

2011, kétszatornás videó. A művész jóvoltából

DELETE

2010, háromszatornás videó. A művész jóvoltából

CÍM NÉLKÜL

1993, fotónagyítás, ceruza, tus, fotópapír, 18×24 cm. A művész jóvoltából

ÁLMODD AZ ÁLMOMAT II. 1-10/7.

2010, giclée nyomat, ceruza, 16×45cm. A művész jóvoltából

IDŐUGRÁS. VARROTT FOTÓK – MADONNA

2008, lightjet nyomat, selyemrátét, 100×117 cm. A művész jóvoltából

BŐRFALVÉDŐ L. (ANYU, LACI, ÉN)

2006, bőrdomborítás, ceruza, disznóbőr, 120×110 cm. A művész jóvoltából

TALÁN TÉRBEN – CSUNKING

2013, light nyomtat, 120×80 cm. A művész jóvoltából

INNENSŐ PART 2.

2012, giclée nyomtat, 29×64 cm. A művész jóvoltából

TALÁN TÉRBEN – ANYU KERTJE

2013, lightjet nyomtat, 80×120 cm. A művész jóvoltából

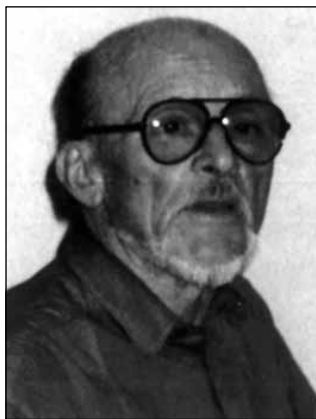
DOBOGÓKŐ ÉJJEL. TÉLI FELVÉTEL

1930/95, világítódoboz, 9×6×6 cm. A művész jóvoltából

Johannes Weidenheim

Marézi álmában átváltozott

Részlet a *Heimkehr nach Maresi* (Visszatérés Maréziba)
című emlékezésregényből

Weidenheim műve a késő 18. században be-
telepített és a második
világháború végén üldö-
zötté vált bácskai sváb-
ság regénye. A Bácska,
mint ismeretes, Tria-
nonnal Magyarországtól
Jugoszláviához került,
majd a birodalmi Né-
metország támogatását
élvező magyar reví-
ziós politika sikereként,
1941-ben sor került

ideiglenes visszavételére – Jugoszlávia más területeinek
német megszállásával egy időben. De az 1944-ben Ma-
gyarországra is bevonult Wehrmacht keze természetesen
a Bácskáig elért. A megszállókkal való eseti együttműkö-
dés, vagy csak a kinyilvánított politikai rokonszenv okán a
jugoszláviai némettség, ezen belül a bácskai svábság ellen
a második világháború végén, illetve a háborút követő
évek során a visszatérő jugoszláv hatalom irtóhadjáratot
indított, s a menekülők által visszahagyott a statáriális
kivégzések, a tömeges elhurcolás nyomán kiürült portákat
birtokba vették az új szerb és cernagorác betelepedők.
A sváb közösségből elszármazott, Nyugat-Németországba
kitelepült író a terjedelmes regényben egy kései hazaláto-
gatás történetzsalán idézi – a „Marézi” fantáziánév (annyi
mint „Mária-Terézia-falva”) mögé rejtve – volt lakóhelye
(Újverbász, ma: az eredetileg is szerbek lakta Óverbással
egyesült Vrbas) sváb emlékezetét, miközben nagy megle-
petésére még eleven emléknymokat talál.

Rövid részletünk a mű elejéből való, az írói alakmást
megjelenítő regényhős épp csak leszállt a vonatról,
s mert taxit nem talál, gyalogosan indul, hogy eljusson
a szállodáig.

Simon törekedett előrefelé,
izzadt, de ez a nézelődésé-
ben még nem gátolta... Hát
minden szinte a régi, min-
denütt, ahol elhaladt! Sok
más helyen ez teljesen el-
képzeltetetlen a pusztító vi-
lágháború után. Drezdában,
Varsóban, Leningrádban és
aztán végsőzora: Berlinben kő
kövön nem maradt. Simon
Berlinben maga is megélte
a rémületes pusztulást. Pár
hónappal a háború befeje-
zése előtt, egy önmagában
verőfényes februári napon,
hosszan elnyúlt légitámadás
után úgy délidőben merész-
kedett elő az óvóhelyről a
tömeggel, hogy folytassa út-
ját hazafelé. Füstben, por-
felhőben, vérszagtól meg az
égett hús bűzétől fulladozva
mászta hosszú órákon át az
embermagas törmelékét.
A füst és a por a napot is
elsötétítette. Hasonló iszo-
nyat, lám, Marézit nem érte.
A vészeket nyugalomban át-
aludta, tanúsítva, hogy ahol
lehet, a világ fennmarad! Itt,
a régi Napszámos soron is,
ahol most jár, megvannak
mind a házak sértetlenül,
abban a formában, ahogy
a környezetet gyermekkorától

ismeri. Keskeny utca, a szorosan összesimuló házak földszintesek, legfeljebb egyik a hosszanti frontjával, a másik keresztbe, az oromzatával zárkózik a sorba. Kis híja volt, hogy Simon el nem érzékenyült. (Már ezen...) Ilyenkor nyáron (most is, íme!) kiakasztva a külső ablakszárnyak, a keretben sötétzöldes szúnyogháló-rács feszül, amely a légsereget is kizárja, s éjjel-nappal nyitva állhatnak az ablakok. Ezekben a házakban azelőtt egyszerűbb maréziák éldegéltek: boltossegéd, iparoslegény és hasonlók. Vagy napszámos, aki földhöz nem jutott (annál több gyereke tett szert), kistelkeseknek, özvegyeknek felesben dolgozott – egy lóval, egy ekével, egy boronával, s egyfogatú szekérrel járt. Egy kéve, egy kukoricacső balra, egy jobbra, és ugyanígy a tökszedéskor meg egyebeknél. Ami balra ment, az a napszámos részére ment. Így tartották el a nagy családot.

Haladt Simon még vagy száz lépést, mire kisebb változások is a szemébe tűntek. Legelőször az, hogy, no lám, a járdát aszfalt borítja. Eltűnt a régi, téglából rakott felület. Mégis korai volt meghatódni? Ezután már kezdett jobban figyelni a részletekre. No hát, a házfalak a legkülönfélébb színekben virítanak, bár a kék uralkodik. Vagyis nem fehérek, mint régen, amikor a házakat kívül is csak meszelték, csupán lent húztak fekete szegélyt korommal, lábazatnak. A régi, fából ácsolt kapuk helyére ugyancsak színesre festett vaskapuk kerültek, némi kovácsolt díszítéssel. Az utcaszegélyre kiültetett fák meg mind juhar – a régi eperfák utódaként –, s ezek felnőnek a házak fölé is. A változtatás érthető: a selyemhernyót háznál már nem tenyésztik, a lehullt gyümölcse meg csak mocskot terem.

Szóval, Marézi mégiscsak változott?

Bizony, változott... Hát ne várja a következő kapuból (vagy tán a rá következő?) kilépni Lőrinc Gyulát, hogy rá is köszön: „n’pot”? Még ha nem ismer is rá egész határozottan. A régmúltban utoljára Breuer bőrüzetében inaskodott. (Emlékszel még, Gyula: összeverekedtünk Schmoll Zsuzsiért az iskolában. Simon előbb csak távolabbról figyelte, hogy Gyula a Zsuzsival bájolog; a lány akár kettejükkel is ellett volna jól, de a két fiú – hogy is osztozott volna rajta. S aztán csak úgy szaporáztak az ütések... Gyula, emlékszel-e: a tanító utána mindketőnket bezárt büntetésül...) Nem, nem, Gyulával nem lesz most találkozása...

Marézit álomba bűvölte a történelem? Épen megmaradt, csak *álmában átváltozott?* Simon elért a következő sarokházig, melynek falán a formás, zománcozott tábla fehér alapon kék betűkkel hirdette az utca mostani nevét, minden bizonnal valamely balkáni hős után. Legfölül, persze, egy helyes kis vörös csillag áll. Három nyelven olvasható az utcanév: szerbül, magyarul meg ruszinul is. Ha emlékezne is, akkor se volna érdekes, volt-e egyáltalán kiírva utcanév azelőtt. Akkor még az elődökről maradt természetes nevek voltak szokásban, s mit se számított, amit a hatóság kiírt. A mostaniaknak nyilván sejtelmük sincs a volt nevekről. Az új beköltözők átkereszteltek mindent a hozott hőseikről, ezekhez ragaszkodtak annyira.

Szóval, majdnem még sok is a szemmel látható változás. De Simon tájékozódását ez még nem zavarja össze, biztonsággal halad, célirányban. Ha a szemét bekötnék, úgy is odatalálna. Nem ütközne falnak sehol, nem botlana el egy járdaszegélyen. Régi beidegződése sehol nem csalja meg. Amennyit a hely külsőre változott, az csak annyi volt, mint amikor a drága nő ruhát cserél vagy

álarcot ölt, mert szeret így játszani, de az imádóját nem csapja be. Ő a hónalj-szágáról is mindjárt felismeri.

A Napszámos sor a következő sarokházzal rányílik a régi Zab sorra, most már erre kell ráfordulnia. Az ősidőben csak egy oldalon volt beépítve, s a szemközti földekre nézett. Marézi egymással párhuzamos hosszú utcáinak egyike volt, s nyilván maradt is, melyek kilométer hosszan nyílegyenesen vezetnek. Hibátlan derékszögben öt mellékutca tagolja őket. Marézi térképe: szabályos kockákra osztott alaprajz, akárha egy óriási sakktábla volna. Simon még gyerekként egyszer kitalálta, miképp nyerhetne bizonyosságot a töretlen vonalról: kiállt az egyik utcavégen az úttest közepére, és egy összehengergetett újság „látcsövén” át az utca másik végét bemérte. Az újsághengeren át ház, háztető nem volt látható, csak fa meg fa, egyetlen, véget nem érő „fasor”, a híres bécsi Schönbrunn akár elbújhatna mellette! A kunsztot tulajdonképp a bolond Wililitől tanulta, amikor, szokása szerint, egyszer megint elkószált hazulról, csak hogy magában lehessen. Willi gyakran ott lófrált céltalan a faluszélen. Riasztó volt az üres szája a két megmaradt fogával, s egyenesen ijesztő, ha beszédre is nyitotta, ami amúgy is elég rosszul ment neki. Állandó szavajárása volt, ha a közelébe került valaki: „serencséd les”, miközben szélesen vigyorgott, s egymáshoz verte hozzá a két tenyerét.

Simon azóta, hogy gyalogszerrel nekivágott az útnak, eleven emberrel nem találkozott. Ellenben most, hogy kiért a Zab sor sarkára, megpillantott egy hórihorgas, fura figurát, valami elképzelhetetlen maskarában. A túloldalon egy akácfa alatt álldogált ott magában. Árnyék a fa alatt ugyan szinte semmi, a nap a lombon is átsütött. A fején kerekforma fekete sapka, piros és arany díszítéssel. Inge fölött hímzett, kék mellény, vastagabb anyagból, a mélybe lógott a nadrág ülepe, hiába volt a hasához odaszorítva valami összegöngyölt selyemszövettel, talán asztalterítővel, csomóra kötve; a nadrágszár térdtől lefelé aztán annál szűkebb. Zagya kosztümkellékeire rárímelt a vastag, pödrött bajusz uralta zordon arca. Az elképesztő jelenés úgy vesztegelt ott mozdulatlanul, mint élettelen bábu a néprajzi múzeumból. Csak ezt az iszonyú hőséget a díszöltözetben hogy bírja ki?

Simon eredeti elgondolása az utcasarokkal kapcsolatban az volt, hogy ott a csomagokat letéve kifújja majd magát, kicsit megpihen, miután már szinte összeroskadt a melegtől. (Mennyit eljátszott az eltelt időben a gondolattal: hogy ha kell, itt érje el a vég, a szülőhelyén...) Most, szemtől szemben a riasztó figurával, ezt mégis halasztja. Mert ha itt megáll, akkor nincs menekvés, a köszönésen túl – „Dobar dan!” – hallatni kellene pár szíves szót is. Maréziban ez törvénynek számít – vagy annak számított azelőtt. Csakhogy nem jött volna a nyelvére semmi. Tulajdonképp megijedt az idegenszerű maskarától. Volt már hasonló élménye élete során. Megképzett előtte gyerekkorából a szerb királyi csendőr alakja a szüntelen őráratozással. Felvont bajonettel rótták napjában, némán, feszes tartásban, az utcákat oda-vissza. Két órába is beletelt, mire a végére jutottak. Az emberek nem nagyon értették, hogy mi célból, hiszen a faluban és az egész vidéken nagyon is teljes volt a nyugalom. Ahol éppen szembejöttek, gépiesen kitértek előlük... Simon tehát nem állhatott meg a ke-

reszteződésben, ment tovább, mintha észre sem venné a kísérteties örkdődöt. De a látványa addigra az agyába égett.

Mit kereshet itt, hogy kerül ide? A kérdésre a látogató nagyon is jól tudja a választ. Felderengő emlékeiből már kitalálta, amit ott látott: eleven formában a szláv harci géniuszt megtestesítő, mára levitézlett cernagorác veterán. Ő a Balkán vad törzsi harcosa, az önfeláldozó tettekre kész népfelkelő, kései időben a partizán, aki mindig a helyén volt, ha veszélyben forgott a szerb haza és a nép... Mint egykor ott, Rigómezőnél – bár végül vesztes lett az összecsapás, de a vezéri sátorba beosonva egy óvatlan pillanatban legalább elvették a szultán életét. Vagy 1914-ben, az osztrák-magyar zaklatáskor, ahogy Potiorek tábornok elit erőit megfutamtították háromszor is – a Marš na Drinu sűrű bánatának üteme sodorta félre a Radetzky-induló hivalkodó pattogását... Majd bosszút vett végül a német hódítón is, és menthetetlenül legyőzte... S aztán: csak egy napra rá, hogy Tito egységei a szovjettel karöltve Belgrádot felszabadították, a hegyek fia ott termett a sík északon, hogy bosszúját még egyszer kiteljesítse az ott maradt, Mária Terézia meg II. József telepítette svábokon. A nép fele – az összes együttműködő, a nagynémet-hitű, akikre talán okkal haragudhatott a nép hős bajnoka – addigra ugyan a német haddal együtt elvonult. De a svábok vétlen és gyanútlan másik fele még rendelkezésre állt. Gyötretésük eltartott két-három éven át. Ha valaki túlélte, még elmehetett vagy szökhett. Marézipan pedig a balkáni harcos, a nép hőse lett az úr. A dicsősége – békében is – mindennek felette állt, a napi életében a szerb civil se menekedhetett tőle. De mégis mi végre áll ott az irredenta jelkép most az akác alatt a diribdarabból tákolt viseletben? Ha nem a hatóság küldte a múlt hívatlan jövevényének elébe, hogy figyelmeztesse a történelmi küzdelem vesztesét: hova is érkezett (nehogy egy pillanatra is elfeledkezzék magáról), úgy azt kell gondolnia: a szűk kis szobájába zárt, elaggott hős-alak egyszerűen kivágyik a szabadba, s a hegyek közt otthagyt világá iránti honvágyát hirdeti. A málhával küszködő jövevény meg hadd dédelgesse most hón a reményt, hogy a hős veterán egyes, más néptársai – legalább utódaikban – egyszer még civille vedlenek, vagy másképp szólva: itt, Marézipan mégis átlényegülnek „marézivá”. Hogy a pannon levegő menthetetlenül átváltoztatja őket. Ez lenne a hely „bosszúja” a sváb exodusért. Az új lakók a szűnyoghálót már felteszik az ablakukra. Még elérheti őket is a luxuskedvelés, mint magukat a svábokat elérte egykoron a bécsi áruk, a sütemények meg a pesti operett előtti meghódolás. („Marica grófnő”, istenem...) Már-már mosolyra mozdult a szája, ahogy ezeket így elgondolta. Távolodva azonban így is a hátában érezte a hős bábu tekintetét. Jobb lett volna mégis félhangos szóval elmenőben odaköszönni neki: „Dobar dan”?

Komáromi Sándor fordítása

A 49–92. közötti oldalakon és füzetmellékletünkben korábbi pályázatainkon jelentkező szerzők műveit és műfordításait közöljük. Közülük a kiemelték: Károly Judit, Komáromi Sándor, Szűcs József.

Aino Trosell

Erik Puttonen

Volt egyszer egy Puttola nevű hely Finnskogenben. A családot, amely ott élt, úgy hívták, Puttonen. Az ezerhatszázas évek közepén érkeztek Svédországba. A kunyhó körüli felszántott föld jelentéktelennek bizonyult, ezért inkább felégették az erdőt és magot vetettek a még meleg hamuba, ahogyan azt ősapáik tették.

A tanya emberemlékezet óta a Rőjdås nevet viselte. Sok gyermek született itt. Puttonen minden évben a faluba látogatott a keresztelőre, s csupán egy alkalommal érkezett egy pici koporsóval a hóna alatt.

Puttola Erk hetediként látta meg a napvilágot egy tizenhárom gyermekből álló testvérkoszorúban. Olyan boldog gyermekkorra volt, amilyent az ember csak kívánhat magának, mikor a szülők időnként azt sem tudják, mivel etessék fiókáikat. Feltehetően sokat barangolt az erdőben, és hallgatta a fenyőfák susogását, a madárcsivitelést és a patak zúgását. A bagoly huhogása megijesztette, ezért hazasietett, ám amint a mókus elkezdett rágcsálni egy ág tetején, megállt és a csúzlíja után nyúlt. Világát a hangok alakították.

Az erdő suttogása különös dallammá ért Puttola Erk lelkében. Hallgatta és felelt neki.

Egy száraz, késő nyári napon fekete felhők gyülekeztek az égen. Minden felnőtt férfira szükség volt. Az erdő lángokban állt. Erk villámként iramlott el, s kisvártatva párját ritkító zene ütötte meg a fülét.

Már messziről hallotta a dörgést. Amint közelebb ért, feltámadt a szél, s minél közelebb jött, annál erősebben fújt. A tűz hatalmas lángját a szél táplálta.

Ahogy a zaj üvöltéssé formálódott, embereket pillantott meg. Izzadt férfiak vágták a fát, hogy az erdőben rekedt életeket mentsék. A lángok már a fák között tomboltak, itt csapott be a villám.

Egyszer csak – akár egy jelenés – egy tehéncsorda rajzolódként ki a fák törzsei között. A füst még ott gomolygott a hegyi tehének körül, amint botladozva haladtak menekülésük irányába. Vezérük kolompolása törékenyen csilingelt a dübörgő zaj háttérében. Puttola Erk még soha életében nem hallott ilyen csodálatosat és különösét. Tehénkolompolás a tompa halálsikoly ölelésében. Ez az élmény később gyakran felvillant az emlékeiben.

Az erdőtűz egy négyzetkilométernyi erdőt, tíz fejőstehenet és borjat, valamint egy emberi életet követelt. A halott Puttola Erk nagyapja volt. Nem sikerült időben kimenekülnie, így a tűz körülvette őt, és megfulladt.

Az öregapó temetésén régi szokás szerint disznót, kását és rengeteg pálinkát fogyasztottak. Két nap múltán Erk apja már meglehetősen elgyötört volt. Részeget és nyomorúságosan görnyedt a kihúzható asztal fölött. A vendégek már régen hazamentek, a szénabálázás javát pedig még nem végezte el a haláleset miatt. Mikor a kisfiára tekintett, szeme könnybe lábadt. Váratlanul eszébe jutott saját jelentéktelensége az elmúlt és az eljövendő nemzedékek tükrében.

– Kicsi Erk – mondta –, szeretném, ha örökölnél valamit a nagyapádtól. Valamit, ami segít emlékezni, mikor már nagy leszel, akkor, amikor már én sem leszek a világon. Gyere!

Bizonytalanul a kamra felé kóválygott, s Erk végre bepillantathatott az egyébként tiltott szoba rejtekébe. Az apja térdre ereszkedett, és felnyitotta a hatalmas fakoporsót, melyről úgy hírlett, még Finnországból hozta magával a család. Ennek belsejéből emelte ki az ódon húros hangszert, melyen Erk egy-egy alkalommal hallotta nagyapját játszani.

– Tessék – nyújtotta át az apja. – Mostantól a tiéd. Tanulj meg rajta játszani, és soha ne feledd el, honnan származol.

Az évek tovaszálltak. Puttola Erk megtanult játszani a kantelén.

Mikor a kunyhó túl zajossá vált, kivitte magával az istállóba és tisztogatta, nyaranta pedig a tisztások lombkoronája alatt muzsikált. Egyre ügyesebben játszott, a munkában azonban nem bizonyult nagy segítségnek. Apja csak sajnálkozott.

Egy napon, mikor Erk a papnál járt, megengedték neki, hogy kipróbálja a lelkész hegedűjét.

A csodálatos hangszer mennyei boldogsággal ajándékozta meg. Addig nem is hagyta abba a játékot, míg a lelkész vén felesége el nem kezdett ágyazni. Akkorra már ő és a férje is régóta ásítottak és célzó pillantásokat vetettek rá, ám Puttola Erk mindebből semmit sem vett észre.

Attól a naptól kezdve gyakori vendég lett a lelkészlakban, míg meg nem tudta vásárolni a saját hegedűjét. Kora reggel és késő este is megtette a hosszú utat Rőjdäsen és a falu között.

Egyik alkalommal, mikor a lelkésznel játszott, maga a pap nézett be hozzájuk. – Á, tehát ezzel foglalkoznak a tanítványaim! Szeretném hallani, mit tudsz.

Erk pedig úgy húzta a nótát, hogy még a tető is meg-megemelkedett, s még a lelkész vén felesége is abbahagyta a zörejezést.

A papot teljesen lenyűgözte a játéka. Még sosem hallottam hasonlót, ál-mélkodott. Először még azt sem akarta elhinni, hogy Erk magától tanult meg játszani és a dalok többsége saját szerzeménye volt.

– Az ember azt hihetné, hogy a patak szelleme tanított téged. Még Isten szolgáját is táncra perdítéd zenéddel.

Erk eljátszott még néhány polkát, minekutána a pap komoly ábrázattal kijelentette: – Erik, te a zeneakadémiára fogsz járni! Igen, tudom, hogy a családod szegény. Éjjel-nappal dolgoznod kell majd, hogy előteremtsd rá a pénzt. Nem lenne helyén való eltékozolni a tehetségedet. Elintézem, hogy te is vághass fát a templomerdőben. Sőt, magam is segítek ruhát és könyveket szerezni, a többi pedig majd akkor, amikor itt lesz az ideje. Pénzem ugyan nincs sok, de azt megígérhetem, hogy állom az utadat Stockholmig.

Puttola Erk rátalált hivatására, s úgy gürcölt, úgy robotolt, hogy apja azt hitte, menten felrobban. Hanyagolta a pihenést, nem vett új ruhadarabot, még a dohányt sem engedte meg magának, akkor pihenek, amikor játszom, mondogatta. Ruhát meg előbb-utóbb úgyis kapok majd a paptól.

Mire tizenhét éves lett, már négyszáz koronája volt a bankban, és egy vado-natúj hegedűje, mely élete első befektetésének bizonyult. Hegedűre minden-képpen szükség lesz, okoskodott. Bár az a négyszáz korona több pénz volt,

mint amennyiről bárkinek el mert volna dicsekedni, még hosszú út vezetett odáig, mire az első év tandíjára valót össze tudta volna kuporgatni. Ezen kívül gyűjtenie kellett a szállásra, kottákra és más egyébre is.

Erk mégis tele volt derűlátással. Egy gyilkos munkanap után elég volt, ha vonójával előcsiszolt néhány dallamot a hegedűjén, s máris érezte, egy napon elérheti célját, és minden idejét a zenének szentelheti.

A vidéken gyorsan híre ment az ügyes kezű hegedűsnek, s mikor elérkezett a nyár, megbízták, hogy különböző táncmulatságokon lépjen fel.

Erk a munkából egyenesen azokhoz a fakunyhókhoz igyekezett, ahol a legjobban számítottak rá. Elhanyagoltan, szakállasan, sokszor mosdatlanul jelent meg a réten, s tüstént rázendített. Ételt és kávé, sőt, néha még pálinkát is kapott fáradozásáért.

Erk szeretett táncra muzsikálni. A zene új értelmet kapott, mikor érezte, hogy közönsége eggyé válik vele. Az esős napokon, mikor a kunyhóba kényszerültek, úgy ropták a táncot, hogy a padló szinte megnyílt alattuk, s ahogy a tűzhely melletti priccsen ült, egész testében érezte a ritmus lüktetését. Ezek a délutánok újabb dallamokat ihlettek, s ha a közönségnek tetszett az új szerzemény, nevet adott neki és beépítette repertoárjába. Kottát olvasni nem tudott, így mindent az emlékezetében raktározott el.

Erk romantikus természetű volt, ugyanakkor meglehetősen félénk is, és ha időről időre nem játszott volna, egyszerű favágónak hihette volna az ember. Zenéje ösztönösen és szenvedélyesen zengett, s mikor mollban játszott, előfordult, hogy néhány lány zokogásban tört ki. Szinte megszépült – Puttola Erk –, ahogyan a tűz mellett üldögélve úgy bánt hegedűjével, mintha az élő, lélegző lény lett volna.

Anélkül, hogy felfogta volna, mit tett, játékaival levette a lábáról Anna-Ceciliát. A lány addig várákozott, míg véget nem ért a tánc, és akkor vele tartott az erdei úton. Azon az estén a mulatság egy faház előtti tisztáson zajlott, Erk a kunyhó küszöbén ülve játszott.

Természetesen látta Anna-Ceciliát, de csak futólag, ő ugyanis nem csatlakozott a táncolókhöz. Az idő java részében a kávéfőzésnél segédkezett, és titokban Erket leste.

Az éjszakai társaság meglepő fordulatként zúdult Erkre. Úgy érezte, mintha elvarázsolták volna, s azt hitte, ez az egész csak álom. A gyantasűrűségű levegőben lábai nehézkesen botorkáltak. Anna-Cecilia világos ruháján kékes fény táncolt a sötétben. Az erdő és éjjeli kíséretének illata egymásba vegyült, érezte, ahogy homlokát kiveri a hideg verejték.

Kis idő után egy elkerített ösvényhez értek. Erk félretolt néhány gerendát, majd átmászott. Azután hátrafordult, s akár egy alvajáró, magához húzta Anna-Ceciliát.

Így esett meg. A lány lápi fűben, a kerítéstől nem messze egymáséi lettek. Még azon az éjjelen komponált egy dalt erről az élményről. A környéken élők váltig állították, hogy a patak szelleme segített neki.

Ha a szerelemnek ára van, akkor az ebben az esetben szokatlan magas volt. Vegyes indulatok kavargtak, mikor Erk az erősen várandós hölgygel az oldalán a paplak fogadószobájában állt, szemtől szemben feltételezett jőtevőjével.

Az előrelátó pap is biztosan sokat vívódott, mikor a környék zsenijét örök feledésre és nyomorúságra ítélte.

Puttola Erk kistestvérei még gyerekcipőben jártak, mire ő ismét nekiállt megtölteni otthonukat. Röjdásen zsúfolttá vált, és a váratlan jövevényt láthatóan visszafogott örömmel köszöntötték.

Legkönnyebben Erknek sikerült visszafojtania a nevetést. A négyszáz koronát hamar elverte, néhány éven belül már hitele volt a kereskedőknél.

Anna-Cecilia megpróbálta tőle telhetően összehúzni magát a túlsúfolt birtokon. Sietős ütemben további négy gyermeket hozott a világra, miközben fáradhatatlanul robotolt a lápvidéken és a falubeli mosodában.

Erk azonban megváltozott. A fiatalság vad munkavágya teljesen lecsengett, most már minden erejével azon igyekezett, hogy henyeléssel töltsen az életet. Egyedül a hegedülés érdekelte, s ha egyszer rákezdedt, szinte abba sem tudta hagyni, napokon át csak a zenéjének élt.

Madarat és nyulat fogott, egy elhagyatott szénkunyhóban pedig pálinkát főzött az erdő mélyén. Amint csak alkalom kínálkozott, nekivágott az erdőnek, ahonnan akár egész éjjel haza sem tért. Családapaként használhatatlannak bizonyult. Anna-Cecilia rokonsága nemegyszer kényszerült a zsebébe nyúlni, mikor úgy tűnt, minden összeomlik. Mégis tizennégy kerek évig éltek együtt.

Erk ugyanis még mindig ágyba tudta vinni játékával az asszonyt, aki később mondogatta, hogy hosszú egy koncert volt ugyan, de nem tudott volna meglenni nélküle.

Erk összejöveteleken, esküvőkön, keresztelőkön, aranylakodalmakon, sőt néha még temetéseken is muzsikált. Zenészként fáradhatatlan és rendkívül népszerű volt, magánemberként azonban senki sem akart barátkozni egy ilyen rosszindulatú emberi ronccsal. Koromfekete szeme egyre mélyebbre süppedt koponyájába, a háta meggörnyedt, deresedő, nyíratlan haja hanyagul lógott gallérja felett, korpa és feltehetően egyéb apróság melegágya lett.

Szülei egymás után eltávoztak, legfiatalabb testvére kirepült a fészekből, s mikor a legkisebb gyermeke két éves lett, Anna-Cecilia végre lenyelte a szégyent, az egész gyermekhadat felpakolta, s hazaköltözött idős szülei tanújára.

Puttola Erk idővel olyan különccé vált, hogy már az sem volt képes többé vele élni, akit elbűvölt muzsikájával.

Még hosszú évekig élt. Pálinkakereskedelemmel, tolvajok üldözésével, illetve zenéléssel tartotta fenn magát, ami a mindennapi betevő falatnál és talán néhány összekoldult óránál a kalapjában aligha hozott többet a konyhára. Nem szívesen adta a fejét favágásra, és amióta ésszerűtlenül nagy mennyiségű munkával terhelték meg, használhatatlanná vált. Ő csak játszani akart.

Valpurgis-éjen történt, hogy egy hatalmas parasztlakodalmon hegedült. Két napon és éjszakán át muzsikált. A második napon már nyílt seb tátongott az álla alatt és a nyakán, ám Puttola Erk tovább zenélt.

A seb ijesztően hatott az esküvői vendégekre, azt suttozták, magának az ördögnek adta el a lelkét. A zene megszállottja, sutyorogták, nézzétek kimerevedett ujjait! Megszállott!

Az évek során Puttola Erk játéka egyre szenvedélyesebbé vált. Ahogy teste elfonnyadt, úgy virágzott ki, gyűrűzött tovább orgiasztikus zenéje. Az erőteljes, merev dallam szélsébesen pergett, mintha csak minden egyes strófába saját keserű életét próbálta volna beletölteni. Játéka senki máséhoz nem volt fogható, teljesen újat alkotott.

Élete vége felé olyan feledékennyé vált, hogy majdnem felégette egész Röjdásent és benne saját magát, így az idősek otthonába került.

Akik Puttola Erket szerették volna látni és hallani, egy holdkórossal találták szembe magukat. A helybéli falvakban elterjedt a híre, különösen miután az a pletyka járta, hogy maga a patak szelleme tanította meg játszani.

Puttola Erk mogorvábban viselkedett, mint valaha, szenilitásából fakadó hibái miatt az emberek rettegtek tőle. Időskori bolondériája ijesztő méretet öltött. Testi szükségleteit is elhanyagolta, emiatt utolsó éveiben az otthon személyzetének terhére volt.

Játszani azonban még tudott. Amikor már semmije sem maradt, a zene még mindig ott volt neki. Néma keze még akkor is a hegedű után kutatott, mikor már a végét járta.

És mikor Puttola Erk meghalt, zenéje a sírba szállt vele.

Egyetlenegy feljegyzett hangot sem hagyott hátra.

Hollós Judit Katalin fordítása

Aino Trosell 1949-ben született Svédországban, Malung városában. Eddig javarészt regényeket, novellásköteteket, drámákat publikált, műveit számos díjjal jutalmazták. Sötét tónusú, nem ritkán a mesék hangvételét idéző munkáiban a nagyvárosi élet problémái, a kilátástalan emberi sorsok, illetve az egyes svéd tájegységek letűnt közösségeinek története elevenednek meg.

Paul Emond (1944) a legsikeresebb francia nyelven alkotó belga regény-, esszé- és drámaírók egyike. Műveit számos nyelvre lefordították, drámáit Európán kívül az Egyesült Államokban és Kanadában is játsszák. Több irodalmi díj birtokosa, a Belga Királyi Nyelvi és Irodalmi Akadémia tagja.

Paul Emond

Nyakast normalizálják

Belépnek szűk kis lakásomba, és azt mondják, épp csak normalizálni fognak.

– Nem zavarjuk sokáig, Nyakas úr, meglátja, hamar készen leszünk.

Én, Nyakas látom a tükörben, amint nagy, szabálytalan alakú szemem nyugtalansággal telik meg.

– Kezdjük az elején. Vannak esetleg afrikai ősei? Mert tudja, ön egy kissé barna bőrűnek tűnik.

Egy szempillantás alatt depigmentálják a bőromet.

– Ha közelebbről megvizsgáljuk, az arckifejezésében van valami homályosan arab. Talán onnan is származnak felmenői? Nézze, a biztonság kedvéért dezarabizálást is végzünk, hogy egy füst alatt minden meglegyen.

– Ejnye, ez az agy! De hát min töri a fejét egész nap? Lássuk csak... Talán értelmiségi családból származik? Esetleg rendkívül hosszú tanulmányokat folytatott? Vagy egész egyszerűen arról van szó, hogy túl sokat gondolkodik? Még szerencse, hogy megtaláltuk magát! Egy jó kis dezintellektualizálás, és a dolog el van intézve.

– Meg aztán ez a túlzott, sőt szélsőséges érzékenység! Egy kifejezetten művészekből álló rokonsági ág? Hát ez nem túl jó, sőt nagyon is veszélyes dolog. Legfőbb ideje, hogy itt is megtörténjen a normalizálás.

Hipp-hopp, egy szempillantás alatt mindent elrendeznek.

– Na lássuk. Így már sokkal jobb! De mondja csak, maga soha nem néz tévét? Ha valami nem normális, hát akkor ez az. Ezt is rendbe hozzuk, ugyanazért az árért.

A szót tett követi, tévésítenek.

– Nézzük csak az ön jelenlegi fogyasztási szintjét. Micsoda? Mindössze ennyit fogyaszt? Maga, barátcskám, igazi iskolapélda! Mondhatom, nem mindennap találkozik az ember olyannal, mint maga!

Így hát fogyasztósítanak.

– És tessék, most már nagyszerű állampolgár lett! Szó se róla, jó munkát végeztünk. Gyerünk, indulnunk kell, más ügyfelek is várnak bennünket. De nem megyünk el úgy, hogy át ne adnánk a szokásos ajándékokat: egy csinos kis munkanélküli-igazolványt arra az esetre, ha elveszítené az állását; a legújabb divatos, harmonchat részes teleregény minden képzeletet felülmúló, teljes kiadását; egy pompás kis zászlót, melyet majd lobogtathat, ha legközelebb jön egy miniszter megtekinteni a városnegyedüket; és *last but not least*, egy jó nagy doboz nyugtatót.

És én, Nyakas látom a tükörben, amint nagy, szabálytalan alakú szemem könnyezni kezd.

Nyakas elveszti az árnyékát

A nap miatt volt, aznap túl erősen sütött a nap.

Valami letaglózó intenzitással.

Láttam, hogy az árnyékom ezt nehezen viseli.

Szemmel láthatóan egyre rövidebb, egyre keskenyebb lett.

Én, Nyakas megpróbáltam lelket önteni belé.

– Tarts ki – mondtam neki –, a nap után jön az eső, és a nyár után jön a tél.

De ami az árnyékomból megmaradt, egyszerre csak reszketni kezdett.

Minél jobban reszketett, annál áttetszőbbé vált, és aztán hirtelen, huss! elpárolgott, nem volt többé sehol.

Én, Nyakas elvesztettem az árnyékomat.

Ott álltam, mint egy hülye.

Amúgy sem vagyok egy szép látvány, de így, hogy még árnyékom se volt!

Egyszerűen mintha meztelen lettem volna.

A karommal megpróbáltam eltakarni az árnyéket, aminek ott kellett volna lennie, de hogy takarhattam volna el azt, hogy nincsen árnyékom?

És tessék, a járdán egy zsaru figyelte rám, amint közeledtem feléje.

– Maga ott! Mit jelent ez? Hol van az árnyéka?

– Az árnyékom – feleltem –, az árnyékom, ööö... Hát ott van, ahol lennie kell, láthatja.

– Szórakozik velem? Ahol lennie kellene, ott nincs több árnyék, mint amennyi haj az én fejemen van!

Levette a sapkáját és megmutatta tar koponyáját.

– Esküszöm pedig, hogy alig egy pillanattal ezelőtt még ott volt.

– Mindenesetre, most már nincs ott. Magának annyi – tette hozzá komoly hangon.

Majd a hang megenyhült:

– Szerencsés napja van, derék zsaruba botlott. Az emberek folyton a rendőrséget szidják, azt mondják, minden rendőr aljas szemét, de én vagyok a kivétel.

Ekkor én, Nyakas mélyen meghajoltam, hogy megköszönjem.

– Várjon – mondta a rendőr –, még nem is tud semmit. Látja az árnyékomat?

És megmutatta az árnyékát, amely méltóságteljesen terült szét a járdán.

– Nos – szólt –, van egy másik, tartalék árnyékom is.

És kivett a zsebéből egy második árnyéket.

– Ezt nagylelkűen magának adom, nem kell újra mélyen meghajolva megköszönnie, ez lesz a mai jó cselekedetem. Jó utat, állampolgár!

És fűtyörészve elindult, második árnyéka pedig azon nyomban mellém szegődött, és méltóságteljesen szétterült a járdán.

Meg vagyok mentve!

Ekkor én, Nyakas azt gondoltam, gyertyát kellene gyűjtanom a rendőrség védőszentjének tiszteletére.

Nyakas megtalálja az árnyékát

Én, Nyakas olyan árnyékkal sétálok, amelyet egy zsaru adott nekem.

Emlékeznek? Az egyik előző részben történt.

Az ajándék épp kapóra jött, mivel a saját árnyékomat elvesztettem.

Csak éppen amint a zsaru eltűnt, három lépést se tettem, összeakadtak a lábaim, és puff, elestem.

A járókelők jót nevettek rajtam.

Felkeltem, ismét tettem három lépést, és puff, újra elestem.

A járókelők ismét jót derültek.

Megint felálltam, és mit kellett látnom?

Hogy a zsaru árnyéka, amely az enyém lett, még jobban szórakozik, mint a járókelők.

– Hogy merészeled ezt tenni velem? – kérdeztem tőle.

– Nem tetszel nekem, haver, és mert nem tetszel, úgy intézem, hogy elbotolj.

– És miért nem tetszem neked?

– Olyan aszociális képed van, és én az aszociális alakokat még képen se bírom nézni.

Nekem, Nyakasnak hagynom kellene, hogy egy zsaru árnyéka elgáncsoljon?

Nem, nem kell hagynom, hogy egy zsaru árnyéka elgáncsoljon.

Jól bele akarok rúgni, de puff, ismét a földön találom magam.

A járókelők megint nevetnek, a zsaru árnyéka még náluk is jobban.

Felállok, de nem merek mozdulni.

Mély depresszióba esem.

Hirtelen érzem, hogy a zsebem mocomogni kezd.

Megkockáztatok egy pillantást a zsebemre, és mit látok?

Az árnyékom, az igazi árnyékom, az, amely elpárolgott, dugja ki a fejét a zsebemből.

– Mit keresel a zsebemben? – kérdezem tőle.

– Elfoglalták a helyemet, így hát tartalékban vagyok – válaszolja.

– Jobban vagy? – kérdezem.

– Megvagyok – feleli.

– Örülök, hogy látlak – mondom.

– Én is – válaszolja –, de kissé bosszantó tartalékban lenni.

Azonnal megszólítom a zsaru árnyékát, amely az enyém lett.

– Nem akarod átadni a helyet?

– Lám, ilyenek az aszociális emberek! Itt vagyok, és itt is maradok, haver, meg kell hogy neveljelek.

– Hallod ezt? – kérdezem a valódi árnyékomat. – Ha péppé vernéd ezt a zsaruárnyékot?

– Még túl erőtlennek érzem magam – feleli.

Mély depresszióba esem.

Ekkor váratlan fordulat történik: egy zsebtolvaj tűnik fel az utcasarkon, lábát nyaka közé kapva iszkol.

Egy vérbeli, hivatásos rabló, aki-ben minden megvan, ami egy zsebtolvajban csak lehet, és aki épp most rabolt ki egy kövér pénzeszsákot.

– Psszt! – mondom neki.

Alig áll meg, nyugtalan arccal néz rám.

– Kitűnő alkalmi vétel önnek, egy zsaru árnyéka, aranyat ér, nem kell mélyen meghajolva megköszönnie, ez lesz a mai jó cselekedetem.

A zsebtolvaj nem mondatja magának kétszer, hóna alatt a zsaru árnyékával eltűnik az utca másik végén.

Én, Nyakas ennek nagyon megörülök, és hívom az árnyékomat, hogy foglalja el a helyét.

Károly Judit fordításai

Szűcs József

Jégzajlás

Szempillantás volt. Mire utánakapott volna, már vitte is vödrét az ár. A lendülettől egyensúlyát veszítette, a jeges vízbe borult, jobb karjával épphogy felfogta az esést. Kapkodva lökte partra magát, s mintha tűz égetné, úgy izzott a bőre.

A vödör másodpercek alatt tűnt el. Először csak a folyó közepéig sodródott, majd alábukott a zajló jégtablák között.

Tudta jól, sírnia kéne, hiszen anyja egész biztos ellátja a baját a veszteség miatt. De nem szorult össze a torka. Égő, vöröslő kezét hóna alá szorította, s a part kagylóin, kavicsain térdepelve hagyta a látványtól lenyűgözni magát. Mintha korcsolyapálya úszott volna el a szeme előtt. Kedve támadt siklani rajta. Akár így is, lukadt talpú csizmájában.

Már ugrott is fel, s futott végig a folyószélen, mint ki beérné a sodrást. Köveket, rönköket, letört ágakat került meg, valaha volt csónakok roncsait. Boldog kacajjal arcán. Ázott kabátujja megdermedt a szembeszéltől, ropogott minden mozdulatra.

Elfáradt hamar. Már inkább csak sietett, mintsem szaladt. Kapkodta a levegőt. Leheletét visszalökte arcába a légár, páraként csapódott le homlokán.

Kidőlt fa törzsére ült. Két lépés a víz. Könyökét térdére támasztotta, arcát tenyerébe vette. Hangosan lihegett, akárha tüdővész gyilkolná épp. Lábai sajogtak, gyomrában az űrt az éhség töltötte ki. Mardosva követelt.

Zsebében egy fél karéjjal indult el, de azt nem ehette meg. A szekrényből csente el, míg anyja egy pillanatra félrefordult, s most, hogy a vödör is oda, nem teheti meg, hogy ezzel is meglopja. Kezével tapogatta csak a falat kenyeret, mintha az a bőréen át is beléhatolhatna. Körmeivel morzsákat kapart, s ha összegyűlt egy ujjvégre való, lassan leszopogatta.

Sötétedni látszott az ég, a hideg kízóbb lett. Amit napnak vélt, fehéren izzót magasan a felhők felett, most megvonta kevéske melegét is. Összebb húzta kabátját. Gallérját felhajtotta, s elöl, ahol vékonyka nyakából az ádámcsutka feszült elő, összefogta. Indulnia kellene.

Nadrágja hozzátapadt a fához, nehezen engedett. Most érezte csak, egész teste átfagyott. Próbálta megmozgatni tagjait, ám nehezeire esett minden mozdulat. Szinte fájt. Elnehezült mindene, lépései arasznyiak voltak.

Jégtablák csapódtak a háta mögött össze. Megfordult a zajra. Nézte a felgyorsult, rohanó folyót, mely így inkább már félelmetes volt. Hátrált, mintha veszély fenyegetné.

A túlpartról, ekkor látta meg, két fiú bámulta őt. Egyikük kezében hosszú bot volt, a végén kampó. Meredten álltak, lassan teltek a percek. És akkor mutogatni kezdtek. Neki. Mutogattak, s úgy tetszett, azt akarják, nézzen a folyón felfelé. Balra fordította hát a fejét, s próbált rájönni, mit kellene látnia. Csak a víz, s a jégtablák. Ijesztő iramban.

Visszafordult a fiúk felé, de azok már nem őt nézték. Tekintetük a folyóra meresztették, s egyre közelebb léptek hozzá. Cipőjük orra már vizet ért. Legszi-

vesebben átkiáltott volna nekik, hogy vigyázzanak, de tudta, úgysem hallanák meg, túl messze vannak. Csak egy ösztöne diktálta lépést tett feléjük, mintha bármitől is óvni tudná őket.

A két fiú botjával lecsapott a vízre. Vagyis belémerítették inkább, próbálva elkapni benne valamit. A *valami*, vaskos szürke csomó, mint egy ló teteme, akkora, lassan bukkant elő, s nehéznek bizonyult, erősen meghajlott súlyától a bot. Csak félig tudták a partra vonszolni, másik felét az ár még vitte volna, a jégtáblák neki-nekiütődtek, mintha vissza akarnák húzni, tépni, szaggatni maguk közé.

Élettelen. Nagy kupac rongyhoz, földre górt kabátokhoz hasonló. De oldalból karok, lábak nyúltak ki. Hat ebből és hat abból. Görcsbe rándult ujjak, kifordult tagok. Undok szörnyeteg lehetett életében is, hát még így elhulltan.

Arcukat nem látta, de döbbenet ült a két fiú testtartásán is. Rá néztek először, majd újra a folyón fel, s akkor néma sikolyra nyílt ajkuk. Követte tekintetüket. Jégtáblák ijesztő iramban; s köztük számolatlan a vaskos szürke csomók, a szörnyetegek. Sodródtak mozdulattalan, a vízre fölfeküdve. Egy volt csak, mely mozdult még. Hat kezéből eggyel jégtáblát ölelt, hat lábából kettő biztosan vizet taposott.

S amit ő most látott csak meg, hogy arca van a szörnynek. Emberarcot öltött, és szemei, ahogy ránéztek, beszéltek. Egyetlen szót pislogtak a dermedt pillák, de ő nem akarta megérteni. Emberarcba bámult, s mire felfogta, hogy mit lát, alámerült az is. Csak a kéz maradt a táblán. Hozzáfagytak az ujjak.

Odaát a két fiú a *valamit* lábával lökte meg.

Ideát szeme előtt még az emberarc lebegett.

Odaát a két fiú közelebb hajolt.

Ideát ő már menekült volna, mert elképzelte, ahogy a szörny feltámad, életre kel, hat karjával darabokra tépi azt a kettőt.

Odaát a két fiú érintésre nyújtotta kezét. A szövet durva tapintása ismerős érzet volt. Mint apa nagykabátja. És valóban. Gallérja volt, zsebei, féltényérnyi gombjai. S testet takart. Valaha elevent.

Ideát már senki sem volt. Távolodó léptek alatt sajdukt a hó.

Odaát egyikük bicskát vett a zsebéből elő, mert kötélre leltek a testen, s most átvágták vele. Hárman voltak összekötve. Férfi, nő és gyermek. A férfi homlokán golyó ütötte lyuk, rég kivérzett. A nő őt ölelte, s kettejük közé gyermekét. Ennek kezét szorította erősen. Bőrük már kék volt.

A két fiú még utoljára a zajló folyóra nézett. Testek borították a felszínét. Hármásával összekötve. Szürke csomók. Lassan úsztak el, lassan tűntek el.

Nyomukban csak a víz s a jégtáblák. Ijesztő iramban.

Mérő Andrea

Siker

A fürdőző kislány repedezett kővdőréből vékony sugárban folydogáló víz át-tetsző cseppjei hűsítő permetet szórtak a szökőkút mellett üldögélő idős férfi arcába. A múlt századból itt maradt melankolikus személye évek óta élő szem-rehányásként bolyongott a nyüzsgő város fullasztó forgatagába ékelődött üde, zöld rezervátumban. Egész lénye lemondást sugallt, mintha akarata ellenére kívülről léte kényszerítene. Csak azért is, szelíd mosolyával tüntetően járt-kelt saját árnyékaként, nyomasztva a kikapcsolódásra vágyó embereket. Minden erősebb hangra összeresztett, keserűség jelent meg bágyadt tekintetű szemében. Minduntalan sóhajtozó szája legörbült, ez végképp eltorzította eredetileg szimpatikus vonásait. Irritáló jelenséggént, az öregségből szükségszerűen következőnek jósolta a komorság rémálmát az ifjúság számára. Sétabotját gyakran használta fenyegetésre, legtöbbször különösebb ok nélkül lendítette magasba, ahol előre-hátra lóbálta, akár egy zászlórudat. Mintha csak önmagát parodizálná ripacsokra jellemző harsány gesztusokkal. Ki is érdemelte a „botos ember” elnevezést, mindenki nevetett ezen, míg az idős ember dühösen vette tudomásul gúnynevét. Csodálkozott, hogy milyen szinten azonosul egy tőle idegen szereppel, mégsem tehetett mást, mint hogy eljátszotta, csak tartozzon valahová. Várakozásával ellentétben, ijedten tapasztalta, hogyan oldódik fel egy általa sugallt karakterben. Mintha sohasem létezett volna az élet dolgait könnyedén kezelő férfi, a társaság nélkülözhetetlen színfoltja. Nem volt már múltbéli bázisa, csupán álom és valóság között lebegő, jövő nélküli, képzelt jelene. Ez a folyamat bizonyosfajta megkülönböztető jeggyel járt együtt, bárkivel történt is, ugyanazt a jelleget mutatta. Ilyen emberekre vadászott a park szélén lévő egyszerű lakóházban otthonra találó kortárs színház társulata. Gyakran hagyták el székhelyüket, látszólag céltalanul széledtek szét különböző irányokban, hogy rátaláljanak saját közönségükre. Leginkább az elidegenedés bélyegét magán viselő személyekre specializálták magukat. A térítő szándék távol állt a főként fiatalokból verbuválódott csoporttól, csupán tükröképet mutatnak a kiszemelteknek saját belső világukról, hogy ezzel szembeesülve, katarzis révén eljuthassanak a belátáshoz, ami elősegíthette magányuk feloldódását. A reagálás folyamata attól függően különbözött, hogy ki milyen hosszú ideje kényszerült elviselni állapotát, vagy egyáltalán tudatában volt-e helyzetével. A klasszikus sorrend nem okozott problémát, ugyanúgy kezdődött, folytatódott, majd végződött mindenkinél. Ilyen esetekben nem volt szükség a mindig kéznél lévő szakemberre. Időnként azonban egyesek túlreagálták a szituációt, egyfajta pánikrohamot produkáltak. Arcuk eltorzult, érzelmeik összerosódtak, a nem hozzáértők számára kezelhetetlenné váltak. Ekkor kapott jelentőséget a pszichológus személye, aki szereplőnek álcázva, pusztán személyiségével észre térítette az egyensúlyát veszített delikvenst. Miután a helyzet rendeződött, zavartalanul megkezdődhetett az előadás. A társulat a saját mozgásuk dinamikájából keletkező energiára alapozva hagyta a történetet önmagától

kibontakozni. Ösztönös megnyilvánulásuk alatt figyelmük éber maradt, így az előadás mégiscsak jól körülhatárolt formát kapott. Kulturált viszonyuk öntörvényűségükhöz mindig meghozta a várt eredményt, hírük egyre szélesebb körben terjedt, kortól és nemtől függetlenül. A „botos ember” azonban mégsem hallott róluk, ennek megfelelően viselkedett azon a kora délutáni napon, mikor a társulat felé közeledett. Először is hirtelen fel akart ugrani a padról, de mozdulatát félbeszakította, mintha meggondolta volna magát, és legyőzve ijedségét, a helyszínen maradt. Ellentmondásos reakciója egyedül az éles szemű lélekgyógyász számára képezte elemzés tárgyát. A többiek észre sem vették, annál inkább hatott rájuk sokatmondó arckifejezése. Hallottak ugyan az idős férfi embergyűlölő híreről, hisz épp ezért keresték meg, mégis meglepte őket a feléjük irányuló ellenszenv mértéke. Már komolyan fontolóra vették visszavonulásuk lehetőségét, de mivel eddig sohasem futamodtak meg, erőt vettek magukon. Egyre jobban behatoltak a célszemélyt körbevevő láthatatlan burok nyomasztó légkörébe. Testközelből megtapasztalhatták a benne lejátszódó folyamatot. Viharos sebességgel váltotta egymást a harag és a tanácstalanság, de még az undor árnyalata is átsuhant az arcán. Ilyen fokú érzelmek kordában tartása rendkívüli önkontrollra engedett következtetni, de óhatatlanul megadó kifáradáshoz vezetett. Ráadásul, az őszi délután fényviszonyai is kedvező feltételeket biztosítottak az előadás elkezdéséhez. Alig érzékelhető áttetsző pára lágyította az éles kontúrokat, egyetlen összemosódott háttérre alakítva a környezetet. A kezdeti hatásvadászó hallgatás fokozta a csendesség nyomasztó egyhangúságát. Szándékosan merev arcuk maszkjellege egy másik dimenzióhoz tartozás lehetőségével riogatta az egyszemélyes nézőközönséget. Alig ocsúdott föl, máris az ősi rítusokra emlékeztető vad, szélsőséges, ezáltal sokkoló látványnak lett szemtanúja. Mindez fél óráig tartott, a kellőképpen kifulladt, de teljesítményével elégedett társulat egyenes sorban felsorakozott, hogy bezsebelje az ilyenkor szokásos tapsot. Ekkor vették észre, hogy az öregúr elbóbiskolt. Botjára támaszkodva előredőlt, feje majdnem az ölégig lelógott. Eleinte nem tudták, hogyan kezeljék a különös helyzetet. Hiszen ilyenel még soha nem találkoztak pályafutásuk során. Néhány percig tanácstalanul diskuráltak, miközben halk horkantásra lettek figyelmesek. Összegzésképpen mégsem ítélték bukásnak az előadást, hisz a frissítő alvás is segíthet egy embernek, hogy újra visszataláljon önmagához. Valószínűleg ebben az esetben is ez fog történni, vonták le a végső következtetést, rájuk jellemző optimista szemléletüknek megfelelően.

Erdélyi Réka

A szőrös fejűek

I.

Egyszer én is úgy megmarkolnám azt a rózsaszín műanyag kanalat amelyet a számba nyomsz. Egyébként nagyon finom, szeretem. 17 szó az 117 karakter. De valahogy nem tudom. Mintha ügyetlen lenne a kezem hozzá, vagy túl kicsi. Ezért csak csapkodom az etetőszék elém nyúló kis műanyag asztalát. Néha még hangot is tudok adni, valami olyat, hogy prhüfrph. Az államon ilyenkor végigfolynak a nyálbuborékok. Ezt annyira nem szereted, becsukod a szemed, aztán az arcod törölgeted. Pedig én olyan jókedvvel csinálom. Végre valami, amit tudok. Azt is mondod olykor, hogy c-c-c meg na-na. Nem értem, de hangot adni azt szereted. Este a nagy kék kádba megyünk. Levetkőztetsz, közben hangosan zubog valami. Aztán 4 láb magasan repülünk a fürdőszoba változatos domborzata felett. A landolás után finom melegséget érzek a lábaim körül. Itt ülök meztelenül, fesztelenül. Tudom ám, mi jön most. Csobogás, kacacsipogás... Na, jössz már? Megmosod a hajam?

II.

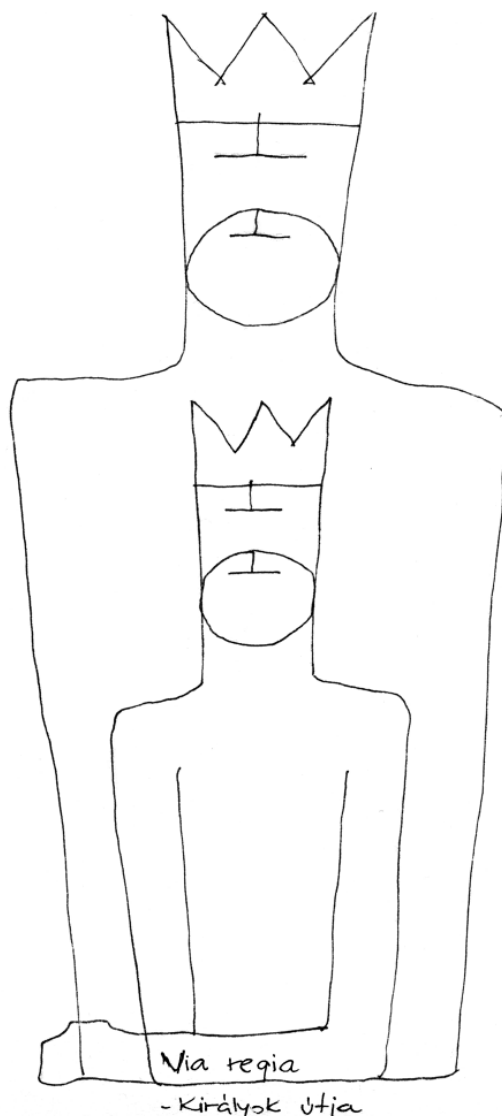
Lassan felállok az ágyról, és összeszedem a törülközőm meg néhány ruhát. Lábujjhegyen lépkedek a fürdő felé meztelenül, nesztelenül. Hallom, hogy hangosabban vetted a levegőt, felébredtél. Mocorogsz, az ágy fáradtan kissé megnyikordul. Beleülök a kád hideg fehérségébe. Víz csobog, majd eláll. A fürdőszoba lámpájának sárga fénye beszínezi a bőrömet meg a falakat. Hallom, hogy jössz. Megállsz az ajtóban. Rád nézek. A tested meggörbített sziluettje megfelelően fürdik a mosdóban, most a fényében. Bejössz, becsukod az ajtót. Én mosolygok, a szememen egyre jobban érzem, ahogy a szoba megtelik párával. A vágy fűtötte testekről seperc alatt elpárolog a fürdővíz... Na, jössz már? Megmosod a hajam?

III.

Párnák között fekszem, a halványsárga takaró mögül csak alig látok valamit az előttem elterülő világból. Szekrény, ajtó, tölgy, bükk. Már régóta csak ezt látom, meg néha egy kis mozgást, mikor bejössz. Tudom, nem vagy itt, de én unatkozom. Futnék, ugrálnék, úsznék és táncolnék. Lepkéket kergetnék, a lábammal tapintanám a puha füvet, érezném a méhcsípést. De nem megyek sehová. Itt fekszem, és várom azt a pillanatot, mikor eljössz, tálcát hozol, rajta narancsot és kést, leülsz, mesélsz. Mosolyognék. Sokat gondolkozom, de még mindig nem értem. Hogy mozoghat benne valami, ha kívül béna? Lement a nap, behúzzuk a függönyöket. Lehúzod rólam a takarót, kiemelsz az ágyból. Mély süppedést hagyok magam után, legalább valamit. Átviszel a fürdőbe, beleültetsz a kádba, és megnyitod a vizet. Én csak nézem, és nem akarom elhinni, hogy csak erre vagyok képes. Most már a fejem is átengedem neked... Na, jössz már? Megmosod a hajam?

IV.

Itt fekszem egy csempézett szobában, valahogy magasabban, mint szoktam. Fém tárgyak csillognak a plafonról jövő bántó neonfényben. Kapcsoljátok már le a lámpát! Egy meggyűrt lepel fed le, csak úgy, mint a ráncos bőröm. Közel s távol mély csönd honol. Úgy felkelnék. Egy vásznon keresztül nézem a lámpatesteket. Merev vagyok, és kicsit jobban érzem a csontjaim, mint szoktam. Cipőkopogást hallok, majd megnyit sz egy csapot. Halk placcsanás, és egy hirtelen mozdulattal felemeled rólam a takarót. Itt fekszem meztelenül... Felemeled a kezem, hideg vízzel mosol. Végül mindenem sorra kerül, és egyre jobban ki is hűlök... Na, jössz már? Megmosod a hajam?

Müller Márta

Hét nap, hét év

Egyfelvonásos dráma

Hét kis jelenetből áll ez a darab. Minden jelenet egy-egy nap egymást követő évekből, tehát például: 2011 és 2017 között. A szoba falán egy naptár jelzi mindig az aktuális évet. A nap mindig április 21-e, a főszereplő férfi születésnapja. A külvilágból annyit érzékelünk, hogy a házhoz egy nagy kert is tartozik. A szobának az egyik fala tiszta üveg, amely egy majdnem teljesen nyitható többszárnyas ajtó, és egy fedett teraszra nyílik.

A szoba elég tágas. Bár végig fontos szerepe van a berendezésben a magatehetetlen beteg ágyának, ennek jellege, szerepe a szobában, az egész szoba atmoszférája a darab során megváltozik. Kezdetben a szoba hangulata olyan, mintha egy kórházban lennénk, vagy palliatív intézményben. A végére a szoba derűs, mondhatnánk, életteli.

A férfi főszereplő, Olivér, egy néhány hónappal ezelőtt történt baleset következtében nyaktól lefelé teljesen megbénult. A felesége a balesetben meghalt, ő túlélte a balesetet, de egész további életére teljesen béna, mozgásképtelen maradt. Szerette volna a halált választani, de egy bíróság megtagadta az eutanáziát. A szelleme teljesen ép maradt, de érthető módon az állapota depresszióssá tette.

Egy kis sikert ért el – a saját szemével nézve –: sikerült kiharcolnia, hogy a kórházból elengedjék és otthon ápolják. Erre megvannak az anyagi lehetőségei, részben egy biztosítás miatt, részben pedig azért, mert sikeres és ismert szobrász volt a baleset előtt. Továbbra is abban reménykedik azonban, hogy így majd könnyebben talál valakit, aki hozzásegíti a halálhoz.

Szereplők:

Olivér

Krisztina

Soror Eustachia

Néma szereplőként: éjszakás nővérek, betegszállítók, csomagszállítók

Első jelenet

A jelenet azzal kezdődik, hogy Olivért éppen hazahozzák a kórházból. Átrakják a már előkészített ágyára, bekapcsolják a berendezéseket, melyekhez itt is hozzá van kötve, majd a szállítók elmennek. Csak Krisztina nővér marad a magatehetetlen Olivéren kívül a színpadon. Rendezkedik, pakol szótlanul, néha rátekint a férfitra.

OLIVÉR (szemét körbejárhatja a szobában, felsóhajt, és majdnem mosolyogva mondja) Végre, végre!

Krisztina odafordul hozzá, közelebb lép, de nem szól még semmit.

OLIVÉR Szabadság! Győztünk! Elengedtek! Hónapokig tartott, de végül elengedtek! Pedig a kórház olyan biztos volt a győzelmében! Hogy másutt nem tudnak, nem lehet „ápolni” engem...!

Miután a nővér hallgat, folytatja:

OLIVÉR (valamivel csendesebben) Itt még meghalni is jobb lesz...

KRISZTINA (halkan) Vagy talán élni...?

OLIVÉR Élni? (Ránéz.) Ne gúnyolódjon velem, nővérke. Élet lehet ez? Micsoda élet?

Krisztina igazából nem tudja, hogy milyen vigasztaló szavakat mondjon, igyekezett felkészülni a helyzetre, de még nagyon új minden.

KRISZTINA Mindig találhatunk valami szépet, valami örömet... Például azt, hogy süt a nap... (Kimutat a kertre.)

OLIVÉR (arra néz) Tényleg szép napos idő van ma! Úgy látom, nem sokára már nyílnak az orgonák odakint. (A terasz mellett egyik oldalon orgonabokrok vannak, a másik oldalon, egy nagy ládában egy rózsabokor áll.) Kinyitná

egy kicsit a teraszajtót? A levegőt senkitől sem szabadna eltiltani!

Krisztina kinyitja a teraszajtót, majd a beteg gurulós ágyát is kicsit úgy fordítja, hogy jobban kilásson.

KRISZTINA Jó lesz így?

OLIVÉR Igen.

Krisztina figyeli az ágy körüli műszereket, és egy kicsit magyaráz is hozzá.

KRISZTINA Nézze csak, azt hiszem, ezeket már ismeri, mert ez a kórházban is volt. (Mutatja a tüdőre, a szívre, stb. kötött berendezéseket.) Ez itt valami új. Ez egy szenzoros lap, itt közvetlenül a feje mellett, ez azért van, hogy ezzel tud hívni, ha valamiért kellenék, mikor éppen nem vagyok a szobában. Csak az orrát hozzáérinti, s megszólal odakint egy csengő. Kipróbáljuk?

Olivérnek a hazatérés miatti jókedve lassan elpárolgott. Minden azt juttatja az eszébe, hogy mennyire magatehetetlenné vált.

OLIVÉR Majd később. Ráér. Nem szaladok el.

KRISZTINA Akkor megebédeltetem.

OLIVÉR Várjon még azzal is egy kicsit. Üljön ide mellém a székre.

Krisztina leül az ágy melletti székre, és figyelmesen hallgat.

OLIVÉR Mondanám, hogy kérem, fogja meg a kezem, de attól tartok, úgysem érzékelek semmit.

Krisztina mégis megfogja a kezét, és kicsit elmosolyodik.

KRISZTINA Egyre jobb lesz majd, meglátja!

OLIVÉR (mérgesen) Ne, ne, ezt ne, kérem, csak semmi hamis vigasz-

talást! Az orvosok kerek pereg megmondták, hogy nincs semmi remény. *(Hallgat egy darabig.)* Egy élő roncs vagyok.

KRISZTINA *(nagyon halkan)* Mindig lehet valami remény... Lehet, hogy valamikor még örülni fog ennek a napnak...

OLIVÉR Ennek a napnak? Tudja, milyen nap van ma?

KRISZTINA Április 21., csütörtök.

OLIVÉR Április 21. a születésnapom.

KRISZTINA *(ránéz)* Tényleg? Ne haragudjon, ezt nem tudtam.

OLIVÉR Igen, a születésem napja. *(Nagyon keserűen mondja.)* Ez előtt harmincnyolc évvel megszületett egy egészséges kisfiú. Az voltam én. Elkényeztetett gyerek. Aki mindig rengeteg ajándékot és egy nagy tortát kapott a születésnapjára.

KRISZTINA Az úgy is való. Gyertyákkal, igaz?

OLIVÉR Igen, gyertyákkal. Mindig az évek számának megfelelően.

KRISZTINA Szívesen sütök egy tortát, ha kedve van hozzá.

OLIVÉR Tud tortát sütni? Én azt hittem, hogy manapság már mindenki csak a cukrászdában rendeli a tortákat. Anyám is úgy csinálta, meg Éva is.

KRISZTINA Éva?

OLIVÉR Ő volt a feleségem. Meghalt a balesetben.

Elhallgat, Krisztina nehezen tudja, hogy mit mondjon.

KRISZTINA Igazán minden részvétem...

OLIVÉR Ne! Fölösleges. Azt hiszem, jobb lett volna, ha én is meghalok akkor.

KRISZTINA *(miközben feláll)* Ne mondjon ilyet!

OLIVÉR Hová megy?

KRISZTINA Tortát sütni. Úgy is kellene most aludnia egy kicsit.

OLIVÉR Ne menjen még ki. Üljön vissza. *(Kicsit olyan a hangja, mint egy akaratos kisgyereké.)*

KRISZTINA *(visszaül)* Szeretettel gratulálok a születésnapjához. Van valami a régi tárgyai közül, amit szívesen látna maga körül?

OLIVÉR Mint egy kisgyerek a maciját, arra gondol?

KRISZTINA Egy felnőttnek is lehet olyan meghitt darabja, aminek örül, ha mindennap látja.

OLIVÉR *(ránéz)* Tulajdonképpen igaza van. Tudja, hogy hol a műhelyem, ahol dolgozni szoktam? *(Így mondja, hogy „szoktam”, de kicsit elharapva a szót.)* Tudja, hogy én szobrász voltam?

KRISZTINA Igen. De ne haragudjon, nem ismertem korábban. Csak most néztem meg a szobrait, mikor idejöttem dolgozni.

OLIVÉR *(kicsit elmosolyodik)* Szeretem, hogy őszinte. A műhely a kertben van, egy külön kis építmény. Van benne egy kis szobor, amelyik nem az én alkotásom, de ott tartottam mindig magamnál. Egy nőt ábrázol, aki egyben olyan, mint egy hullám. Azt szeretném, ha idehozná. Olyan 40 centi lehet körülbelül.

Krisztina kimegy a kert irányába, majd hamarosan megjelenik, kezében a keresett kis szoborral.

KRISZTINA Ez az, ugye?

OLIVÉR Igen. Köszönöm.

Krisztina úgy rendezi el a kis szobrot egy kis kerek asztalon, hogy Olivér mindig láthassa. Aztán visszaül mellé.

OLIVÉR Akkor most meséljen magáról.

KRISZTINA Rólam? Nincs mit mesélni. Tavaly végeztem az ápolónőképzőn. *(Hivatalossá vált a hangja, hiszen a munkaadójával beszél.)* Fél évig kórházban dolgoztam, most pedig itt vagyok.

OLIVÉR Nagyon fiatal még... Hiszen még a nevét sem tudom! Mi a keresztnéve? Nem akarom állandóan csak nővérnek szólítani!

KRISZTINA Krisztina.

OLIVÉR Olivér. *(Némi szünet után)* Remélem, nem érzi majd nagyon rosszul magát.

Megszólal a kapucsengő, mire Krisztina megértést kérően ránéz, feláll és kimegy.

Második jelenet

A szoba még mindig betegszoba jellegű, bár egy-két normál nappaliba való díszítés is megjelent benne: egy szobor, egy váza virágokkal, egy zenegép és a televízió.

Az éjszakás nővér éppen távozik, mikor Krisztina jön. Egy tortásdobozt hoz, egy kisebb ajándékdobozt és egy csokor virágot.

KRISZTINA Jó reggelt, Olivér! Boldog születésnapot!

OLIVÉR Jó reggelt! *(Fásult, rossz kedvű a hangja, a születésnapra nem is reagál.)*

KRISZTINA Reggelizett már? *(Látja, hogy Olivér bólint.)* Akkor mivel töltjük ezt a mai szép napot?

Valóban szépnek induló nap van. Krisztina kicsit jobban széjjelhúzza a függönyt, s az egyik ajtószárnyat is megnyitja résnyire.

KRISZTINA Nem zavarja a friss levegő, ugye?

Olivér bólint, de nem szól semmit. Krisztina leül mellé.

KRISZTINA Nem mondta, hogy mit szeretne ma csinálni. *(Kérdően néz rá.)*

OLIVÉR Mert az nem tűr nyomdafestéket.

Krisztina megrezzen, hátrébb húzódik.

KRISZTINA Mi baj? Rossz volt az éjszaka?

OLIVÉR *(gúnyolódva)* „Mi baj? Rossz volt az éjszaka?” Mikor volt már nekem jó éjszakám? Mit gondol? Elegem van. Mindenből nagyon elegem van. Magából, magamból, ebből a nyomorult szenvedésből. *(Elhallgat egy kicsit, majd még sötétebb hangon szólal meg.)* Ha tényleg meg akarna ajándékozni valamivel, akkor segít véget vetni ennek. Ez lenne az egyetlen igazi ajándék.

KRISZTINA Nem lehet. Tudja, hogy nem lehet. *(Sóhajt egyet.)* Az ügyvédje mindent megpróbált, azt mondta. Hiszen hallotta.

OLIVÉR Nem érdekelnek a törvényeik. Nem jó törvények. Hosszú szenvedésre ítélnék, és miért? Semmiért. Kinek jó ez? Nekem nem, magának nem, senkinek sem.

KRISZTINA Vannak olyan napok, mikor úgy érzem, örül, hogy él. Hogy itt van, s nem valahol eltemetve egy sír fenekén.

OLIVÉR Itt is el vagyok temetve. A sírban talán majd nem szenvedek tőle.

KRISZTINA Senki sem tudja, milyen lesz a halála után.

OLIVÉR Lehet ennél rosszabb? Legegyen már őszinte, mi lehet ennél rosszabb? Magatehetetlenség és fájdalom, és semmi más, ha csak

ennyiből áll a halál, akkor már most is meghaltam. Megmentőmnek érezném azt, aki hozzásegítene, hogy tényleg meghal-hassak.

KRISZTINA Ebben nem tudok segíteni.

OLIVÉR Az a baj, hogy az ügyvédem se akar segíteni abban, hogy találjak valakit, aki pénzért megteszi. Csak a legális módokat keresi, de úgy még sokáig elhúzódhat.

KRISZTINA *(nem tudja, hogy mit is mondjon)* Az ügyvédeknek végül is tiszteletben kell tartaniuk a törvényeket...

OLIVÉR *(keserűen felnevet)* Hol nőtt föl maga, kislány? Az ügyvédek elsősorban a saját pénztárcájukat tartják tiszteletben. Nekik általában az a jó, ha egy ügy minél tovább elhúzódik.

KRISZTINA *(maga elé mondja)* Senkiben sem bízok igazán, talán ezért is érzi oly rossznak az életét.

OLIVÉR *(ránéz, s meglehetősen kegyetlenül)* Bízni? Ugyan kiben bízhatnék? Magamban bíztam, a saját erőmben – amíg volt.

KRISZTINA ...és most senkiben. Sohasem félt az egyedülléttől korábban?

OLIVÉR Nem. Tele voltam ismerősökkel, barátokkal, nőkkel...

KRISZTINA ...és most nincs senkije.

OLIVÉR Ezt a fajta tapintatosságot tanítják az ápolónőknek?

KRISZTINA Nem azt akarja, hogy őszinte legyek?

OLIVÉR Nincs senkim. Egyedül vagyok. A maga terhére.

Krisztina fel akar állni.

OLIVÉR Hová megy?

KRISZTINA Adok egy injekciót, az orvos azt mondta, depresszió ellen jó lesz.

OLIVÉR Ne! Eszébe ne jusson! Nem akarok semmilyen depresszió elleni injekciót! Mondja, nem teljesen indokolt, ha elkeseredett vagyok?

KRISZTINA De, igen.

OLIVÉR Akkor maradjon, és próbáljon inkább szavakkal vigasztalni.

KRISZTINA Szavakkal vigasztalni... Meséljek egy mesét? Vagy olvas-sak fel valamit?

OLIVÉR Később. Előbb azt próbálja megmondani, hogy maga szerint miért nem kellene meghalnom. De ne valami frázisokat mondjon!

KRISZTINA Megpróbálom. *(Egy kicsit elnéz, másfelé, nem az ágyra, hanem a virágokra, kifelé az ablakon.)* Nem tudom, mi van a halál után. Nem tudom, hogy érzünk-e ott valamit. Fáj-e ott valami. Egyedül vagyunk-e ott? Minek sietni? Minek sietni az olyan ismeretlenbe, ahol talán még nehezebb a dolgunk, mint itt? Ahol még talán esélyünk se lehet arra, hogy érezzünk valamit a szeretetből... Lehet, hogy akik ott vannak, azok mind-mind arra várnak, arra vágy-nak, hogy minél előbb jöhessenek vissza ide... Lehetőséges.

Olivérnak elmúlt a gúnyolódó kedve. Úgy nézi Krisztinát, mintha most lát-ná először.

OLIVÉR ...hogyan érezzünk valamit a szeretetből... ezt szépen mondta. Talán, ha visszajövök, ahogy maga mondta, egy másik életbe, jobban rá tudok találni a szeretetre. Mindig csak szavaknak, kiürült szavaknak éreztem, amikor hitről meg szeretetről beszéltek. Nem olyannak, ami megtalálható, ami meglegelő, ami része az élet sűrűjének. Pedig most a hiányuk, a hiányérzetem tanít arra, hogy mégiscsak vannak.

(Némi hallgatás után.)

Lehet, hogy a halálban vágni fogok vissza. De nem ide, ebbe a szobába, magatehetetlen öregként, hanem egy új életbe, egy életerős fiatalba. Egy csecsemőbe, akinek perspektívája van.

Megszomjazott a beszédétől, a szemével jelzi, hogy kér inni. Mikor Krisztina megitatja, Olivér észreveszi Krisztina ujján a jegygyűrűt.

OLIVÉR Hát ez meg micsoda? Maga férjhez ment, és el sem árulta nekem?

KRISZTINA Még csak eljegyeztük egymást. Három hónap múlva lesz az esküvőnk.

OLIVÉR (kicsit dörmögve) Én azt sem tudtam, hogy van egy potenciális férjjelöltje.

Krisztina úgy néz rá, mint aki azt mondaná: Na és?

OLIVÉR (megérti a ki nem mondottat) Bocsnat, tudom, hogy semmi közöm hozzá. Nem úgy kérdeztem, mint egy főnök, hanem, mint egy... (Elbizonytalanodik.) ...mint egy barát. Érezhetem a barátomnak? Hiszen annyi időt töltünk együtt!

Őszintén mondja, de mégis mintha saját magát is meglepné, amit mond. Krisztina bólint, de nem szól semmit. Mikor leteszi a poharat, utána mondja:

KRISZTINA Bekapcsolom most egy kicsit a tévét, mert dolgom van a konyhában, jó?

OLIVÉR Inkább csak valami zenét. Vivaldit, jó?

Krisztina elindítja a Négy évszakot Vivalditól, majd kimegy.

Harmadik jelenet

Krisztina éppen befejezi egy könyvnek a felolvasását, s leteszi az ágy melletti kisasztalra a könyvet.

OLIVÉR Ez jó volt. Szeretem ezeket a távoli, keleti meséket. Oly sok minden természetes bennük, amit ez az itteni világ csak bolondságnak tart.

KRISZTINA Én is szerettem a tündérekéről, a koboldokról, a varázslókról szóló meséket, már gyerekkoromban is.

OLIVÉR Talán természetesebb lenne a halál gondolata, ha elfogadnánk a másfajta lényeket, a szellemeket, a dzsinneket, pláne, ha még beszélgetni is tudnánk velük, mint ez a mesebeli ember. Megkérdezhetném tőlük, hogy mi lesz odaát.

Krisztina csak elmosolyodik, de nem szólal meg.

OLIVÉR Hogy lehet úgy menni a halálba, hogy nem tudjuk, hová megyünk? Senki sem szokott úgy felszállni egy vonatra, hogy nem tudja, hová megy a vonat!

KRISZTINA Azt hiszem, nem jó az, hogy az emberek mindent előre tudni szeretnének.

OLIVÉR Magát csak kellemes meglepetések érték az életében?

Miután Krisztina nem válaszol, más jut az eszébe.

Tudja, hogy tegnap este, miután elment, itt járt az ügyvédem?

Krisztina tagadóan rázza a fejét.

OLIVÉR Szavaztam. Amiről már beszéltünk, erről a népszavazásról, az eutanáziáról. Az ügyvéd elintézte a megfelelő módon. Szavaztam arról, hogy szabad lehessen meghalni annak, aki meg akar halni.

KRISZTINA Még mindig meg akar halni? *(Csak félig kérdés.)*

OLIVÉR *(bólogat)* Remélem, segít majd, ha engedélyezik. Ha szabad választásom lehet, amit a jog is jóváhagy, akkor magától szeretném kapni a poharat.

KRISZTINA Nem. Ne haragudjon, de nem.

OLIVÉR De miért? Miért nem? Azt hittem, már egy kicsit megkedvelt engem. Olyan szót, hogy szeretet, én nem is akarok használni.

KRISZTINA Megkedveltem. *(Csöppet elmosolyodik.)* Tudja, én úgy gondolom, hogy ha lehet a halált választani, akkor kell hogy legyen lehetőség arra is, hogy mindenki maga eldönthesse – minden orvos, minden ápoló, minden rokon –, hogy ő maga akar-e segídezni ebben.

Olivér egy rövid időre csöndben marad.

OLIVÉR Mint ahogy régen voltak gyerekorvosok, akik szülni segítettek, de abortuszt csinálni nem akartak?

KRISZTINA Igen, valahogy úgy. Nem akarok ölni. Még akkor sem, ha engedélyezett.

OLIVÉR Akkor sem, ha pont azzal segítene? Ha úgy szabadít meg valakit a hosszas szenvedéstől? De hát, miért nem? Képzelje csak saját magát az én helyembe! *(Egy pillanatra elhallgat.)* Én segítenék magának hasonló helyzetben.

KRISZTINA Ha kérném...

OLIVÉR Igen, természetesen nem én dönteném el.

Krisztina feláll, de nem tud elindulni, mert Olivér megszólal.

OLIVÉR Hova megy?

KRISZTINA A konyhába. Éppen ideje, hogy elkészítsem az ebédjét.

OLIVÉR Elszalad a beszélgetés elől? Az egyetlen témában, ami nekem még fontos?

KRISZTINA Nem szaladok el. Csak ebben a kérdésben már nagyon sokszor hiába beszélgettünk. Nem akarom feladni, hogy az életvágját erősítsem, ne a halálvágját.

OLIVÉR Szóval, csak azért nem akar-na segíteni, mert a halálomat a saját kudarcának fogná fel? Nem gondolja, hogy nagyon önző álláspont?

KRISZTINA Jaj, de kiforgatja a szavaimat! *(Közben elindul az ajtó felé.)* Tartsunk egy kis ebédszünetet, jó? Hoztam valami finomat is.

OLIVÉR *(elmosolyodik)* Már azt hittem, hogy ma elfelejtette a születésnapomat!

KRISZTINA *(alig észrevehetően felsóhajt, örül, hogy témát váltottak)* Nem felejtettem el, csak kint hagytam a tortát reggel a konyhában. Bekapcsoljak valami zenét, amíg kimegyek?

OLIVÉR Nem, most ne zenét, a spanyol nyelvű elbeszéléseket, legyen szíves.

Krisztina bekapcsolja a lejátsszót, majd kimegy. Olivér csukott szemmel hallgatja az elbeszélést.

Néhány perc telik el. Krisztina jön a tolókocsival, rajta az ebéd és a torta.

Olivér a szemével kéri, hogy kapcsolja ki a lejátsszót.

KRISZTINA Nézze, milyen szép kis festményt találtam! *(A torta melletti üdvözlőlapot veszi fel.)* Ezzel szeretnék ma boldog születésnapot kívánni! *(Úgy tartja a képet, hogy Olivér láthassa.)*

OLIVÉR *(nézi, nézi, aztán megszólal)* Tudja, régen nagyon nem szerettem az ilyen realista képeket.

Mindig gúnyolódtam rajta, minek a hegyeket, minek a fákat lefesteni manapság, hogy olyan kitűnő fényképezőgépek vannak. De ez a kép, ahogy elnézem, olyan, mint ha a festője emlékezetből festette volna, vagy talán csak megálmodta azt a tájat.

KRISZTINA Nagyon valószínű.

OLIVÉR Valószínű? Miért?

KRISZTINA A kép festőjének nincsen se keze, se lába. Szájjal fest. A szájában tartja az ecsetet. *(Hallkan, óvatosan mondja, nem tudja, hogy milyen hatást vált ki Olivérből.)*

Olivér elkomorodik, elhallgat, nem szól semmit. Figyeli, ahogy Krisztina előkészíti az ebédet, s egy kis születésnap borot önt egy csöppnyi pohárba.

OLIVÉR Nem iszik velem?

KRISZTINA Nekem már nem lehet.

A baba miatt, tudja. *(Kicsit megismogatja a pocakját.)*

OLIVÉR *(ránéz)* Még négy hónap?

KRISZTINA Körülbelül.

Megemeli a kis borospoharat, majd megitatja Olivért.

Negyedik jelenet

Soror Eustachia imádkozva ül – az imádságot nem hallani –, Olivér alszik. A szobában a kisasztalon a fényképek között megjelent egy új: Krisztina nővér a csecsemőjével. Odakint esik az eső.

OLIVÉR *(kinyitja a szemét)* Régóta várja, hogy felébredjek?

SOROR EUSTACHIA Nem. Hallottam, hogy nyugtalan éjszakája volt. Jó reggelt!

OLIVÉR Jó reggelt! Ahogy kinézek, úgy tűnik, hogy elég borús nap van ma.

Soror Eustachia közben felállt, s a már ott várakozó reggelit közelebb hozza.

SOROR EUSTACHIA Tejet hoztam, mézzel, ugye jó lesz? Nekilát?

Olivér bólint, mire a nővér elkezd megetetni, megitatni. Közben beszél hozzá.

SOROR EUSTACHIA Krisztina nővér telefonált, mialatt maga még aludt. Tervezte, hogy átsétál a babakocsival napközben, de a kisfia belázasodott, otthon kell maradniuk. Fel akarta köszönteni magát a születésnapján. Kérte, hogy adjam át a jókívánságait. Boldog születésnapot kívánunk!

Olivér még eszik, nem szól, csak szomorúan néz. Mikor befejezte a reggelit, megszólal.

OLIVÉR Közelebb tenné Krisztina meg a gyerek képét? Olyannak tűnik nekem, mint egy Madonna-kép. Az anya gyermekével. Mintha egy burok lenne körülöttük, melybe senkinek nincs belépés.

Soror Eustachia egy kis panelre a falon, rögzíti a képet közel Olivér arcához, aztán kimegy a reggelivel. Mikor visszajön, leül Olivér ágya mellett.

OLIVÉR Kérdezhetek valamit, nővér?

SOROR EUSTACHIA *(meglepetten)* Természetesen.

OLIVÉR Mikor belépett a rendbe, apáca lett, miért pont az Eustachia nevet választotta? Hiszen maga választotta, nem?

SOROR EUSTACHIA Igen. Én választhattam.

OLIVÉR Az Eustachia az ógörögből ered, ha jól tudom. Valami olyasmit jelent, hogy jó ág, jó termést hozó, jó gyümölcsöt hozó. Apácaként nem hozhat gyümölcsöt, nem?

SOROR EUSTACHIA A léleknek is lehetnek gyümölcsei. A léleknek is vannak gyümölcsei. Megvan a maga folyamata, mint a természetnek: kifejlődik, majd termést hoz, magokat készít.

OLIVÉR Hogyan láthatja ezeket egy közönséges halandó? *(Nem válik gúnyossá a hangja, csak kételkedés van benne.)*

SOROR EUSTACHIA Sok minden van, amit az ember nem lát. Létezik a rejtettségben. Nem biztos, hogy ami az egyik életben lélekke formálódik, az mindjárt ugyanott ki is fejlődik és termést hoz. A lélek fejlődésének a ciklusai talán sokkal hosszabbak, mint egy-egy emberélet.

OLIVÉR Akkor maga hisz a reinkarnációban, az újjászületésben! Nem volt soha, egy csepp kételye sem, hogy becsapja önmagát? Hogy a halál után nem lesz semmi, de abszolút semmi?

SOROR EUSTACHIA Nem. Öntudatlanul mindig, egészen kis gyerekként is, bennem volt a hit. Sokkal előbb, mint ahogy keresni kezdtem, hogy tulajdonképpen mi is az a hit, amiben hiszek, mi az a jó, amiben hiszek.

OLIVÉR Ahogy hallgatom magát, úgy tűnik, az ilyesmi nagy ajándék lehet.

SOROR EUSTACHIA Ajándék a kereső léleknek.

Olivér elgondolkodik, majd egy idő után.

OLIVÉR Talán ismeri, nővér, Gawain lovag meg a Zöld lovag törté-

netét. Egy időben sokat foglalkoztatott a mitológia, terveztem magamban egy szoborcsoportot, amiből aztán nem lett semmi. A mitológiák tele vannak az élet és a halál kérdéseivel, és azzal, hogy hogyan keresi az ember az útját a világban, s nemcsak a mi világunkban, amit közönségesen racionalitásnak neveznek, hanem abban a másikban is. Azt tanítják, hogy a léleknek meg kell ismernie a sötét oldalt ahhoz, hogy igazán éretté válhasson. *(Elhallgat, de mivel Soror Eustachia várakozóan néz rá, folytatja.)* Hol vannak a próbatételek manapság? Hol vannak a megismerési utak? Hogyan ismerheti meg a sötét oldalt egy apáca?

SOROR EUSTACHIA A rossz kételkedés, a hibás döntések, a csábítással szembeni elgyengülés minden úton szembejöhet velünk. Nagyon megtisztelő, ha olyannak látja az apácákat, akik mind, egytől egyig soha nem hibáznak; de azért azt hiszem, hallhattunk eleget hibázott papokról, egyházi személyekről, nemde?

OLIVÉR Igen, igen, de nem is ezt célozta a kérdésem...

SOROR EUSTACHIA Azt hiszem, hogy értem. Az érése, a lélek érése gondolt. A legendákban a hősök érésehez általában nem a lelkigyakorlatok vagy a meditáció vezetnek, hanem a test vagy a szellem kihívásai, döntéseket kívánó élethelyzetekben.

OLIVÉR Igen. Nézzen például engem. Mit tehetne még a lelkem, mikor testem jóformán már nincs is, illetve vágyként, csábításként nincs, feladatok végrehajtására alkalmas eszközként nincs, szóval csak úgy van, mint egy ellátni való,

fölös teher. Úgy érzem magam néha, mintha csak egy szellem lennék, aki kívülről nézi a világot.
SOROR EUSTACHIA Nem lát különbséget?

OLIVÉR Van?

SOROR EUSTACHIA Azt hiszem, van. Az embereknek nagyobb cselekvési szabadság adatik meg, úgy gondolom, mint a szellemeknek. Ezzel a nagyobb cselekvési szabadsággal sok jót is tehetnének.

OLIVÉR (szinte kiabálva) De nővér, hát nézzen már rám! Miféle cselekvési szabadságom lehet nekem, így, bénán?

SOROR EUSTACHIA Maga gazdag ember. Szép háza van, szép alkotásai, sok pénze, amellyel elviselhető körülményeket tud teremteni a betegségéhez. Tudja, milyen sokan vannak, akiknek ez nem adatik így meg? Akik nemcsak a betegségtől szenvednek, de a nyomortól legalább annyira?

Mindketten elhallgatnak egy darabig. Soror Eustachia azért, mert úgy érzi, hogy kicsit hevesebben reagált, mint kellett volna, Olivér pedig elgondolkodott. Szinte egyszerre szólalnak meg.

OLIVÉR Van valami igazság benne...

SOROR EUSTACHIA Sokan írtak már róla, hogy a betegség is lehet próbatétel.

OLIVÉR Megpróbálkozom a festéssel. (Lassan beszél, mert még számára is újak ezek a gondolatok.) Látja azt a kis képet ott a falon? Egy éve hozta Krisztina, azzal gratulált a születésnapomhoz. Egy hozzám hasonlóan torzó festő festette, a szájával tartva az ecsetet. Talán én is belejőnnék, kamaszkoromban festettem valamennyit.
SOROR EUSTACHIA Jó ötlet!

OLIVÉR Azért, mert elfoglalom magam valamivel?

SOROR EUSTACHIA Az sem lebecsülendő, de nem azért. Azt hiszem, van még mondanivaló magában. Amit továbbadna másoknak.

OLIVÉR Köszönöm. Szébbet gondol rólam, mint amilyen vagyok.

Kis csend.

OLIVÉR Illusztrációkat szeretnék csinálni, mesekönyvekhez meg a mitológiai történetekhez. Olyan sok kép van a fejemben!

Felcseng a telefon. Az ügyvéd az. Soror Eustachia átkapcsolja a vonalat az Olivér feje melletti készülékre, majd kimegy a szobából.

Ötödik jelenet

Krisztina jön derűt árasztva, világos tavaszi ruhában.

KRISZTINA Szép jó reggelt, Olivér! Boldog születésnapot!

OLIVÉR (boldog mosollyal) Szóval, igaz! Visszajön, ha csak fél napokra is! Nagyon boldoggá tesz vele! (A saját túláradásától megijedve elhallgat.)

KRISZTINA Igen. Én is örülök, hogy látom.

OLIVÉR Meséljen! Hogy telnek a napjai? Mit tud már a kisfiú? Péter? Hol van most, miért nem hozta magával?

KRISZTINA (mosolyogva) Ez az első olyan próbanapja a bölcsődében, mikor egyedül van ott. Többször voltunk ott együtt, most először hagytam magára.

OLIVÉR Nem túl pici még ő ehhez?

KRISZTINA Augusztusban lesz két éves. Erős, egészséges, hála Is-

tennek! Ez nem olyan bölcsőde, ahol sok gyerek van összezsúfolva valami kis helyen, egy ismerős fiatal asszony csinálja, a saját kertes házukban. A saját kislia mellé elvállalt még így, fél napra négy gyereket. Mind a környékről, majdnem mind már a játszótérről is ismerte egymást. Azt mondják, kell a gyerekeknek is a hasonló korúak társasága. Remélem, beválik, jó lesz neki.

OLIVÉR Én is remélem, hiszen így tud itt lenni. *(Csöpp szünet után.)* Szükséges a pénz, vagy hiányoztam...? *(Kicsit gúnyolódva szeretné kérdezni, de nem úgy sikerül. Nem akarná sajnáltatni magát, de a régi, könnyen a cinizmusba forduló énje megkopott, szinte eltűnt róla.)*

KRISZTINA *(ránéz)* Ez is, az is. Gyakran eszembe jutott. Maga, Olivér, és a beszélgetéseink. Az, ahogy a halálról beszélt.

Krisztina nem mondja, de érezni lehet, hogy a házasságával valami nincs rendben. Észreveszi a saját képet a gyerekekkel a falon.

KRISZTINA Ezek szerint gondolt ránk néha?

OLIVÉR Sokat. Ez az én Madonna-képem.

KRISZTINA Jaj, ne mondjon ilyet! Nem vagyok Madonna, csak anya gyermekével.

OLIVÉR Csak? Ez a legtöbb, nem?

Egymásra néznek, úgy, hogy a tekintetük találkozik.

KRISZTINA Igen. Ez a legtöbb. A legnagyobb ajándék az életben.

OLIVÉR Ez látszik ezen a képen. Ez a szeretet von valamilyen áthatolhatatlan burkot maga és a gyereke köré. Melybe nincs behatolás.

Hallgatnak. Krisztina kissé elérzékenyült, de ezt igyekszik titkolni. Meglát egy másik képet a kisasztalon, kis festményt, melyet Olivér készített.

KRISZTINA És ez itt? Ezt a képet nem láttam még! Ki festette?

OLIVÉR Nem jön rá?

KRISZTINA Maga?

OLIVÉR Igen. Egy sorozatnak a része.

KRISZTINA Eustachia nővér nem is mesélte el nekem, hogy elkezdett festeni!

OLIVÉR *(kicsit mosolyogva)* Én kértem meg rá, hogy ne szóljon. Látni akartam az arcát, mikor megtudja, mikor az első képet megnézi.

KRISZTINA Örülök neki, nagyon örülök neki, hiszen gondolhatta!

OLIVÉR Tetszik?

Krisztina hallgat egy darabig, figyelmesen nézi a képet.

KRISZTINA Igen. Olyan, mintha valaki valamilyen nagyon-nagyon mély kútba vagy szakadékba zuhant volna. Mégis van valami fény az arcán, valami megfogalmazhatatlan remény.

OLIVÉR Köszönöm. Ezt akartam megfesteni.

KRISZTINA *(ránéz)* A reményt? Reményt, lehetetlen helyzetben?

Olivér bólint.

Krisztina csendesen leül az ágy mellé, aztán halkan beszélni kezd.

KRISZTINA Milyen furcsa! Maga elkezdte megtalálni a reményt, én meg egyre többet gondoltam a halálra. A reménytelenségre. Voltak olyan pillanataim – de tényleg csak nagyon röpké pillanatok! –, mikor úgy éreztem, hogy csak a fiam tart életben.

Olivér figyelmesen hallgat, de nem szólal meg. Szinte fél, hogy az a kapu, amelyet most Krisztina megnyit magán, mindjárt újra becsukódik.

KRISZTINA Mérföldetlen öröm és boldogság a gyerek, de valahányszor kilépek abból a zárt körből, ami-
ben csak ketten vagyunk, a fiam és én, nagyon ellenségesnek, nagyon rossznak tűnik a külvilág. Idegen-
nek. Rosszat akarónak. Csak az érdekekkel törődőnek.

OLIVÉR Én is?

KRISZTINA Azt hiszem, nem. Úgy érzem, nem.

Hallgatnak egy darabig.

OLIVÉR (*halkan*) Ha jól értem, a házassága nagy csalódás... persze, tudom, semmi közöm hozzá (*teszi hozzá hadarva*).

KRISZTINA Igen. Ha nem lenne a fiam, elmennék.

Ezután sokáig nem tudnak mit mondani. Krisztina feláll, tölt magának egy kis teát, majd látja, hogy Olivér is inna, őt is megitatja.

OLIVÉR Pedig olyan derűsen érkezett ma! Olyan boldognak tűnt. Nehéz dolog ez az emberi boldogsággal. Mit tehetünk magunk érte? Látja, én elkezdtem festeni, s ez ad is nekem valamennyi boldogságot. Mégis, ahogy most magát szomorúan látom, az csak a magatehetetlenségemet juttatja az eszembe.

KRISZTINA Azt igazán nem akar-
tam!...

OLIVÉR Nem, nem magán múlik, Krisztina, még csak nem is ezen a mostani állapotomon. Persze, ha még olyan lennék, mint régen, akkor lehet, hogy most úgy kezdtem volna el vigasztalni, mint egy férfi.

(*Felsóhajt.*) De nem biztos, hogy attól boldogabbak lennének.

KRISZTINA (*bólint*) Én sem hiszem.

OLIVÉR Megkérhetném valamire?

KRISZTINA Hát persze, azért vagyok itt.

OLIVÉR Nem, nem, most nem arra gondoltam, hogy inni vagy enni adjon nekem, most valami személyesre. Arra kérném, ha egyszer nagyon elkeseredne, beszéljen velem. Jó?

Krisztina bólint.

KRISZTINA Nem vagyok valami jó ápolónő, hogy a saját bajaimmal traktálom.

OLIVÉR Krisztina! Ne mondjon ilyet! Hisz épp ezzel tekint embernek!

Néhány perc múlva.

KRISZTINA Felolvasok valamit, jó?

Olivér bólint, Krisztina a kisasztalon fekvő könyvekből kiválaszt egyet, leül az ágy mellé, és olvasni kezd.

Hatodik jelenet

Mikor a jelenet elkezdődik, a kis, kör alakú asztalka Olivér ágya mellett van, Krisztina ott ül mellette, és egy nagy mappából képeket válogatnak egy készülő mesekönyvhöz illusztrációnak. Valamikor az elmúlt hónapok során átváltottak tegeződésre.

KRISZTINA (*feltart egy képet*) Erre gondoltál, ugye?

OLIVÉR Igen, már mikor festettem, akkor is az a mese járt az eszemben.

KRISZTINA Gyerekkoromban volt egy mesekönyvem, melyben Chagall-képek voltak. Akadt olyan kép, amely jobban megmaradt bennem, mint a hozzá tartozó mese.

OLIVÉR Talán az se jó, nem?

KRISZTINA Miért lenne olyan nagy baj? A gyerekeknek a képek is mesék. Tovább jár rajtuk ugyanúgy a fantáziájuk, mint a mesén.

OLIVÉR Lehet, hogy csak addig, amíg nem tanulnak meg maguk olvasni.

KRISZTINA Lehet.

OLIVÉR Petinek van kedvence? Kedvenc könyve vagy kedvenc meséje?

KRISZTINA Sokáig a rigmusok, a gyerekversek voltak, amiket mindig kért. Mostanában már inkább a hosszú meséket. Olyanokat is, amikről először azt gondoltam, hiszen ezt még nem is értheti.

OLIVÉR Mint például?

KRISZTINA Mint például a halásZRól és a szellemről szóló mesét.

Hallgatnak egy kicsit. Krisztina az utolsó kiválasztott képpel együtt a mappát is leteszi a kezéből.

OLIVÉR Szomorú vagy mostanában mindig.

Krisztina nem szól, csak bólint.

OLIVÉR *(halkan)* Nem tudnék segíteni?

KRISZTINA *(határozottan)* Nagyon köszönöm, de nem. Senki sem tud segíteni.

OLIVÉR Isten?

Krisztina nem válaszol rögtön.

KRISZTINA Az idő. A múló idő. Most, hogy már ketten vagyunk Petivel, s előbb-utóbb a válóper is lezárul, talán elkezdődik majd egy új korszak. *(Némi szünet után.)* A gyereken fogom látni, ha már itt lesz.

OLIVÉR *(némi szünet után)* Hogyan lehet örömet adni másnak? Ha tudnám, szívesen átadnék most belőle. Nem gondoltam volna

évekkel ezelőtt, hogy lesz olyan idő, mikor én mondom ezt neked. Mintha te tanítottál volna meg az örömrre, arra, hogy még így is örülni tudjak az életnek, aztán most, mikor én adhatnék talán...

KRISZTINA Örülök, hogy nem akarsz meghalni már, örülök, ha nekem is van egy kis részem ebben. De nem én tanítottalak. Az örömet, az igazi belső örömet soha nem lehet készen kapni. Nem lehet másoktól kapni. Magunkban kell rátalálni.

OLIVÉR Akkor nálad most jól elbújt!

KRISZTINA *(csöppet mosolyogva, de szomorúan)* Igen.

Hallgatnak.

Megszólal a kapucsengő, Krisztina kimegy. Egy nagy csomaggal tér vissza. Miközben a csomagot bontja, úgy beszél.

KRISZTINA A Képzőművészeti Társaságtól jött. Egy trófea. A papír szerint ez az első helyezett díja.

Közben kiemelt egy kis szobrot a dobozból s a sokszoros csomagolásból. A szobor absztrakt, nehéz megmondani, hogy mit ábrázol. Odateszi Olivér közelébe a kisasztalra.

OLIVÉR *(ránéz)* Hm. Köszönöm. Írni nem írtak semmit?

KRISZTINA De, itt a levél mellette. Felolvassam, vagy csak a lényegét?

OLIVÉR *(mosolyogva)* Csak a lényegét.

KRISZTINA Lelkendezve gratulálnak a képekhez, s felajánlanak egy önálló kiállítást őszre. Gratulálok hozzá én is.

OLIVÉR Köszönöm. *(Sóhajt egyet.)* Valamikor, jó néhány éve, szobrászként, a sikereim boldoggá tettek. De, most?

KRISZTINA Most pedig sok örömet jelent a festés, nem?

OLIVÉR (ránéz) Ne csinálj úgy, mint-ha nem akarnál megérteni, kérlek. A festés maga igen. Biztosan a tudat is, hogy vannak, akiknek tesszik, akiknek mond valamit. (Szünetet tart.) De az egész felhajtás, ami a sikeres emberek körül szokott lenni, ma már nem hiányzik.

KRISZTINA (elmosolyodva ránéz) Szóval, ha jelentkezne egy-két újságíró, ne engedjem be őket?

OLIVÉR Hallgassunk egy kis zenét, jó?

Krisztina elindítja Beethoven Hegedűversenyét, majd leül a fotelbe. Mindketten csukott szemmel hallgatják a zenét.

Hetedik jelenet

Gyönyörű idő van megint, mint az elején. A szobába árad be a napsütés. Majdnem mintha egy normális nap-pali lenne már, tele mindenféle tárggyal, könyvekkel, képekkel, ajándékdobozzal, és több helyen virággal.

KRISZTINA Boldog születésnapot!

OLIVÉR Köszönöm.

KRISZTINA Tudod, hogy mára sokan bejelentkeztek, hogy jönnek gratulálni? Az ügyvéd, a Képzőművészeti-től Klára, a Gyerekfalutól Frigyes, és még egy riporternő is hagyott telefonüzenetet, hogy szeretne eljönni.

OLIVÉR (kissé mosolyogva) Kezd elviselhetetlenné válni, nem?

KRISZTINA Néhány éve még az szomorított el, hogy veled senki sem törődik.

OLIVÉR Igen, persze. Jó, ha az ember minél több emberrel van vala-

milyen normális kapcsolatban. De szerettem volna, ha ezen a napon csak ketten vagyunk. Szeretnék veled beszélgetni.

KRISZTINA (kicsit csodálkozva) Mindig azt csináljuk, nem?

OLIVÉR Nem úgy értem. Szeretnék valamit megbeszélni.

KRISZTINA A tervezett második alapítványodról? Az időseknek?

OLIVÉR Leülnél ide egy kicsit?

Krisztina helyet foglal mellette.

OLIVÉR Az alapítványokról is, de nemcsak. (Sóhaj egyet.) No jó, kezdjük az alapítványokkal. Arra gondoltam, kicsit másképp szervezhetnénk ezt az idősek számára tervezett alapítványt, mint a Gyereklalu támogatását. Szeretném, ha elvállalnád a fővédnökséget, a főszerepet. Az ügyvéd úrnak csak a jogi kérdések maradnának; a pénz felosztása, a felhasználásának módjai és ellenőrzése megmaradna nekünk.

KRISZTINA Nekünk?

OLIVÉR Neked és nekem.

KRISZTINA Ez valami újabb munkaajánlat?

OLIVÉR Az is. De nemcsak. (Megáll a beszédben, nem tudja, hogy fogjon bele abba, amit tulajdonképpen mondani akar.) Krisztina! Ha nem lennék ilyen fizikai roncs, megkérném a kezedet. Azt szeretném, hogy összeházasodjunk, és soha el ne váljunk.

Egyik sem néz a másikra, zavartan hallgatnak.

OLIVÉR De tudom, hogy ez így lehetetlen. Ezért csak azt szeretném, hogy költözzetek a fiaddal ide, ebbe a villába. Az emeleti szobák évek óta ott állnak üresen, lakatlanul, nem is tudom, hányszor jártál

ott fent. Átrendeznénk, berendeznénk nektek. *(Megáll. Várakozóan néz Krisztinára.)*

KRISZTINA Nem tudom, hogy mit mondjak...

OLIVÉR Nem mertem kérdezni soha, de úgy éreztem, hogy nincs senkid.

KRISZTINA És ha lenne?

Zavartan hallgatnak mind a ketten.

OLIVÉR Nem jól fogtam hozzá. Azt szeretném, hogy légy a feleségem.

KRISZTINA Jól fogtál hozzá. Sok mindenről beszélgettünk az évek folyamán, de a szexről még soha. Személyes vonatkozásainkban soha.

OLIVÉR *(nem néz rá, úgy beszél, félig kérdeve)* Az a döntő?

KRISZTINA Nem. Biztosan nem.

Hallgatnak.

KRISZTINA Biztosan nem szeretnék még egyszer úgy férjhez menni, hogy a fizikai vonzalom *(kicsit furcsán mondja, mintha maga sem értené, miért kerüli a szex szót)* a legerősebb kötelék, ami a párommal összeköt. *(Elhallgat, majd folytatja.)* De abban sem vagyok bizonyos, hogy a szellemi-lelki közösség elegendő hozzá. *(Megint megáll, iszik egy korty vizet.)* Az utóbbi időben én is éreztem, hogy a kötődésünk már több, mint ami egy beteg és az ápolója között van. *(Ránéz Olivérre.)* Elegendő ez egy házassághoz? Nem csak elrontaná azt is, ami felépült?

OLIVÉR Valaki egyszer azt mondta nekem *(ránéz Krisztinára)*, hogy nem jó az, ha az emberek mindent előre tudni akarnak. Kontrollálni akarnak. Ha nem kezdünk bele, nem próbáljuk ki, akkor biztosan nem lesz belőle semmi.

KRISZTINA Egy pillanatra most ne gondoljunk a házassági ajánlatra. Csak arra, hogy beköltözzünk ide Petivel az emeletre. Neki nagy örömet szerez a kert, s veled is szívesen van itt. *(Elhallgat.)* Aztán az történik, hogy néhány év múlva beleszeretek valakibe. Talán először elnyomom magamban ezt az érzést, elhitetvén, hogy csak fizikai vágy. De aztán egyre erősebb lesz. Nem hiszem, hogy bármelyikünk is szeretné, hogy ideköltözzön a párom is. S akkor? *(Kérdőn néz Olivérre.)*

OLIVÉR Akkor, ha nem akartok mind a hárman itt lakni, kerestek egy másik lakást.

Igyekszik könnyedén mondani, de mindketten érzik, hogy ez nem ilyen egyszerű.

Hallgatnak.

OLIVÉR Mindez akkor is előfordulhat, ha összeházasodunk. Tudod, milyen sokakat ismerek, akikkel előfordult?

KRISZTINA *(ránéz)* Lehet, hogy furcsállod, hogy valaki, akinek nemrég volt a válása, ezt mondja, de nekem nem tetszik ez a ki- és bejárákálás a házasságokba. Még mindig az a gyerek van bennem, aki azt szeretné, hogy a házassága legalább egy életre szóljon.

OLIVÉR *(egy kicsit elmosolyodva ismétli)* Legalább...

Hallgatnak megint.

Krisztina odaül egészen közel mellé.

KRISZTINA Csukd be a szemed. *(Megvárja, míg becsukja.)* Képzeld magad vissza tíz évvel ezelőtre. Ha mesél valaki egy balesetet szenvedett, ágyhoz kötött ember-

ról, aki gazdag, és feleségül akarja venni az ápolónőjét, mit szólsz hozzá?

Olivér nem szól semmit, csak kinyitja a szemét és ránéz.

KRISZTINA Csukd be a szemed. (Olivér becsukja.) Most képzeld el, hogy én vagyok gazdag, magatehetetlen öregasszony, s te egészséges fiatalember, aki szegény. El tudnád képzelni, hogy feleségül akarsz venni az öregasszonyt?

Olivér felnéz, de még mindig nem tud megszólalni.

Kintről csengetés hallatszik.

Miközben Krisztina feláll, Olivér a szemével visszatartja.

OLIVÉR Ne!

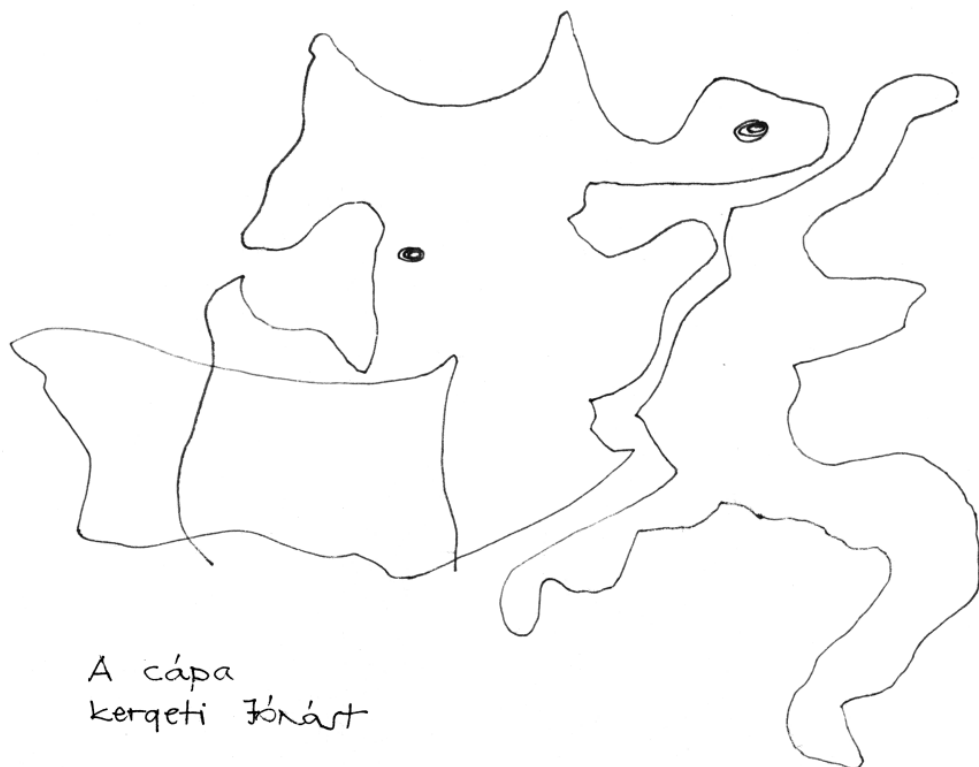
Krisztina kérdően néz rá. Kint újból csengetnek.

OLIVÉR Folytatjuk ezt a beszélgetést?

KRISZTINA Holnap folytatjuk.

Kimegy.

Vége

A cápa
kergeti Jónát

Horváth Dávid

Horizonton túl

Az Írás, amely a lenni hagyás értelmében tanúskodik, mindig törvényen kívül íródik. Nem szab gátat neki ugyanis semmiféle rend, legyen az kronologikus vagy éppen rend-kívüli. Az Írás éppen hogy a rend felbomlásának ünnepe. Elég ha csak Hamvasra gondolunk, aki szerint az esszé *válság-jelenség*. Az Írás a küszöbön állók kereszteződése, a kint és bent nem jelenlétesülő határmezsgyéje, mely a szétrobbantott horizont romjain csücsülget, és a görög értelemben vett *kata-sztrophé* szolgálmalazza. Nietzsche a fordulat, a *katasztropha* filozófusa, de olyképpen, hogy hátrafordulása magát Nietzschét mint az *egységes gondolkodót* is kikezdi. Erről árulkodik a *Vidám tudomány* 125 aforizmája is. Azt javaslom, tekintsük át fontosabb alakzatait.

Először is szögezzük le: különösebb nehézségek nélkül – és az egyben látás gyarló vágyától mentesen –, nagyjából mozaikszerűen összeilleszthetőnek tűnik Isten megölése és az aforizmában felvonultatott három metafora/alakzat: a *tenger kiivása*, a *horizont letörlése*, valamint a *Föld eloldása a Napjától*. Ahelyett, hogy azon morfondíroznánk, mit jelent a Földet az ő (von *ihren*) Napjától eloldani, miről ismerszik fel ez a birtokviszony, és ki a birtokosa kinek, mi most önkényesen, azaz törvényen kívülien a *horizont* letörlésének mozzanatát választjuk elemzésünk tárgyául, annak reményében, hogy ilyen úton-módon a birtokviszony milyensége is tisztázódni fog.

No tehát, először is idézzük fel a számunkra igen fontossá váló mondatot.

Wer gab uns den Schwamm, um de ganzen Horizont wegzuwischen? – Ki adta nekünk a szpongyát, mellyel az egész horizontot elmostuk? (Fordítás tőlem.)

Első kérdésünk a *horizont* szóra vonatkozik. Heidegger Nietzsche mondásáról szóló esszéjében arra a következtetésre jut, hogy a *horizont* Nietzschénél az érzék feletti világot mint igazán létezőt jelöli, amely mindent körbefog és minden érzéket lehetővé tesz – ily módon mindenkor kötelező érvényű (Heidegger, 2006, 227.). Egy olyan *szempont* tehát, amely minden értéktételezés szeme előtt ott lebeg, mintegy „legfőbb értéként”. De mielőtt végtelenül rövidre zárnánk a horizont mibenlétét illető vizsgálódásainkat, azt javasoljuk, pislantsunk bele Györkösy Alajos örökbecsű szótárába (*Ógörög-magyar nagyszótár*, 1993).

Ha az *Ógörög-magyar nagyszótárt* figyelmesen felnyitjuk, akkor a *horizon* főnév szűkszavú magyarázata felett megtalálhatjuk a *horizó* ige már sokkal többet mondó szócikkét. Ebből világossá válhat többek közt, hogy miért használja Heidegger a „jelöli” szót, amikor a *horizont* tevékenységéről beszél (Heidegger, 2006, 227.). Közelebb kerülhetünk a *lehatárolás* imént értelmezett alátámasztásához is, és megtudhatjuk, hogy a *horizó* ige többnyire valamilyen kijelölés, határmegvonás, körbekerítés, elkerítés stb. értelmű. Azonban a jogi nyelvben találhatunk egy ennél sokkal érdekesebb jelentést is, mely nyilvánvalón az előbbiekből táplálkozik (bár elképzelhető, hogy épp fordítva). Ez a jelentésárnyalat a *horizó* igét olyan színben tünteti fel, mint aki „egy adósságot

(a mértékét) az elzálogosított ingatlanon elhelyezett kőtáblán feltüntet” (Ógö-rög-magyar nagyszótár, 1993). Még egyszer: *adósságot az elzálogosított ingatlanon elhelyezett kőtáblán feltüntetni*. Ha mármost bátorkodunk ezt a jelentést a *horizont* főnévbe is továbbörökíteni, akkor azt mondhatjuk, a *horizont* nem más, mint egy *adósságjelző tábla*, melyet egy zálogosított *ingatlanon* helyeznek el. Amit talán egyszerűsítve is fontos kiemelni, az az, hogy a *horizont* mindig *adósságot* jelöl egy fedezetnek szánt, körbehatárolt valamin. Nyargaljunk tehát vissza zsákmányunkkal elemzett szövegünkhöz, nevezetesen a 125. aforizmához.

Mihez is kezdhetünk tehát az imént felmutatott *horizont* fogalommal szövegünk testében? Vajon megerősíti-e naiv feltételezésünket – mely abban áll, hogy a nietzschei szöveg egy ilyen *horizont* fogalmat vett alapul vagy lebegtetett meg ismertetendő hasonlatában – a spongya színrevitele és a „*wegwischen*” ige használata, avagy a „*jövőben álló házaink*” felhánytorgatása (Nietzsche 2003, 108.), mely házaknak metonimikus párja az *Isten kriptájaként* megjelölt *templom* lesz? Nyilván soha nem fog bizonyítást nyerni egy ilyen hipotézis, még akkor sem, ha Nietzsche egy olyan művelt klasszika-filológusnak tartjuk, akinek tisztában kellett lennie az általunk említett *horizont*-jelentéssel. Egy ilyen tételezéssel egyébként is súrolnánk a derridai fundamentalizmus-vád elkerülendőnek vélt formáját (vö.: Derrida, 1992/3 vagy Derrida, 1991/4). Minket tehát nem a *totális gondolkodóként* kezelt Nietzsche érdekel, hanem az a szöveg, melyet feltehetőleg Heidegger is olvashatott. Ugyanis Heidegger olvasatából szintén kiolvashatónak tűnik egy efféle *horizont*-felfogás. Elég, ha csak szövege azon gócpontjaira utalunk, melyek a *horizonthoz* – és az érzékfelettihez – a „*kötelezőérvényűség*” meghatározást kapcsolják (Heidegger, 2006, 227.). Jól tudjuk, egy *adósság* mindig kötelez a visszafizetésére, és ha az érzékfeletti mindent átfogó és kötelező érvényű, akkor amit átfog (azaz az érzéki és bizonyos értelemben az ember), mindig adóssá válik. De Heidegger beszél még az érték mennyiségi vonzatairól is (Heidegger, 2006, 199.). Eszerint tehát az érték mindig egy értékbecslésen alapul, melynek eredménye akár a *horizont* tábláján az *adósság* mértékeként is megjelenhet. Ezt az eredményt lehet aztán majd később letörölni a kezünkbe *adott* spongyával.

No de akkor ennek értelmében a Nietzsche szövegében megörökített *istenygyilkosságot* értelmezhetjük úgy is, mintha az egy *adósság* felszámolása, az uzsorás raszkolnyikovi kivégzése, az *adósságcsapdából* való kilábalás volna? Vajon az Isten nem más, mint aki kölcsönad, aki hitelez azáltal, hogy érvényt szerez magának, aki teremtként a teremteteknek életet ajándékoz, hogy aztán jól visszakövetelje a lelkiismeret kanálisán keresztül? És ily módon az ember, József Attila embereként – „ki tudja, hogy az életet halálra ráadásul kapja, s mint talált tárgyat visszaadja bármikor” (József A., 2006, 400.) –, arról ismerszik meg, hogy mindig (ugrásra) kész magát adósrabszolgaként az urának áldozni, mintegy végtörlesztésképpen. De mit kezdjünk azzal az emberrel, aki Nietzsche szerint a *horizont* letörlésének rettenetes pillanatában végérvényesen eltartója vagy éppen kitartója ellen is fordulhat. Aki ha kell, brutálisan kivégzi a vén uzsorást, azaz Istent, vagy ahogy József Attila *Bűn* című versében megfogalmazza – az apát. „Elmondom öltem, nem tudom kit, talán az apám” (József A., 2006, 426–427.).

No de, hogy végtelenül kitágítsuk a *horizontunkat*, nem csak Nietzsche-nél és József Attilánál jelenik meg az adósság alól szabadulni kívánó emberiség képe. Gondolhatunk akár Freudra a *Totem és Tabu*-ban, de Lukácsra is, aki az *Eldologiasodás* esszéjében az újkort úgy írja le, mint ami egy arra tett kísérlet volna, hogy az érzékiként *adottat* – mint az értelem tartalomként megtúrt hárát – a racionalista konstrukciós technikák segítségével az értelem konstrukciójaként tüntesse fel (még ha csak a formája tekintetében is) (Lukács, 1971, 360–362.). Lukácsnál tehát az újkori emberiség egy olyan törekvése figyelhető meg, amely az *adottat* meg kívánja szüntetni, nem akar tartozni senkinek, csak maximum önnön értelmi tevékenységének. Lukács szerint az újkor az irracionáliszmusban egy veszélyforrást lát, amelyet mihamarabb ki kell iktatnia (Lukács, 1971, 367.), legyen az az érzéki *adott*, vagy akár – és ezt már én teszem hozzá – az Isten. Ugyanis a racionalizmust nyugtalanítja a tapasztalat valakitől, egy ismeretlentől, egy magánvalótól kapottsága. Az ő megismerése kizárólag arra irányul, amit ő konstruál, tehát a formára. Itt jön játékba a fenomenológia is. Lukács szerint a fenomenológia, bár fontosnak tartja a szemlélet általi betöltődést, mindig egy transzcendentális ego által konstituált lényeket tart az intencionális szeme előtt. De ha Lévinast hívjuk segítségül (amire Husserl kapcsán igencsak rászorulunk), akkor szintén fontos adalékokkal egészíthetjük ki az *adott* és az *adósság* tényétől menekülni kívánó emberiség leírását/leleplezését.

Lévinas *Jelentés és értelem* című tanulmányában – Lukácséhoz erőteljesen hasonulva – a nyugati intellektuális hagyomány *adotthoz* való viszonyulási lehetőségeit tárgyalja, aminek során arra jut, hogy az efféle filozófiai alakulatok mindig az érzékelés impotenciájából indulnak ki (Lévinas, 1997, 43.). Ez az impotencia abban áll, hogy nem képes a tárgy azonosságát pusztán az érzéki benyomásokban rögzíteni. Ehhez egy jelentésre van szüksége, és egy érzékelésen túli valamire. Nevezetesen a *szemléletre*. Levinas szerint ugyanis az intellektuális hagyomány – melynek az empirizmus éppúgy része, mint az azt meghaladni szándékozók népes sora – arról ismerszik meg, hogy a szemléletileg, azaz a *számunkra adottat* helyezi a tárgy azonosságát adó jelentés mellé, mégpedig úgy, hogy e jelentés mindig csak az *adott* jelentéseként válik elképzelhetővé. Egy ilyen jelentést elrögzítő hagyományból kísérel meg aztán Husserl a maga fenomenológiai munkásságával is kilépni, hadd ne mondjuk, sikertelenül. Lévinas ugyanis azt állítja, hogy amikor Husserl az „*adotthoz* folyamodva vet számot a jelentéssel” (Lévinas, 1997, 44.), és az *adott* körét a viszonyokkal, lényegekkel egészíti ki (e lépését egyébként Heidegger a lét kérdése felé tett fontos lépésként méltatja (Heidegger, 1993), még mindig az intellektuális szemlélet-fogalom reflektálatlan rabja marad. Erről tanúskodik a *kategoriális szemlélet* megnevezése is.

Lévinas azonban ennél is mélyebbre ás. Kimutatja, hogy az ilyen filozófiák – melyek látszólag az *adottól* teszik függővé a mindenkori jelentést – akaratuk ellenére a jelentés mindennek uraként való fetisizálását végzik. Ugyanis a *szemlélet* hűvösében soha sincs önmagában *adott* érzéki mozzanat, *hülé*. *Adotról* – legyen az a szín vagy kiterjedés – csak akkor tudunk beszélni, ha egy jelentés-hálóban, egy világban, egy *horizonton* belül jelenik meg megvilágítva (Lévinas, 1997, 47.). Aki az ellenkezőjét állítja, az ködképeket, mítoszokat gyárt (Lévinas, 1997, 47.). Lévinas legnagyobb gondja az, hogy az említett horizont,

melyet Heideggerre utalva a lét összeszedődésének is nevez, úgy van kódolva, hogy valakinek mindig össze kell szednie. E nemes feladatra pedig természetesen a horizont részét is képező, mindig gyanús szubjektum vállalkozik. Lévinas hosszan eltöpreng azon, hogy miképpen lehet e szubjektum egyben a lét házának megtúrtja és a lét azon pásztora is, aki a lét összeszedését végzi. Hogy lesz a nézőből színész is. És szolgából úr (Lévinas, 1997, 48.). Ami a Lévinas töprengéseiből elemzett mondatunk számára mindenképpen fontossá válik, az a tétel, hogy a nyugati filozófia az *adottat* mindig egy *totalitáson* (*legyen az tudat immanenciája, a nyelv, vagy a kultúra*) keresztül kívánja megragadni – egy olyan totalitáson keresztül, melyet mindig a szubjektum konstituál (Lévinas, 1997, 48–49.).

Az eddigieknél élesebb „kritikát” fogalmaz meg Lévinas az *Isten és a filozófia* című művében (hogy a *Totalitás és Végtelen* címűt ne is említsük). Eszerint a nyugati metafizika nem más, mint a *transzcendencia* lerombolására tett kísérlet, oly módon, hogy a *túlit* a lét, a ráció, a tudat stb. immanenciáján belül kívánja jelentéssel felruházni (Lévinas, 1997, 142–143.). Lévinas arra hívja fel a figyelmet, hogy az efféle törekvéseknek a racionális és ontológiai teológia mindenkor szolgálója kíván lenni. Ugyanis amikor Istenből, az abszolút léten túliból *fenségest* farigcsál, akkor még mindig a léten belül képzei el. Az *eminens* módon létező ugyanis továbbra is létező marad (Lévinas, 1997, 142.). Megemlíthetnénk mindemellett, hogy Lévinas eme irományában – újfent lukácsista módon – kinyilatkoztatja, hogy a filozófiai beszélyben megmutatkozni nem más, mint értelemmel, azaz felfoghatósággal bírni (Lévinas, 1997, 141–142.). És persze mindkét esszé esetében igaz, hogy a *profetikus* gondolatvezetés a Másik Másként *adottsága* és *adománya* felé irányít, de erről majd reményeink szerint később még szót ejtünk.

No de talán abbahagyhatjuk az ajándékok gyűjtögetését. Talán túlon túl sokat kaptunk ahhoz, hogy megragad hassuk a nietzschei *adósságtól* menekülő ember mibenlétét. Talán Lukács is, és Lévinas is egy olyan emberképet vázol fel, mely valahogyan a mástól kapott – vagy egyáltalán csak *adott* – lehetőségét kívánja felszámolni hatalmának kiteljesítése érdekében. Ahhoz, hogy önmaga lehessen, *adósság nélkül*, azaz önállóként kell tételeznie magát. E gyilkosságon, e kölcsönviszony feloldásán, a *fenséges* Isten tudat-immanensként tételezésén áll vagy bukik az újkori szubjektumnak, a nihilizmus zászlóshajósának önkonstrukciója.

Igen ám, de mit kezdjük magával a mondattal, annak *totalitásában*? Hogyan? Talán eddig nem azzal foglalkoztunk? A *horizont* adósság-jelzőként feltüntetése nem elégíti ki teljesen a totalitásigényünket? Nem, ugyanis be kell látnunk, hogy megfélekedtünk a mondat egyik legalább olyan fontosnak tartható részéről, nevezetesen arról, ami az adósság eltüntetésére törő alkalmazmatosság *kitől* származására kérdez rá: „*Ki adta* nekünk a spongyát az egész horizont eltörlésére?”

Vajon a spongya, mely a kölcsönviszonyból menekít meg, szintén valakitől kapott? Kinek a kegyei folytán kerülhetünk ki az adósságspirálból? Ennek kell utánajárnunk. Persze az is elképzelhető, hogy Nietzsche nem tulajdonít kérdésnek túlzott szerepet aforizmájában, és csak a Heidegger által diagnosztizált *meglepettség* (Heidegger, 2006, 226.) önkívületében kérdezget. De mi nem

elégszünk meg ennyivel. Minket kizárólag az írás érdekel, és nem Nietzsche. Az előbbi pedig arról árulkodik, hogy hasadék van a „nekünk” és a „ki” között, éppúgy, mint a „nekünk” és a hitelező között. Nem beszélve a „ki” és a hitelező közöttiről. Ami minket e pillanatban foglalkoztat, az a nekünk és ki közötti (spongya)adományozás, melyhez közelebb kerülve talán a ki? kérdésre is válaszokat kaphatnánk. A szöveg arra enged következtetni, hogy eme adományozás különbözik a letörölni szándékozott adósságtól.

Törvényen kívüli benne-állásunkról tanúbizonyságot téve, az ajándékozás-esemény mibenlétét illetően hadd hívjuk segítségül a kései Heideggert, aki állítása szerint e kései korszakában a lét története felőli megvilágosodás állapotában leledzett (Heidegger, 1993/1). Miben áll tehát az ajándékozás-esemény, mely első ránézésre úgy tűnhet, Nietzsche aforizmájában is szóhoz jut. „Még útban van ez az iszonytató esemény, még vándorol – még nem jutott el az emberek fülébe” (Nietzsche, 2003, 199.).

Heidegger *Idő és lét* című előadásában – mint ismeretes – a lét adódásáról értekezik. Az *Es gibt Sein* 'Es'-ének kíván utánajárni, mely 'Es' magát a létet és az időt adományozza a metafizika emberének szavain keresztül. Heidegger azt veszi észre, hogy a lét különböző transzformációiban, melyek a lét sorsát adják, rá lehet mutatni egy olyan küldésre (*Geschick*), adományozásra, melynek küldője mindig *elrejt* magát, álcázza, méghozzá a lét *kivehetőségének* gúnyjában (Heidegger, 2002/3 v. internet). Ez a *küldő* tehát küldeményeiben mindenkor *korszakokat* meghatározó *epoché* alá vétetik. Végleg *visszatartva* marad, amennyiben a lét *ideaként*, *energeiaként*, állításként, *abszolútként*, vagy éppen *hatalom akarásaként* mutatkozik a metafizika történetében. No de akkor mégis hogyan férhetünk hozzá ehhez az 'Es'-hez? Heidegger szerint *kijelentő* mondatok helyett csakis *rámutatással*. Ha így cselekszünk, akkor ez az 'Es' *Ereignisként* „mutatkozik”. No de hogy elemzendő nietzschei monda-tunknak egy sajátos, heideggeri értelmet ajándékozzunk, idézzük fel Heidegger meghatározását a *kisajátítás* mibenlétére vonatkozóan. „A lét küldeteses sorsának küldésében, az idő kiterjedésében egy *kisajátítás* (Zueignen), egy *átsajátítás* (Übereignen) nyilvánul meg, nevezetesen a lét mint jelenlét és az idő mint a nyitottság területének ki- és átsajátítása a maga sajátjába”. (Heidegger, 2002/3). E sorok valami olyasmiről árulkodnak, hogy az ember, aki mindig egy adomány *fogadója*, a létet és az időt mint *adományt* mindig átsajátítani szándékozza. Talán nem túl erőltetett párhuzamba állítani e *kisajátítást* Nietzsche 'mi'-jének *horizontletörlésével*. Talán a lét sajátta tett adomány volta (mely talán a spongya) éppen az *adomány* (azaz *adott*) voltától kívánja megfosztani a létet (*horizontletörlés* mint az *adósság* megszüntetése, elleplezése), ezáltal végleg *elrejtőzésre* számúzva az adomány feladóját (a *Ki?*-t). No de valaki/valami mégis csak *ad*, és az ember fogadóvá válik, azaz „érintve” van egy *küldés* által. Továbbra is az kérdés, hogy ki ad. Heidegger *válasza* (mely talán szintén a lét szólítására adott *válasz*) szerint az idő és lét *kisajátításának* összetartozását biztosító *sajátot adó, sajátta tevő Esemény [Ereignis]*. Egy *ilyen* esemény nem létezik, nem van, és nem is adódik. Hanem *ereignet*. „Das Ereignis ereignet” (Heidegger, 2002/3). Azaz, ha a magyar fordítást nézzük: „eseményszerűen adódik elő”. Tehát nem sok mindent tudunk meg „adódása” módjáról, és bizonytalannal végtelen körforgásba kerülünk mibenlétét *illetően*. E körforgás „cent-

rumát” Heidegger úgy nevezi: Ugyanaz (Gleiche), (mely sohasem az azonos), egy olyan „Ős-*valami*” (Heidegger, 2002/3), ami az eredeti görög értelemben vett *Alétheia* név mélyén rejtezik. Hogy ne zavarjuk meg az Ugyanaz nyugal-mát, vagy éppen azért, hogy megzavarjuk, ideje átnyargalnunk a spongya kitől kapottságáról folytatandó, kiúttalannak tűnő meditációnk lehetséges megsegi-tőjének udvarába, a lévinasi otthon végtelen kiterjedésű *kint-jé*hez, a küszöbön álló Másikhoz.

De előbb még nyomatékosítsuk újra: azért időszerű magára hagynunk Heideggert, mert úgy tűnik – nem tiszteletben tartva elemzésünk látszólagos tétjét –, *Eseményével* újfent eltolja magától az általa feltett 'Es'-re vonatkozó kérdést. Ugyanis amikor azt mondja, hogy az Esemény „sajátot adó”, akkor feltehetőleg az *A-létheiában* megbúvó elrejtett létre (Ős-*valamire*) utal, mely az embernek saját létét ajándékozva elrejtetlenné válásán keresztül. Ám az ember, amikor sajátjává teszi, sajátjaként tünteti fel ezt a létet bizonyos sza-vakban, azáltal soha nem engedi a neki adakozót megmutatkozni, azaz soha *nem engedi füleibe*. Elrejtetlenné tevésében tehát, ami az ember sajátja, to-vábbra is visszamarad egy rejtett ő-s-*valami*. Ami az elrejtetlenségből felszínre kerül, az egy negatív fogalmakkal leírható, a kisajátításban leledző eseményen túli „Esemény” küldése. Tehát úgy érezzük – mint ahogy Heidegger is –, hogy az Esemény nem a 'Ki?'-re, hanem csak egy „hogyan a kitől?” elhalasztó és zavaros kérdésére adandó, talán még mindig metafizikai válasz. Az Esemény a létnek és az időnek összetartozása ugyan, de hogy a két összetartozót (és a *spongyát*) magát ki adja, az nem derül ki. Irány Lévinas!

Mint ismeretes, Lévinas filozófiájának egyik újdonsága abban áll, hogy a Heidegger által *ajándékozónak* nevezettet (aki mindig a léten mint adomá-nyon kívüli visszatartott), Másikként „jelöli” meg. Léten kívüli- vagy előtti-sége azzal jár, hogy minden ontológiát, minden a fentebb ismertetett immanen-ciát, összegyűjtést (logoszt), összetartozást, fenomenalitást, megjelenítést, értelemkonstrukciót, tudatképződést, szubjektummá válást, létadódást, hori-zontletörlést megelőz (például: Lévinas, 1997, 156–161.). A Másik mindig egy transzcendens „valami” (de nem emez vagy amaz), mely *arca* révén szétfeszíti a nyugal-mát kereső – és kierőszakoló – szubjektivitás jelentést konstituáló öko-nómiáját. Előtti-sége abban áll, hogy sohasem létezőként áll elénk, hanem egy olyan értelem epifániájaként, mely nem az *intellektuális* szemlélet értelméből ered (Lévinas, 1997, 163–164.). A korábbiakban azt mondtuk, hogy a nyugati ontológiák a külső *adottat* mindig egy totalitásként felfogott, a szubjektum által konstituált, megvilágított *jelentés-hálóban* kívánják megragadni, *immanensé* tenni. Azonban Lévinas szerint van egy kitüntetett *bennefoglás* is: a Descartes által felmutatott Végtelen ideája (például: Lévinas, 1997, 148–149.). A Végtelen gondolatba foglalási kísérlete szükségszerűen *traumatikus* élményhez vezet (Lévinas, 1997, 156–157.). A szubjektivitást alapjaiban rengeti meg, mert *el-gondolandója* mindig nagyobb a szubjektum elgondolási potenciáljánál. Egy ilyen *trauma* a *passzivitásnál passzívabb passzivitást* szül, és egy olyan jelen-tésességet mutat fel, mely nem a transzcendentális ego konstitúciója, de nem is a vallásos élmény *jelenlétesülésének* homályos, de továbbra is *immanens* értelme (Lévinas, 1997, 146–147.). Ez a *jelentésesség* leginkább a parancson keresztül érthető meg, mely mindig felelősségvállalásra szólít fel, és ily módon

az etika *jelenléttől* mentes területén mozog. Lévinas több helyütt is leszögezi, hogy az etika mindig megelőzi az ontológiát, mindig először vagyunk a másik *túszaként elkülönítettek és kiválasztottak*, mint a Másikat a lét fényében jelenlevővé tevő létezők. A Másik *adománya* (amely sohasem egy szubjektumé) tehát egy olyan parancsoló értelmű adomány múltjának módján van, mely múlt sohasem volt jelen egy *létező* tudatába (Lévinas, 1997, 156.), azaz sohasem *engedte a fülébe*. Talán ez az *adomány* behelyettesíthető Nietzsche spongyájának helyére is. No de akkor mégis mire szolgál a szivacs, mit kezdünk a szubjektívá válással, aminek mindenkor az adósság felszámolásából kéne megszületnie. Talán Nietzsche ebben a mondatában arra érzett rá a Másik általi *meglepettségében*, hogy az adósságot felszámoló szubjektum metafizikája szükségszerűen csak a másikhoz való etikai viszony alapján, az *ajándék* passzív elfogadásának alapzatán és a felszólítására adott feleleten nyugodhat. Ahhoz, hogy a világ összes létezőjét tudatunk tárgyává tegyük és felszámoljuk önmagában való létüket (azaz letöröljük a horizontot), ahhoz először is egy alapjában megrengetett, létfeltételeit másoktól kapó (ki adta a spongyát?) túszból kell kiindulnunk. Tehát azt a meghökkentő következtetést vonhatnánk le, hogy Nietzsche a szubjektivitás „függetlenségét” a Másik ajándékaként írja le, vagy legalábbis feltesz egy erre irányuló kérdést.

No de ki ez a Másik, ez a Zarathusztra, mit kezdünk vele a nietzschei mondat menedékében? Miként adódik számunkra abszolút idegen volta vagy Heidegger *Eseményéhez* hasonlóvá tevő megszüntethetetlen *elrejtettsége*? Azt kell mondanunk, hogy akként a legjobb indulattal is csak ambivalensnek nevezhető viszonyulásként, amely a spongya *ajándékozóját*, a 'ki'-t a mondat 'nekünk'-jéhez köti. Ugyanis ha affelől tekintünk *ajándékára*, hogy amire biztat, amit lehetővé tesz, az nem szünteti meg végleg az *adósságot*, hanem pusztán letörli az arra emlékeztető *táblát*, hátrahagyva egy szubsztrátumot és a szubsztrátum létét előhívó, mindig elrejtett maradó *léttörténeti Eseményt*, akkor igenis ambivalensnek tekinthető e viszony. Nem érinti ugyanis az adósságban maradást az adósságfelszámolás *látszatának* nekünk ajándékozása által. Úgy tűnik tehát, hogy az *ajándékozó* a bolondját járhatja velünk. A Másik nem más, mint egy *csaló*, egy tisztességtelen banki hitelező, aki a *wegwischen* gesztusával, melyet lehetővé tesz, csak egy újabb kegyetlen *adósságot* ró ránk, ha nem éppen az előbbi hosszabbítja meg. *Csalóval* van tehát dolgunk, aki végtelenül rosszindulatú a szubjektum ön-tételezésével kapcsolatban.

No de mi van akkor, ha *szeretetből* adja azt, amit ad? Vagy *szánalomból*, esetleg az *Übermensch* iránti *részvétből*? Heidegger valahol azt mondja: „a tévedés az igazság legtitkosabb ajándéka”. Mi van akkor, ha a 'ki' *legtitkosabb ajándéka* az a *tévedésnek* is nevezhető *kármentés*, mely arra szolgál, hogy istentől való megszabadulásunk látszatával megszabadítson egy olyan *tulajdonképpen* adósságtól, mely sokkal *iszonytatóbb*, mint sem hogy egy Istentől függő entitás ki tudná bírni a látását. Az Írás vagy a 'ki' *legtitkosabb ajándékának* tanítása mindig az, hogy az anonim Isten színe látását senki nem bírhatja ki. Az *elrejtett* mindig fekete lyuk, amely beszippant. Ezért jelenik aztán meg Írás helyett az *Ember*, azaz Jézus képében, hogy az oltalmazó *szeretet* és *részvét* kifejeződése legyen. Jézus, a *Logosz* megtestesülése lenne tehát az a *szeretetteljes Esemény*, amely az elrejtettel, a látatlannal való szembesülés,

rámutatás vagy fülünkbe engedés *lehetetlen lehetőségétől* óv meg? Aki inkább spongyát ad, csak hogy elfordítson a *legiszonytatóbb eseménytől*. Talán így módon a heideggeri halálhoz kötött lét nem lenne más, mint a megnevezhetetlen látásának soha el nem érhető lehetőségéhez kötött lét, melyet az *Ember ajándéka szeretetteljesen* elleplezni igyekszik a szubjektum tételezése által? És akkor ennek a szubjektumnak még az is megengedett, hogy Jézus beleegyezésével megölje az Istent? Könnyen lehet, és a nietzschei írás zsenialitása éppen ezeknek a 'könnyen lehet'-eknek a végtelenítésében áll. Azaz az *eldönthetetlenség* sors-eseményében, amellyel szembesít. No de mikor beszélhetünk egyáltalán *eldönthetetlenségről*? Nemde nem akkor, amikor egy dolog egy másikkal vagy harmadikkal való egybefonódásának *küszöbén* leledzünk? Amikor *látatlanba* tekintünk, és megfagyunk általa? Ez a *küszöb* pedig nem lehet más, mint az Előszó értelmében vett Írás, azaz a *legtitkosabb ajándék*, mely – mint a bevezetőben utaltunk rá – egy *válság-jelenség*, egy iszonyatos *katasztrófa*. A *horizont-letörlés* előtt, a jézusi *adomány szeretetben* fogant *csínyét* megelőzően az Írás *válságában*, *iszonytató eseményében* vagyunk, voltunk és leszünk. Ez a nietzschei Írás megfajthatetlen tanúsága, melyről szintén csak tanúskodva adhatunk számot. Mégpedig egy Írásban.

Felhasznált irodalom:

- Jacques Derrida, *Az idő adománya*, Bp., Gond-Cura Alapítvány és Palatinus, 2003, ford.: Kicsák Lóránt [Derrida, 2003]
- Jacques Derrida, *Envois*, in: uő., *La carte postale*, Paris, Flammarion, 1980
- Jacques Derrida, *Envois*, in: uő., *The Post Card*, Chicago, The University of Chicago Press, 1987, ford.: Alan Bass
- Jacques Derrida, „Éperons/Nietzsche stílusa”, in: Athenaeum, 1992/3., 220–226., ford: Sajó Sándor [Derrida, 1992/3]
- Jacques Derrida, „Két kérdés aláírásokat értelmezve (Nietzsche/Heidegger)”, in: *Literatúra* 1991/4., 322–335., ford.: Szűcs T., Somlyó B. [Derrida, 1991/4]
- Martin Heidegger, *Rejtektutak*, Bp., Osiris, 2006, ford.: Vajda M., Bacsó B., Korcsog B., Tőzsér E., Vajda K., Kocziszký É., Czeglédi A., Ábrahám Z., Pongrácz T. [Heidegger, 2006]
- Martin Heidegger, *Idő és lét*, in: *Nagyvilág* 2002/3., ford.: Korcsog B. [Heidegger, 2002/3]
- Martin Heidegger, *Útjelzők*, Bp., Osiris, 2003, ford.: Vajda M., Bacsó B., Korcsog B., Tőzsér E., Vajda K., Kocziszký É., Czeglédi A., Ábrahám Z., Pongrácz T.
- Martin Heidegger, „Az 1973-as Zähringeni szeminárium”, in: Athenaeum, 1993/1.
- Friedrich Nietzsche, *Die fröhliche Wissenschaft*, Leipzig, Alfred Kröner, 1928
- Friedrich Nietzsche, *Vidám tudomány*, Szeged, Szukits, 2003, ford.: Romhányi Török G. [Nietzsche, 2003]
- Emmanuel Lévinas, *Myelv és közelség*, Pécs, Jelenkor, 1997, ford.: Tarnay L. [Lévinas, 1997]
- Emmanuel Lévinas, *Teljesség és végtelen*, Pécs, Jelenkor, 1999, ford.: Tarnay L.
- Gilles Deleuze, *Nietzsche és a filozófia*, Bp., Gond, 1999, ford.: Moldvay T.
- Lukács György, *Történelem és osztálytudat*, Bp., Magvető, 1971 [Lukács, 1971]
- Jacques Lacan, „A fallosz jelentése”, in: *Thalassa*, 1998/2–3.
- Jean-Luc Marion, *Az erotikus fenomén*, Bp., L'Harmattan, 2012, ford.: Szabó Zs. [Marion, 2012]

Lauer Gábor

kettőre

minden üres ülésen te ülsz,
minden ernyő bal felén te ázol,
látlak,
helyed az éjjel megint
oldalba vág majd,
kettőre főztem ma is

nosztalgia

mikor a csend lép helyettünk
mikor a nyár piros illata

mikor szerelem szilárdul
mikor a szív viadala

mikor nem karcol az idő
mikor viszket a határ

mikor valaki néz, nevet
kacsint és visszazár

széles

talpnyi helyeket próbálgatni ketten
egyszemélyes a semmi ajtaja
kezed kezemben, két puzzle-darab
széles
szavakkal csomózlak magamba

Szabó Balázs
Tiszavirág

Nem sietek,
ám mégis mennék;
Taszít az élet,
vonz az örök nemlét;
Itt maradok,
tán egy fotón: emlék;
Most születtem,
akár a kérész, nem rég!

Tillmann Pentele
Túlfűtöttség

Izzik a vaságy,
vesémbe lát az
eseményvadász.
Mégméri a lázam:

a golyóstollam
a hónom alatt
padlizsánlila
tintát ejakulál.

Tar Ildikó

Odüsszeusz felismerése

Minden szerelem
az öröklét ígérete.
Aztán kiderül idővel,
hogy Kirké nem más,
mint Penelopé,
befon, beszó,
lehúz, altat, befed,
megöregít és
meghalat.

Minden nő Hádész kapuja.
Így akár haza is mehetek.

Odüsszeusz fókuszálja a problémáját

Ha a tengeren vagyok,
Ithakába vágyom.
Ha Ithakában vagyok,
a tengerre vágyom.
Nehéz ez így.
Látom.

Odüsszeusz titkos vallomása

Csak amikor már nem
hangosan kiabáltam
a Sorssal,
hogy:
Elég! Elég!
Hanem csak
egészen halkan
magam elé
súgtam
a szívemből,
akkor azonnal
otthon voltam
Ithakában.

Szauer Ágoston

Szerte

Mindennek kellő hódolat,
mert semmi sem felesleges.
Levélke, tépett és eres –
és nézd a rajzolt, torz lovat.

Ki tudja, hol jön még elő,
akár e perc, a nagy hideg,
jelképe lesz valaminek.
Vagy ott az esőverte kő...

Mánia

Valami mindig-mindig néz.
Síkok, szögek – egy szörnyű kör.
Jelenlét, csendes és nehéz,
és nincsen tévé, nincs tükör.

Az óralap lehet hazug.
A körte gyakrabban kiég.
Maradt még néhány néma zug,
a vázát kell kivinni még.

Csák Gyöngyi

Szertartás

Borzongva löki el
gondolatom a halált,

Dante poklában lakhat
az egyetlen fényes ponttá
zsugorodó horizont,

mely egyfolytában csalogat
a fokozhatatlan után.

Létmorzsák

Tavaszi etűd

A némák szívét
gyönyör feszíti:
dalokat zeng
madaram torka.

Gyakran

Megbántottak,
törvényeimbe haraptak
a forgószállal érkező
tetszelgő dalok.

Örök

Az igazságot megmutatni
nagy életunszágra vall;
kőzápor zúzza tested,
vagy kitekerik nyakad.

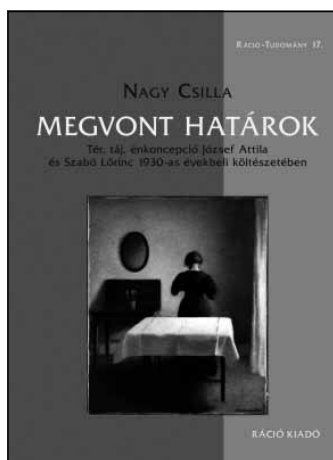
Orgia

Kánkánzó
esőcseppek
a keserves
délelőttben.

Létfeltétel

Mindig
legyen kéznél
egy lélek,
melyből
a másik
erőt meríthet.

Választ és mérlegel

Nagy Csilla, *Megvont határok*,
Ráció Kiadó, Budapest, 2014

A latin közmondás parafrázisára gondolva, a cím előjel, vettem kézbe Nagy Csilla *Megvont határok* c. kötetét, kíváncsian arra, könyvében a határok miféle megvonásával találkozhatom majd. Kivált, hogy szerzőnk évek óta irodalmi közéletünk szereplője s a *Palócföld* c. folyóirat egyik szerkesztője.

Az imponáló erudícióval megírt munka a *Bevezetés* és a *Névmutató* mellett öt részből áll, úgymint 1. *A tér és a táj poétikája*, 2. *A test topográfiája*, 3. *Az öntükrözés alakzatai*, 4. *Az intimitás határai* és 5. a némiképp megtévesztő, mert egyébként egyenértékű, önálló *Appendix* című fejezetből. A *Bevezetés*ben szerzőnk az olvasó elé tárja, hogy József Attila és Szabó Lőrinc, e két egymással ellentétes utat bejáró költő néhány versének az elemzése során hogyan kívánja a posztmodern diszciplínák alkalmazása révén

a líraértés hatvanas években kialakult „fejlődéstörténeti” koncepcióját felülíró mai nézeteket bemutatni, melyek nyomán láthatóvá lesznek azok a hasonlóságok és párhuzamosságok, amelyek a harmincas évek késő modern poétikáját jellemezték. Jelzi, hogy mivel elemzéseiben a kilencvenes években kimunkálódott paradigmaváltás koncepcióját érvényesíti, ezért az eltérő alapkarakterű szerzők műveinek olvasati analízise során a versbeszéd és énkoncepció, látásmód, struktúra, pszichologizmus és modalitás hasonlóságaira figyel, s bár érintőlegesen más értelmezésekkel is számot vet, számára a komplexitásigényű megközelítésből a személyiség jelentésvesztésének komponense mint a kortárs líra előzményeként is tételeződő költészettörténeti attribútum a fontos.

Választ, s ezzel meg is vonja elemzése határait. De hogyan mérlegel?

A határokon belül a sebészkes pontosságával dolgozik, s teszi az értelmezői pillantás számára a különböző vershelyzetek és poétikai időintervallumok koordinátái között kirajzolódó trendvonalakat láthatóvá. A koncepció lehetőségei mellett azonban hamar feltűnnek annak buktatói is, hiszen a harmincas évek poétikáját József Attila és Szabó Lőrinc alig tucatnyi versének prezentációja révén csupán a posztmodern diszciplínák eszköztárával analizálni, a könyv tanúsága szerint is, egyenlő költészetük alapkarakterének, igazságkövetítő képességének, vagy pl. a versek műegészsként felfogott nyelvi-esztétikai erejének a vizsgálatáról való lemondással. A fejezetekben ennek mind nyilvánvalóbb következményeivel szembesülünk, holott szerzőnk az előbbieket figyelembevételével akár szélesebb horizontú tapasztalatok mintázatát is elének rajzolhatta volna. Egy kifejezetten a paradigmaváltás jelenségére fókuszáló mű esetében talán még indokoltnak tűnhet, ha az elemző eltekint a poézis egyéb vonatkozásaitól, ám a kialakuló egyoldalúságok már felvetik a kérdést, a jelenségek

mennyire esetlegességekből, s mennyire magának a módszernek a struktúrájából erednek. Mert utóbbi esetben a határok megvonása a vizsgálódás számára egy a teljesség perspektívájától megfosztott témarezervátumot jelölne ki.

S ez még akkor is így van, ha Nagy szerint „az én másikkal való szembesülésének és ezáltal öndefiníálásának kérdése válik a szövegek téjtjévé, amelynek megoldása a két életműben, a két szerző pályája során alapvetően különböző, *ám hasonló elmozdulásokat produkáló* (kiemelés: BG) poétikai beszédmódokkal történik”. Hiszen szerzőnk az egymáshoz hasonló elmozdulások feltárásában kiváló munkát végez, s amíg vállalatát igazolandó, oly módon hoz létre a két költő harmincas évekbeli szövegei között „párbeszédet”, rajzol ki az elmozdulások hasonlóságát felmutató metszéspontokat s tár elénk az egyes fejezetek témakörében szemléletbeli és poétikai érintkezéseket, hogy azok a mű alapszerkezetétől, esztétikai potenciáljától *sem függetleníthetők*, addig a maga témavilága köré vont *nyitott* határok között dolgozik. S így/addig munkája nagyjában-egészében akár egyoldalúságoztól mentes is maradhatna. Ám nem marad. Ezért merül fel a kérdés, vajon miért nem?

Már korán feltűnik, hogy miközben szerzőnk vizsgálódásának tárgya köré határokat von, ugyanakkor elemzéséhez egy azokon túlnyúló, teljességigényű eszköztár felvillantásával fog hozzá. Maga jegyzi meg, hogy az én pozicionáltságra és metafizikai szerepére az idő, azaz az adott történelmi korszak tudományos, technikai, kulturális stb. feltételei gyakorolnak elválaszthatatlan hatást. Majd metódusának egy másik pólusára hívva fel a figyelmet jegyzi meg, hogy pl. Szabó Lőrinc egyik versének a „Minden egymásba fér” sora a leképezés azon vonását rejti magában, amely szerint minden esemény további eseményekhez kapcsolódik, és amelynek megismerése csak a legkisebb eseményhez való közelítésként fogható fel. Mindebből kiderül, hogy metódusa a megvont témahatárokon messze túlmenően a tér és idő legtágabb intervallumától az elemzés legkisebb egységéig, a szódolgok alkalmazásának számbavételéig terjed. Ezért marad hiányérzet az olvasóban, hogy tág spektrumú vizsgálódási köréből miért hagyja ki a művek esztétikai potenciáljára, alapkarakterére utaló momentumokat.

Holott a poézis immanenciáját hordozó alapkarakter figyelmen kívül hagyásával – ami egyben költő és (élet)műve társadalmi beágyazottságának világképbe foglalt referenciális önreflexiója – aligha rajzolható fel a mű költészettörténeti értelemben vett esztétikai értékével releváns kép. Szerencsésebb lett volna hát, ha a paradigmaváltás koncepciójára a megszüntetve megőrzés rugalmas formulájával, s nem mint a líraértés hatvanas évekbeli módját felülíró, azt érvénytelenítő szemmel tekint. Hiszen az analízis munkája, irányuljon bár a legkisebb részletekre, sohasem veszti, veszítheti el a megismeréshez kötődő lételméleti, azaz a nembelivé váláshoz, az emancipációhoz kapcsolódó, konkrétan az előzményekhez kapcsoló funkcióját.

A *tér és a táj poétikája* c. fejezetben pl. szinte hibátlan interdiszciplináris felvezetéssel mutatja be a klasszikus vagy statikus ábrázolási formától a perspektivikus látás változatain át a mai, a folytonos mozgásábrázolás igényéig húzódó fejlődési ívet. Okfejtése azonban itt is megdöccen. „A perspektivikus szemlélet ily módon nem fér össze a metafizikai önértelmezéssel, és a harmincas évek tájverseinek összetett, intermediális képei épp arra mutatnak rá, hogy

a tér és a táj artikulációja, megjelenítése már nem az objektivitás illúziójában történik; itt az ábrázolás a dolgok lényegét komplexitásában kutató, szubjektív, ám önállóságát veszített szemlélői pozíció viszonylatában megy végbe” – írja. Az „objektivitás illúziója” formulát azonban pontosítanunk kell, már csak azért is, hogy ne értelmezhezzük pl. két korszak közti olyan határvonalként, amely előtt a perspektivikus ábrázolást alkalmazó munkák nem az adott kor színvonalán, hanem az objektivitás illúziójában fogantak volna, továbbá hogy ne értelmezhezzük korszakokat elválasztó nyelvhasználati avagy verseléstechnikai modellként. Mert különbséget kell tenni a szemantikai megalkotottság értelmében vett fikció és annak műalkotásként betöltött szemiotikai szerepe között. Hiszen nyilvánvaló, hogy más és más a tér és időérzékenysége az alkotónak, a befogadónak, s más a kettős reflexivitással rendelkező, mert fikcióként rögzített, belső viszonyokat hordozó, műtárgyként pedig a külső és folyamatosan változó feltételek által is megmérettetett alkotásnak mint önadódó dolognak. Ebben a tekintetben érdemes Josef Seifert *Vissza a magánuló dolgokhoz* c. munkájára hagyatkozni.

De az „objektivitás illúziója” formula megtévesztő lehet azért is, mert, ahogy azt Nagy Csilla egy hivatkozása során maga is megerősíti, a paradigmaváltás nem más, mint a késő modern és az azt követő korszak történetiségében megnyilvánuló filozófiai igény poétikai adekvációja. Amiből egyértelműen következik, hogy a korszak poézisét megalkotó, mi több, magát a fejlődést implikáló, a dolgok lényegét a maguk komplexitásában összefogni és megérzékíteni képes szubjektumot nemhogy egy illuzórikussá váló, hanem éppen ellenkezőleg, a korszak történetiségét és líráját kifejezetten egy ön-referenciális világlátásban *megújított s egyre tágabb horizontú filozófiai objektivitás* és poézis fogja szituálni.

A művészet ebben az értelemben az ismeretlennek az alkotásra jellemző nyelvi jegyekkel történő kifejezése. A transzcendensnek nem a vallási, a deus ex machina, hanem az antropomorfizált, az alkotói folyamatra vonatkoztatott teremtés értelmében. Csak az ismeretlennek ismertté válásakor rávetülő fényben, s csak a korábbi alkotásai felől tekintett én válhat (s csak) a fikcióban (s csak) egy pillanatra jelentőségét veszítettnek.

A fordulat tehát ebben az értelemben a filozófiának (a filozófia-szintű gondolatiságnak) a poézisben történő térnyerése. Kérdés, hogy az új paradigma a művek esztétikai értékminőségének milyen mértékben szignifikáns eleme. Mindenesetre, ahogy hivatkozásaiban erre Nagy Csilla is utal, a korszak költői közül a szakirodalom egy része Szabó Lőrinc költészetét tartja számon, mint amelyik a poétikai paradigmaváltást a legteljesebben, a leginkább általános érvényűen teljesítette. Ebben az értelemben tehát a fordulat esztétikai ideológiájának immanens vélelme szerint a korszak reprezentáns költője Szabó Lőrinc.

A késő és posztmodern világgállapot körülményei között tehát megnő a szintézisalkotás, azaz az irányultság és a világlátás, a világnézet mint az alkotói kvalitás és az esztétikai minőség kimunkál(ód)ásának jelentősége. Mint ahogy a klasszikus értelemben vett, a huszadik században egyébként is ritka, s kifejezetten nem is tájversnek számító szövegek beszédmódbeli dekódolása, s a korpusz tájélményein túlmutató, a valóság egyéb komponenseit is a poézis részének tudó, netán a mű főszólamát vivő toposzának az akceptálása. Száza-

dunkban, a megismerés folyamatának egyre jelentékenyebbé váló időszakában az objektívitásvesztés aligha tűnhet hiteles alternatívának.

A korszakban egyszerre hatnak az adott én-identitás idolját leértékelő és a világot egy átfogóbb objektívitás szintjén megragadni képes, új identitásmodell kimunkálását ösztönző impulzusok. Mindez természetesen a beszédmód változásában is nyomon követhető, ám aligha várhatók olyan változások, melyek az irodalmi mű esztétikai értékminőségének kimunkálásakor a nyelv státusát megkérdőjelezhetnék. Innen tekintve az identitásátalakulások a változások folyamatának természetes, fejlődéstörténeti elemei, melyek a poézis értelem- és kifejezés-képzési módjában ugyan hozhatnak fordulatot, de csupán a nyelviség szintjén és révén, hiszen a nyelviség a maga állandó feltételként adódó jelenlétével az átalakulások egymásutánjában a folytonosságot biztosítja. Ha a mű esztétikai értékének kialakításában szerepet játszó elmozdulásokat elkülönítjük a nyelviségtől, akkor ez akár az esztétikai érték standard, nyelviségen alapuló értékrendje mellett egy, a nyelvestétikát opponáló szempontrendszer is eredményezhet. Ez utóbbi az árnyalatok feltárásában juthat szerephez s gazdagíthatja az irodalomértést, ám fragmentális eredményeinek visszacsatolás nélküli alkalmazása avagy a szintéziskészség hiánya olyan aránytalanságok forrásává is válhat, amelyben csupán az ún. alternatív értékrend premisszái egy csupán szűkített merítésű, oppozíciós hierarchia kialakulását szolgálnák. Lásd Szabó Lőrincnek ebből a szempontból a korszak reprezentánsává való felértékelődését.

Azzal, ahogyan kimutatja, hogyan lehet a versekből kiolvasni a testfétis mintázatait, aligha lehetne vitatkozni. Azzal talán már igen, hogy az a közel tucatnyi vers, melyeket az öt fejezet öt posztmodern tézise szerint elemez, az értékelői erőterben új megvilágításba kerülve, a fordulat olvasatában mennyire hordozzák az értelemalkotás helyének és idejének eredetére utaló poétika identifikációs jegyeit, avagy hogy az új olvasati konnotációk ebből a szempontból mennyire valóságkövetők, vagy mennyire csupán modellek, hipotézisek olvasati alátámasztásai. Hiszen pl. József Attila *Tehervonatok tolatnak* c. versének „Oly könnyen száll a hold / mint a fölszabadult” sorát a tájértelmezés csupán napszakhoz köthető dilemmájának tekinteni, s a hold antropomorfizált állapotára utaló „fölszabadult” jelzőt az én-szituáció számára a vers hangjaként jelen lévő tájkép tájékozási pontjai közül negligálni, a vers értelemhordozó teljességének a szűkítéséhez vezethet. Természetesen minden olvasat önmagáért áll jól, ám mivel a megjelenített tájak a *viszonyok perszonális és társadalmi azonosíthatóvá tételének* versbeli modalitásai, ezért legalábbis kétséges, hogy a késő modern poétika konceptuális törekvéseiben a vers tétjévé kizárólagosan a mozgás, a térértelmezés vagy a látás mechanizmusainak adaptációja vált volna.

Végül, ha Nagy Csilla elemzői metódusának a karakterét kívánnám jellemezni, azt mondhatnám, hogy metódusa épp széles történeti, ontológiai alapozottságának köszönhetően strukturálisan nyitott, a természet- és társadalomtudományos megelőzöttségeket is figyelembe vevő, a jelenségeket a maguk kulturális beágyazottságában vizsgáló, az adott közeget temporálisan, tropikusan, mediálisan stb. feltáró, elemzői módszer, amely homogenizáló hajlama ellenére is esélyt ad a szintézisre. S mivel elemzői metódusa az em-

beri fenomént a nyelviségtől elválaszthatatlan megismerői munkához köti, tevékenységének jelenségeit ebből eredezteti, ezért objektíve az emancipáció heurisztikus esztétizálása előtt nyit teret, az esztétikai iskolák egy olyan változata előtt, amely funkcionálisan a művészeteket is az ismeretlent ismertté tevő emberi tevékenység részének tekinti. Nagy Csilla egy önállóan kiküzdött, nyílt szerkezetű elemzői koncepció birtokában, imponáló felkészültséggel és új összefüggéseket is feltáró érzékenységgel végzi munkáját, s ha ennek ellenére következtetéseiben olykor az elemzett mű koncepcióját és szerzőjének alapkarakterét elhanyagoló egyoldalúságokra jut, azt a kanonizálódott divatnak, a trend számára tett engedménynek tudom be. Ezt látszik alátámasztani a jellegzetes szóhasználat átvétele is, hiszen pl. feltűnő gyakorisággal „problematiszálja a tapasztalat horizontját”. A stílári gyöngeségen azonban túl lehet lépni. Nagy Csilla erős karakterű, szuverén alkotó.

Munkáját elsősorban az irodalomelméleti kérdések iránt érdeklődő olvasók számára ajánlom.

Bereti Gábor

Az irónia védelmében

Szlaflkay Attila 1953-ban született Nagyváradon. Huszonhét évesen települt át haza, Magyarországra. A román ellenzéki irodalmárok (Dinescu, Visniec, Tuculescu), illetve a német nyelven író Auslander műveinek fordítója. *Gúzsbalett* című verskötete (amelynek darabjai románul is megjelentek) sajátos görbe tükörben mutatja a kort. És ugyanezt teszi most egy másik műnemben

és műfajban, a rövid prózában, amely egyenes folytatása az ironikus versekben ábrázolt valóságnak. A *Kövek egy folyóból* (Napkút, 2014) rövid prózáinak alapélménye – kitekintéssel a nagyváradi gyermekévekre, a létező szocializmus történelemmé lett világára –, hogy a valóság hihetetlen, az élet

Szlaflkay Attila, *Kövek a folyóból*, Napkút Füzetek, 79.

apró-cseprő történései mögött a félreértések és félreérzések egész erdeje húzódik. Mindez a létezés kisiklásához vezet. A korszakhoz való alkalmazkodás a groteszk életábrák tanúsága szerint gyógyíthatatlan torzulásokat hív elő, melyeket talán nem illik, de mégis lehetetlen nem észrevenni. Ilyen torzulás például a behódoló szervilizmus. A jellemhibáért azonban, az igazság mérlegének tál-

jába ezt is bele kell helyezni, nem zárólag a meghasonlott individuum a felelős, hanem legalább ennyire maga a korszak is, amely az ideológiát mint tömjénadót és valláspótlékot használta. Szlaflkay Attila erről a kényes te-repről írta és írja tudósításait. Például így: „Úgy az 1900-as évek bokája táján

született... (...) És vázlatokban beszélt arról is, hogy ez után igyekszik megírni az *Elégedettség családdepesztát*, a nagy dicspátoszt, amellyel még igen adósa maradt a társadalomnak. Az újság hozta az igazságot. Kibontom, hát benne a nagy *Elégedett* (*Egy emberben két végét*). Az idézet magáért beszél. Semmi sem úgy igaz, ahogy látszik. A valóság képtelenségek gyűjteménye. Tagadhatatlan, hogy Szlafkay Attila a valóság mögé lát. Az ideológiák spanyolfala mögött fedezi fel a letűnt korszak kisemberét. Teszi ezt úgy, ahogyan azt az abszurd viccekben tapasztaljuk. A *Kafkai etűd* például, ennek szellemében, mint sorba kapcsolt poén-patronok robbanása hat az olvasóra:

„Kérem a jegyeket – ordította az ellenőr, amint beugrott a villamosablakon. – Neki nincs – mutatta a villamos, és kihajította az utast.

– Csak bérlettel rendelkezem – vallotta be az utas, és feje koccant az utcakövön. – Énrám már itt nincs szükség – szögezte le magában a fegyveres férfi. És agyonlőtte magát.”

Ez a fajta abszurd, ami Boris Vian-tól Dinescuig és Örkény Istvánig, illetve az abszurd drámáig terjed gyakran lemond arról, hogy megértse, és pláne befolyásolja mindazt, ami történik. Mindezzel együtt a tehetetlenség a halál kultúrájának egyik neme: ezért elfogadhatatlan.

Szlafkay Attila az abszurd humort egyetlen csavarintással képes a tragédiába átfordítani. Célja, hogy felrázza az olvasót. Jó példa erre a Dankanics Ádám emlékére írt *Kettős végtelen*, melynek hőse arra jön rá: „Ha az ember gerinctelenné válna, elkerülhetne sok apró, piszlicsári kellemetlenséget. Képzeljük csak el, hazatérve gerincét kiakasztaná a fogasra. Az otthoni zűrös allűrök is megjuhászodnának.” A hazatérő Balázs alatt megindul a padló és a fal. Az egész világ elveszti körvonalát. A két végtelen közötti létezés utolsó éber pillanatában a világ is megsemmisülni látszik: „Balázs szeme az írógépet kapja el, amikor a billentyűzetre unottan ráhasal egy faldarab. Rebbenésnyi sebességgel pattannak le a betűk. Magánhangzók. Mássalhangzók. Jelek, számok. – Széthull egy rendszer, egy valóságos rendszer. Gutenberg rendszere. Galaxisa.” A mininovella, mint látjuk, valóságos példázata a humán civilizáció összeomlásának. Ez a másik nagy témája a könyvtárak világát ismerő szerzőnek – s talán ez a, legfontosabb mondanivalója a mininovelláknak és egyperceseknek –, hogy az ember minden önpusztító hajlama dacára is ember maradhat, ha van benne hit önmaga megértésére és meghaladására.

Baán Tibor

Dörgő Tibor

Jönnek a fecskék

Új könyvek Fekete Istvánról

Sánta Gábor újabb két kötetet tett le asztalunkra.¹ A téma – mint az utóbbi években mindig – Fekete István. Kedves írójáról immár a negyedik önálló tanulmánykötete és egy életrajzi összefoglaló. Sánta Gábor szerkesztette, kísérőtanulmányokkal látta el a Lazi Kiadó Fekete István-sorozatát, korábban megszervezte három többszerzős tanulmánykötet kiadását is, hogy csak a fontosabbakat említsem. Ilyen teljesítmény esetén szokás mondani, hogy ő a Fekete István-kutatás egyszemélyes intézménye, ami igaz is, de a teljesség kedvéért meg kell említeni a Fekete István Irodalmi Társaság sorakozó kiadványait, ifj. Fekete István két könyvét, és végül, de nem utolsósorban Horváth József heroikus munkával elkészített bibliográfiáját. Örömmel állapíthatjuk meg, hogy Fekete István életműve az elmúlt 15 év egyik legintenzívebben kutatott témája volt. Irodalmi berkekben például, ha tudjuk, hogy valaki a kritikai kiadáson dolgozik, akkor a józan ész azt diktálja, hogy érdemes megvárni, amíg elkészül a mű. Sánta Gáborról is tudjuk, hogy alap kutatásokkal foglalkozik, nem csoda, ha tőle várjuk az eredményeket. Szerényen emlegeti magáról, hogy „egy fecske nem csinál nyarat”, mégis azzal biztathatom, ha megjön a fecske, a nyár sem maradhat el.

Az életrajzi kötetnek akár az „öntsünk tiszta vizet a pohárba” szólás is mottója lehetett volna. A szerző hiteles adatok, dokumentumok, sok-sok levél segítségével állítja össze a részletes biográfiát. Alaposságára jellemző, hogy amennyiben a már nyomtatásban megjelent levél szövegközlése pontatlan, a kéziratot idézi. Ügyel arra, hogy megszűrje a szépirodalommal stilizált emlékező írások igazságtartalmát. Legendákat nem fogad el, mindennek utánajár. Sokszor a szó szoros értelmében, máskor levélben kér felvilágosítást. És előkerülnek a fiókok mélyéről a régi papírok, fényképek, megszólalnak az emlékezők. Arról is tudomást szerzünk, ha egyelőre nem sikerült valamit megtalálni, valakit azonosítani.

A rengeteg új adalékot hozó kötet *Rendhagyó életrajz* alcímet kapott, struktúrája egyedi. Az időrendhez csak hozzávetőlegesen igazodik – a születéssel kezdődik, de nem az író halálával zárul. A könyv fejezetei egy-egy településhez vagy településekhez kötődnek (meddig élt ott az író, hol lakott, kikkel állt kapcsolatban akkor és az elköltözés után, visszatért-e később, stb.), de három tematikus fejezet is található a kötetben. Kezdődik a szülőfaluval, Göllével, majd következik Kaposvár, Somogyfajsz, Debrecen, stb. A Budapest fejezet végén az író haláláról olvashatunk, mert itt halt meg, utolsó otthonában, a Tárogató úton, de még csak a könyv felénél járunk. Következik Erdély, Kun-

¹ Sánta Gábor, *Fekete István nyomában. Rendhagyó életrajz*, Bp., Móra, 2014; Sánta Gábor, *Fekete István. Tanulmányok*, 4., Pécs, Pro Pannonia, 2014

szentmárton és az Országszerte és Bécs című fejezet. A települések számbavétele ezután már kötetlenebbül folytatódik, de a szerzői szándék – „mikor merre járt Fekete István” – megtartásával: Vadászösvények, Horgászvizek, Nyilvános szereplések következnek. Végül Sánta Gábor szűkebb pátriája, Szeged zárja a sort, ismét néhány új, az íróhoz köthető ismerettel.

A „rendhagyó” időkezelés ilyen megoldása az ismétlődés veszélyével jár. Óhatatlanul utalni kell már korábban tárgyalt eseményekre, személyekre. Sánta Gábor jó érzékkel hajózik Szkülla és Kharübdisz között, az ismétlődés, a vissza-utalások nem zavaróak. Csak egy-két apróság tűnik szembe: pl. a „még Ajkáról ismert” Dalányi József először Kunszentmárton kapcsán említetik, talán már az Ajka fejezetben helyet kaphatott volna; az Országszerte és Bécs fejezetben az író kimerítő ausztriai utazása valóban összefüggésbe hozható nem sokkal később bekövetkezett halálával, de már a sírkőavatásról szóló mondatnak a Budapest fejezetben lenne a helye. Más okból vetnek fel kérdést a következők: Megtudhatjuk, hogy autójukat a felesége vezette, mert az író sérült szeme miatt nem kapott jogosítványt. Egy fényképen mégis ő látható a volánnál, később pedig az olvasható, hogy saját autójával utazott vadászatra. Az egyik képen nem tudható, milyen kitüntetést vesz át (a Munka Érdemrend arany fokozatát).

A szerző régi törekvése, hogy megtisztítsa az író portréját a téves megítéléstől, a kultusz során kialakult torzításoktól. Tanulmánykötete bevezetőjében is szót emel ennek érdekében. Valóban, az „állatokkal társalgó bölcs jovialis arcképe” nem tükrözi az író sokrétűen gazdag munkásságát, és ha „1948 táján végleg elhallgat, ma senki sem tartaná ifjúsági írónak”. Sánta Gábor azonban Fekete István kényszerpályára kerüléséért – ill. a téves megítélés kialakulásáért – nemcsak a politikai diktatúrát okolja, hanem részben az író visszahúzódo természetét, naiv döntéseit, aki „nem ismerte ki magát az irodalmi életben”. Nézetem szerint viszont Fekete István jó érzékkel, kiváló kapcsolatteremtő képességekkel tudott rövid idő alatt vidéki gazdatisztból fővárosi íróvá lenni. Kellett ehhez az írói tehetség mint aranyfedezet, de Kittenberger Kálmán és Csathó Kálmán barátsága, Herczeg Ferenc jóindulata, a színházi és filmes körök befogadása az egész személyiséget dicséri. 1944-ben a csúcsra jutott, amikor a társadalmi elismertséget is jelentő Kisfaludy Társaság tagjává választotta. Nem gondolom, hogy Fekete István hibája lenne, hogy a Magyar Írók Szövetségéből 1950-ben kizárták, amint változott a politikai helyzet, ismét az Írószövetség tagjai között találjuk. A hatvanas években, megrendült egészségi állapottal – a kötet Balesetek és betegségek fejezete ezt részletesen tárgyalja –, már érthető módon kevésbé érdeklődött a közélet iránt. A Móra adta ki sok könyvét, ez valóban az „ifjúsági író” tévképzetét keltheti, de hát most éppen Sánta Gábor a Móra kiadásában, „nem középiskolás fokon” oszlatja el a tévképzeteket.

Szeretném megnyugtanni a szerzőt, nem baj, ha a Tüskevárt már kisgyerekek elolvassák. Az alapértékeket megértik, és később többször újraolvassák. A Téli berek nekem már kisdíákként is tetszett, csak nem fogtam fel, miért vacakol annyit a két fiú a lányokkal. Ehhez tényleg kell a nyolcadik osztály, a felnőttkor pedig annak érzékeléséhez, hogy „remek leírásaiban nem egyszerűen a példaképnek tartott Krúdy Gyulát idézi, de hozzá hasonló stílusát is a magyar nyelvnek”. A kötetben Fekete István színműveiről, publicisztikájáról, vadászati, madártani szakírásairól, Kittenberger Kálmánról is olvashatunk. A leghosz-

szabb fejezet az 1965-ben megjelent remek kisregényeket (*21 nap, Hú, Ci-Nyi, Cönde, Csend*) tekinti át. Végül az író könyvtárának rekonstrukciójára történik fontos részeredményeket hozó kísérlet.

A gazdag képanyaggal illusztrált, élvezetes stílusban megírt két új kötet hasznosan járul hozzá Fekete István életének és munkásságának tudományos igényű megértéséhez.

E számunk szerzői

Baán Tibor (1946) – kritikus, esszéista, költő, Budapest

Balázs Géza (1959) – nyelvész, néprajzkutató, egyetemi tanár, Budapest

Bereti Gábor (1948) – köziőr, költő, Miskolc

Bertalan Tivadar (1930) – festő, grafikus, író, díszlettervező, Budapest

Búzás Huba (1934) – költő, Veszprém

Csák Gyöngyi (1950) – költő, író, Budapest

Csáky Marianne (1959) – képzőművész, Budapest

Csejtei Dezső (1951) – filozófiatörténész, hispanista, műfordító, egyetemi tanár, Szeged

Csontos János (1962) – író, költő, Budapest

Csörsz Rumen István (1974) – irodalomtörténész, régizénész, szerkesztő, Budapest

Domonkos István (1940) – költő, író, Grönskara (Svédország)

Dörög Tibor (1960) – irodalomtörténész, Budapest

Erdélyi Réka (1995) – egyetemi hallgató, Szeged

Falcsik Mari (1956) – költő, Budapest

Fodor Ákos (1945–2014)

Hegedűs Gyöngyi (1967) – költő, Budapest

Hegyi Botos Attila (1970) – költő-filozófus, alkotóművész, Budapest

Hollós Judit Katalin (1982) – nyelvtanár, műfordító, író, Budapest

Horváth Dávid (1989) – diplomás filozófus, jelenleg szalagmunkás, Sásd

Horváth Ferenc (1948) – sakktanár, költő, Veszprém

Juhász Anikó (1965) – filozófiatörténész, műfordító, költő, Szeged

Károly Judit (1951) – tanár, műfordító, Debrecen

Kiss Anna (1939) – író, költő, drámaíró, Budapest

Kjoseva Szvetla (1955) – műfordító, tanár, szerkesztő, Budapest

Komáromi Sándor (1939) – irodalomtörténész, Somoskőújfalu

Lauer Gábor (1985) – műszaki eladó, Mosonmagyaróvár

Mérő Andrea (1958) – nyugdíjas, Soltszentimre

Miklóssy Endre (1942) – urbanista, esztéta, író, Budapest

Müller Márta (1953) – nyugdíjas, Bécs (Ausztria)

Nagy László (1925–1978)

Nagy Zopán (1973) – fotóművész, költő, Budapest

Németh István Péter (1960) – könyvtáros, költő, irodalomtörténész, Tapolca

Palkovics Beáta (1987) – bölcsész, Budapest

Podonyi Hedvig (1964) – író, Budapest

Rácz Péter (1948) – költő, műfordító, Budapest

Rigó Béla (1942) – író, költő, Budapest

Suhai Pál (1945) – költő, tanár, Budapest

Szabó Balázs (1969) – informatikus, Gellénháza

Szakolczay Lajos (1941) – irodalom- és művészettörténész, kritikus, Budapest

Szauer Ágoston (1963) – költő, Szombathely

Szirtes András (1951) – filmrendező, operatőr, vágó, fotóművész, színész, zenész, Budapest

Szlukovényi Katalin (1977) – költő, műfordító, kritikus, Budapest

Sztojcsjev Szvetoszláv (1959) – író, újságíró, Békéscsaba

Szűcs József (1978) – szociálpedagógus, Almásfüzitő

Tar Ildikó (1965) – tanár, előadó, író, Vecsés

Tari István (1953) – költő, író, Becsej (Szerbia)

Tatai Erzsébet (1958) – művészettörténész, Budapest

Tillmann Pentele (1979) – amatőr költő, Szuhakálló

Várady Tibor (1939) – jogász, író, egyetemi tanár, Újvidék (Szerbia)

Vinkler László (1912–1980)

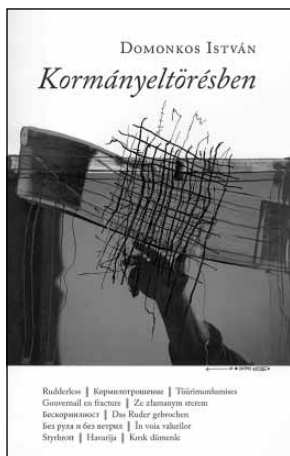
Wehner Tibor (1948) – író, művészettörténész, Budapest

Zalán Tibor (1954) – költő, író, drámaíró, Budapest

Zsille Gábor (1972) – költő, műfordító, Budapest

Rácz Péter

Az újjászületés lehetősége

Ritka pillanat, amikor egy vers – nevezzük ezúttal kicsit patetikusabban költeménynek – nemcsak régi könyvek vagy folyóiratok lapjairól köszön vissza, hanem szó szerint életre kel és az ajtónkon kopog. Domonkos István *Kormányeltörésben* című verse esetében a nagyszerű és bízást isteni sugallat diktálta pillanat előzménye a vers keletkezésének 44 évvel ezelőtti eseménye volt. A másik történelmi dátum napjainkra tehető: hiszen az utolsó hónapok azok, amelyek megadták ennek a költeménynek az újjászületés nagy lehetőségét. Ismerték és méltatták korábban is, azonban a poétikai reneszánsz mellett társadalmi és politikai, világpolitikai időszerűségét mostanában érezzük igazán. Akkor, amikor nem több, mindössze egyetlen személy, a nyelvek és kultúrák rengetegében tévelygő embertársunk helyzetét

kellene megértenünk. A szavait kereső egyetlen ember mellett most százezrek sorakoznak fel, bennünket állítva humanitárius és politikai döntések elé villámsebesen. Nem kétséges, kevés kivételtől eltekintve még az emberi segítség is nagyrészt elmaradt részünkről, akik magunk is betelepült, nomád nép voltunk, és nem keveset vándoroltunk a közelmúltban is. Domonkos verse a nyelvi senkiföldjére vetődött emberek elveszettségéről szól: nekünk kell érteni őket igazán – idegengyűlölet helyett.

Akik ezt a költeményt az utóbbi hónapokban felkutatták és 12 másik nyelven felmutatják nekünk most, azt tették, amit a nyelv erejével tenni lehet: megértést és részvétet kérnek a zavarba került nyelvnek. Az előzményeket tekintve műfordítók tucatjai, ebben a csodálatosan szép kötetben pedig éppen egy tucat fordító, majd lektor dolgozott azon, hogy ez a vers eljusson igazi közegébe: a soknyelvűségbe.

Az ő érdemük elsősorban, majd meg az Országos Idegennyelvű Könyvtáré és a Napkút Kiadóé, hogy felhívta a figyelmünket arra: én, te, ő és mi mindnyájan kerülhetünk olyan helyzetbe, hogy az anyanyelvünk – amely olyan fontos, mint a tudónak az oxigén – nem értő közegbe kerül és használhatatlan lesz. Ennek tudatában vegyük kezünkbe ezt a könyvet mi, magyarok, és azok, akik a további tizenkét nyelven olvasnak.

A Svédországban élő vajdasági költő hetvenöt éves. Emblematikus művét, a *Kormányeltörésben* 12 nyelvre fordítva adta ki a Napkút Kiadó és az Országos Idegennyelvű Könyvtár – az évfordulóra. Magyarország 2015-ben díszvendég volt a göteborgi könyvvásáron – a kötet erre az alkalomra is készült. Rácz Péter gondolatai a budapest könyvbemutatón hangzottak el.

Szakolczay Lajos

„én lógni öröklétben vizes madzagon”

Domi, az európai vándor
Kormányeltörésben című nagy verséről

Most, hogy a nemzetközi göteborgi könyvfesztiválon való részvételünket ilyen-olyan, sokszor ízetlen viták kísérik – mikor fog felnőni, felnőttként viselkedni a *szellem köztársasága?* –, másra sem tudok gondolni, mint Domira, a hetvenöt éves Domonkos Istvánra, a kiváló költőre. És egypár vele kapcsolatos élményemre.

Évtizedekkel ezelőtt Újvidéken hiába vártak bennünket az asszonyok – feleségeink – vacsorára, mi, a díszes hármas (még Tolnai Ottó volt vándortársunk) a Forum székházából kijövet kocsmaról kocsmára járva múltattuk az időt. A tűzhelyen újra és újra melegítve már minden odaégett, hiszen csaknem éjfélre tolódott a vacsora ideje. És az is feledhetetlen élményem, ahogyan a kilencvenes évek elején (a fotó alapján, pontosan 1995. január 15-én) a Domonkos házaspár Bocskai úti lakásunkon Petrás Mária csángó siratóját hallgatja. Meglepetésnek szántuk ezt a kis körben való szereplést – Mária késve is jött, éppen valamelyik föllépéséről –, amelyet jugoszláviai barátaink megkönnyeztek.

És nincsen hónap, hogy ne hallgatnám meg kislemezen megjelent zseniális *Kuplóját*, amelyben egy örök hölgyhöz, „dicső Magia Pollához” esdekel, nem letagadván helyzetét: „Én nem születtem Bonnban, / házunk előtt verebek ültek a porban”. Énekli a halál keserűségét és szomorúságát is magában foglaló giccset – a „költőietlen” *Kormányeltörésben* ellenpéldáját –, s az elmúlást érzékeltetendő kezével a gitár falemez testén dobol.

Nemcsak költő volt, hanem énekes is, és zenész (zeneszerző) is? Mindhárom. Az Újvidéki Rádióban a dzsessz volt a szíve csücske, de emellett kitűnően teniszezett. Svédországban derült ki – ahová, „második hazájába”, svéd feleségével és három felnőtt gyerekével hazatért (1979) –, hogy expresszív erejű festőművész is. Portréfilmjében meg azt láttam, hogy egy népes dzsessz-zenekarban milyen kedvvel fújja a szaxofont.

A jugoszláviai Új Symposion, amelynek első nemzedékéhez tartozik Domonkos, itthon tiltott gyümölcs volt, hiszen Tito másképp húzta a harangot – most a partizánok gyalázatairól ne beszéljünk –, mint ahogyan azt a Szovjetunió az általa bekebelezett országoktól megkövetelte. Eme „politikai lazaságot” az itthoni rendszer szigorral büntette. Ami, többek közt, abban is jelentkezett, hogy az előfizetett folyóiratot – a cenzúra a postai szolgáltatásra is kiterjedt – csak ritkán kaptuk meg (volt év, hogy a tizenkét számból csak három-négyet).

Ám dugáruként azért bejutott egy-egy szám. Szerencsére az is, ezerkilencszáz-hetvenegyét írtunk, amelynek mellékleteként (önálló füzetként) a *Kormányeltörésben* megjelent. A nagy vers revelációként hatott. „Dadogva”

is elementáris erejű szólásként. A huszadik századi magyar irodalomnak vannak nagy líraművei (most csupán az időben hozzánk közelebbieket említem): Juhász Ferenc *Szarvas-éneke* (A szarvassá változott fiú kiáltozása a titkok kapujából), Nagy László *A Zöld Angyala*, Zelk Zoltán *Sírálya*, Pilinszky János *Apokrifja* és Kányádi Sándor *Halottak napja Bécsben* című poémája mindenképp közéjük tartozik. Noha göcsörtös nyelven íródott, velük egyenrangú a *Kormányeltörésben*. Csaknem ugyanarról szól, mutatis mutandis, mint Kányádi remeke: a magyarság porlódásáról – „szabófalvától san franciscóig”.

Ilyen „idegen”, költőietlen, főnévi igenevekben dadogó magyar nyelven még nem írtak költeményt. A Balassitól választott mottó keserősége – „Elmém csak téveleg széllyel kétségben, / Mint vasmacska nélkül gálya az tengerben / Kormányeltörésben, / Nincsen reménsége senki szerelmében” – ugyan előre vetítette, nem akármilyen furcsasággal fog sokkolni a *némára* visszacsavart vers, amelyet az ugyancsak mottóként szereplő, a közgazdaságtani kislexikonból idemásolt szócikkek (proletáriátus, népesség imigrációja stb.) csak erősítettek... „én lenni / én nem tudni magyar / élni külföld élet / pénz nyelv zászló / himnusz bélyeg / elnökök vezérek / előkotorni megfelelő / ott ahova érek / mi meghalni mindnyájan / úgyis téves csatatéren”. Vagy: „én lenni / elnökök vezérek / mi meghalni mindnyájan / úgyis téves csatatéren / pszichiáter mondani / aludni aludni / ellenség nem lenni / nem lenni susogás / ablak fa / nem lenni cella ór akasztás / tiszta-kanyar / nem lenni magyar”.

Ha lehet így kezdeni és végig ezen a szinten tartani egy verset, az maga a döbbenet. Hát még ha a politikának fölöttébb nem tetsző kiszólásokat is idevesszük – „enni orosz-forradalom-kaviár”; „a szívárványos északon / marx jönni fehér kesztyű / vágni engem nyakon”; stb. –, akkor válik csak igazán fölforgatóvá a költemény. Nem véletlen, hogy harmincöt évvel ezelőtt szinte vért izzadtam a kommunista szerkesztővel, Pándi Pállal (Kritika) való disputámban. Nem nagyon akarta, sőt kezdetben ellenezte, hogy folyóiratában a romániai, jugoszláviai és a csehszlovákiai magyar irodalom fiatalabb generációiról írott tanulmányom – benne sok egyéb mellett Domonkos Lírájának elemzése – megjelenjék.

Két számban, folytatólagosan, szerencsére megjelent. Do-

Szakolczay Lajos, Domonkos István a feleségével

miről már akkor énekeltem, „nagy dobásán” kívül két antológiadarabot (*Kuplé, Der springt noch auf!*) ugyancsak megemlítve. Szerinte a vers önmagában élő valóság, tüneménye elvész, ha magyarázzák. Nem véletlenül szögezte le még első kötete előtti, *A vers fetisizálása* című esszéjében: „A vers totális: önmagát, értelmét veszíti el, ha elemezzük; magyarázni annyi, mint megsemmisíteni. A vers elemzése rombolás, mert a vers tő, melyben halként csak jelenléted lehet; szem: fényállást kormoddal csak csökkentheted”.

Költészet – gyönyörű metaforákban. Itt még a költő nem fújt visszakozót, nem tett bilincset a nyelvre. Nem zárta kalodába a szót, hanem szabad madárként röptette. Viszont csökönyös költőietlenségének is megvan a költészete. Mikor a rémült nyelv kezdi elfelejteni magát, és épp a megtalált – tudatosan ilyenné vált – új arcban éli az életét. „én lenni kormányeltörésben / ez nem lenni vers / én imitálni vers” – így a többször előforduló lírai formula. Benne – az egészben – a hazáját vesztett kisebbségi (nemzetiségi) magyar, a lefokozott, a kiebrudalt, a semmibe vett iszonytató fájdalma. A történelme is, az idegenbe kerülés megpróbáltatása is, az otthon maradtak tragédiái is.

Viszont attól gyönyörű a poéma, hogy a személyes sors és a *couleur locale* – az imitált „európa-vándor” (nem tévesztendő össze – lásd torna – a „magyar vándorral”) véghetlen útja – egyetemes igazságok közvetítőjévé válik. A nagy vers attól nagy, hogy íródjék a jelenben, vagy íródott volt évtizedek (évszázadok) előtt – magában hordja *kozmikus kisugárzással* a mindenséget.

Ezt a nagy verset – az eredeti mellett tizenkét nyelven (angolul, bolgárul, észtül, franciául, lengyelül, macedónul, németül, oroszul, románul, svédül, szerbül, törökül) – tettük Göteborgban Európa asztalára egy külsőre is szép könyvben – Maurits Ferenc *Domi keze* című grafikai csodálatosak –, Thomka Beáta remek, angolra is fordított tanulmányával.

Domi válhatott svéddé, hottentottává vagy akármivé, verse magyar. Irodalmunk egyik csúnya-szép ékessége. Nem tudom, hogy részt vett-e a göteborgi találkozón, s azt sem, hogy a hazánkat képviselő meghívott írók ebből a nem mindennapi kötetből hány példányt ajándékoztak – bizonyára sokat – külföldi kollégáiknak.

Egy bizonyos, az avantgárd gesztus – szemben az ilyen-olyan (politikai, „szakmai” vagy feltűnésvágyból álló) bóvlival – akkor éri el célját, ha üzenete egyetemes.

Márpedig a *Kormányeltörésben* című poémáé az – világgraszoló. (Országos Idegennyelvű Könyvtár – Napkút Kiadó, 2015)

Várady Tibor

Két levél

Domonkos Istvánról többen elmondták már, hogy a második világháború utáni vajdasági magyar irodalom legeredetibb költőegyénisége. Talán az sem lenne aránytévésztés, ha ezt a megállapítást nem korlátoznánk csak a vajdasági magyar irodalomra. Ehhez nem tudok sokat hozzátenni. Már csak azért sem, mert Domonkos költészetét mások nálam jóval szakavatottabban látják. Amit mégis hozzátennék, az két levél. A Domi írta őket, az egyiket talán a hetvenes évek végén, a másikat a nyolcvanas évek közepén. Dátum nincsen a leveleken. Azt hiszem, meg is lepne, ha a Domi keltezne egy levelet. Én sem jegyeztem fel dátumot, mert nem irattárosi gondosság eredményeként maradtak meg nálam mindenféle fiókokban mindenféle levelek, hanem azért, mert semmit sem tudok kidobni. A levelek nem tanúskodnak semmilyen különösebben fontos eseményről. Azt mutatják viszont, ami fél évszázados barátságunk alatt állandóan ott van a szemem előtt (és biztosan mások szeme előtt is). Domi nem akkor költő, amikor egy ihlet kiemeli a mindennapokból. Nála a mindennapok költészetté lettek szabdalva. Nem vetélkedik egymással a rendes és a rendhagyó. És amint egyik leveléből kitűnik, nála a rettegés sem egy esemény vagy várt esemény hozadéka. Egyszerűen hozzá tartozik.

Ebben a levelében ezt írja:

Tibor

fő foglalkozásommá vált a rettegés

Naponta többször eszembe jut (ezzel vigasztalom magam) egy mondatod, melyet kétszer is megismételtél itt Upp-ban [*Uppsalában*]: „Én is félek a haláltól, kurvául félek!”

Nálam az a probléma (?) hogy én nem tudom mitől is félek

Ezért szeretném ha a Thea is velem jönne Jugóba. Most ismét megígérte.

Tehát minden rendben van

Ölel Domi

Ez a levél néhány évvel a *Kormányeltörésben* közlése után íródhatott. Ha most ennek a versnek a kontextusába helyezném a levelet, azt is mondhatnám, hogy Domonkos nem kormányeltöréstől, hanem kormányeltörésben retteg. Egyébként, Domonkos István 1971-ben írta a *Kormányeltörésben*t. A vers végén ott áll, hogy hol írta: Djuphult. Nem tudtam, hogy ilyen helység létezik Svédországban, mielőtt Domonkos odaköltözött volna. Ha jól tudom, a költözés előtt néhány hónappal ő maga sem. Egyébként 1971-ben, az Új Symposionban mindnyájan abban hittünk, hogy szét kell zúzni a képleteket, hogy valami „más”-t kell írni ahhoz, hogy igazi legyen. Azt is mondhatnám, hogy a *Kormányeltörésben* is egyike ezeknek a próbálkozásoknak. De mindannyian éreztük, hogy ez annál több. És erősebb. Mi vitattuk, támadtuk a körülöttünk alakult koordináta-rendszert. A *Kormányeltörésben* hirtelen azzal szembesített, hogy mi van, ha min-

— ibor

fő foglalkozásomra várt a rettenetes
naponta többór esemény jut/ott
megsértelmem magam / egy mondatot,
melyet kétszer is megisméltél
itt Mpp-ban. Én is félek a
határtól, kíváncsi félek!

Wálam az a problémák? hogy én
nem tudom mitől is félek

Úgyt szerettem, ha a Thea is
véltem, imre János. Most
ismét megírtam. Teljes minden
vándorban van.

Olal Sam

den koordináta-rendszer összeomlik. Annak idején párhuzamokat is kerestünk. Emlékszem, hogy valaki közölünk Camus *Idégenjére* (*L'étranger*) támaszkodva keresett besorolhatóságot, de feladta. Camus-t folytatták – de mások. Nemrég olvastam Kamel Daoud, arab író könyvét *Mersault, Contre-enquête* (azaz „Mersault, ellen-nyomozás”). Daoud tovább igyekszik nyomozni (ellen-nyomozást indít) Camus hőse ellen. Közben eljut addig a felfedezésig is, hogy: „Azt hiszem, kitalálom, hogy miért írnak igazi könyveket. Nem azért, hogy híressé váljanak, hanem hogy minél inkább láthatatlanná váljanak.” (*Je crois que je devine pourquoi on écrit des vrais livres. Pas pour se rendre célèbre, mais pour mieux se rendre invisible.*) Ez szép gondolat, talán bizonyítható is több példával, de azt hiszem, Domonkos esetében ennek az ellenkezője igaz. Őt nem rejti el a vers. A rettenés sem – mint ahogyan ő sem rejti a rettenést. A *Kormányeltörés*bent, vagy más verseit vagy leveleit olvasva, az ember azt érzi, hogy közte és az események között (vagy közte és a szavak között) nincsen semmilyen pajzs, semmilyen elválasztó réteg, hatásfokozó (vagy hatást semlegesítő) hit, vagy problémarejtő retorika. Irány sincs, mely elfordítaná a figyelmet egy éppen megtett

lépéstől, vagy attól az útkockától, melynél éppen tartunk. A rettegésnek sincsen iránya vagy célpontja; egyszerűen itt van. Domonkos ilyen.

A második levélnek valamivel pontosabban tudom meghatározni a dátumát. Ezen sincsen keltezés, de egy meghatalmazással kapcsolatban írja, melyet nekem adott, és a stockholmi jugoszláv nagykövetségen hitelesített. A meghatalmazás dátuma 1986. február 19. Akkoriban a Domi megkért, hogy segítsek Újvidéken folytatódó ügyeinek intézésében. Szerzői jogdíjakról, lakásügyekről volt szó. Hogy eljárhaszak, szükségem volt egy meghatalmazásra. Néhány soros sablonos szöveget fogalmaztam szerbül. Domi aláírta, de nem tudott egyszerűen csatlakozni az általa ismert, de most fura köntösben menegető szavakhoz, arra sem volt képes, hogy elforduljon és másfelé nézzon. Nála ideget érintenek a szavak. Ezért írt a meghatalmazás mellé egy személyes levelet. Mivel változatlan erővel lüktetett benne a meghatalmazás (szerb nyelvű) szövege, a levélben is szerbül hagyott (vagy folytatott) egyes irritáló szavakat. Ezeket szögletes zárójel mögött igyekszem lefordítani. A levél így szól:

Tibikém,

ki a faszom vagyok, hogy most hirtelen „ovlašćujem” [meghatalmazok], „interesi” [érdekek] meg ilyesmiket... Tibor, nemam ja nikakvih interesa [nincsenek nekem semmilyen érdekeim] ... jebenih [kibaszottak]... Csak nehogy megsértődj, mert az én fülemben sértően hangzik az egész... „ja ovlašćujem Tebe” [én hatalmazlak meg Téged] – hallatlan!

Tibikém,
 ki a faszom vagyok, hogy most
 hirtelen „ovlašćujem”, „interesi” meg
 ilyesmiket... Tibor, nemam ja
 nikakvih interesa... jebenih...
 csak nehogy megsértődj, mert az én
 fülemben sértően hangzik az egész...
 „ja ovlašćujem Tebe” – hallatlan!
 „ko imam jebenih interesa”
 + a on dokumenti su čisti farszom

Ólél Domi

„ko im jebe mater” [szó szerint: „ki bassza az anyjukat” a jelentés inkább: „ki hederít rájuk”]

pa ovi dokumenti su čisti feudalizam [hát ezek a dokumentumok tiszta feudalizmus]

[...]

Ölel Domi

Ezekben a mondatokban persze humor is van. De a humor és a lázadás nem összeférhetetlen.

Lehet, hogy az emigráció is hozzájárult ahhoz, hogy Domonkos lemeztelenítve, kontextustól is leválasztva lásson szavakat, embereket, eseményeket. Amikor országok, sorsok, azonosságok, innen-onnan letépett kötődések egymás mellé tevődnek, akkor jobban látni a dolgokat – és jobban is fájnak. És ha eltűnik a dolgok mellől az „idetartozás”, akkor nincs már, ami érzéstelenítené, vagy legalább tompítaná a kérdést, hogy „mi is ez?”. Mindennapok sincsenek már, és így a dolgok nem olvadhatnak be a mindennapokba. Otthontalanság van, és Domonkos érzi, hogy ha az otthontalanságot akarja láttatni, ki kell lépnie a mondatok otthonából is. Így alakulnak az infinitívusok is: Én lenni... ez lenni vers... én menni külföld... nem gondolni mi lesz, nem gondolni mi volt... élet gumibottal jönni vágni engem nyakon.

Néhány éve nem találkoztam már Domonkossal. De beszélünk telefonon, havonta kétszer-háromszor. Így tudom, hogy továbbra is teljesen védetlen. Nem védik sem frázisok, sem hagyomány, sem rutin, sem létfelejtő szakma, és megszokott környezet sem (mert évtizedek után sem vált megszokottá). Úgy is fogalmazhatnék, hogy maradéktalanul költő.

Komáromi Sándor

Variáció és fuga

Domonkos István *Kormányeltörésben* című
poémájának versszerkezetéhez

Domonkos István késő 20. századi magyar költészetünk klasszikus alkotásává kanonizálódott poémájának elemzői, méltatói visszatérően keresik, kutatják a mű elsöprő lendületének, magasra törő szárnyalásának kompozíciós titkát, s olykor eljutnak a zeneszerű karakter felismeréséig. Például Kulcsár-Szabó Zoltán (*Tiszatáj*, 2006, 4.) „a névelő majdnem teljesen következetes elhagyása kapcsán” utal a szöveg „sajátos zeneiségére”, ami a szóhatárok mentén kialakuló „meglehetősen élénk vagy gyors ritmikára alapul”. Thomka Beátát (*D. I.: Kormányeltörésben*, 2015) a poéma dinamikai emelkedése Maurice Ravel Bolerójára emlékezteti. Ugyanő futó észrevételt tesz a versszöveg „polifonikus” hangzásáról is.

Rövid hozzászólásom a *Kormányeltörésben* kapcsán éppen a mű zenei karakterét érinti, előrebocsátva, hogy meglátásom szerint a legszorosabb érintettségéről van szó, ami csak következhet már költőnk egykorú muzsikuskorlatából is. Az idézett észrevételek bőven szaporíthatók a szövegfelület megannyi hangzásbeli, melodikus vagy ritmikái elemét illetően. De többről és másról is szó van, mégpedig a verskompozíció zenei szerveződéséről, amihez a felületi elemek már csak kapcsolódnak. A hatásmechanizmust illetően, pontosan a zenei struktúra rendkívül intenzív szervezettsége az, ami a legalapvetőbb tényező e tárgyban.

1. Variáció-forma. Biztos fogódzónk a szerkezetelemzéshez a poéma – motó-szövegeit követően – 13 szövegvariációs egységre, szakaszra tagolódó felépítése, ami eleve egy variációs szerkesztésű alkotás körvonalait mutatja. A variáció részint alapeleme mindenfajta (hangszeres) zenei rögtönzésnek (népzene, dzsessz stb.), részint pedig a műzenében a ciklikus formák egyikeként történetileg rögzült műforma. Ezeket a variációs kompozíciókat szerzőik valamilyen meglévő „téma” (dal, táncjáték, terjedelmesebb zenemű önálló részlete stb.) feldolgozásának szentelik, melyet bekezdésül először is prezentálnak, hogy a variációk során át majd kibontsák, minden oldalról, kívül és belül, annak egész fiziognómiáját a mélyebb emberi jelentéssel bíró rétegekig, zárásképpen pedig – emlékeztetésül, s egyben utalva egy végtelenített folyamat lehetőségére – újra megjelenítik az alapot.

A *Kormányeltörésben* mint beszédnyelvi-kommunikatív formátumú alkotás a megnyitásban máris eredendően kitűzött egyéni tárgya: az emigráns létvesztés állapotrajzáának vezérfonalát veszi kézbe, egy alapváltozatot mindjárt meg is jelenítve. A verskompozíció szerkezetileg ezzel együtt a fenti zenei sémának szinte tökéletesen megfelel: az indítást követi további 12 változat, vagy 11 – egy

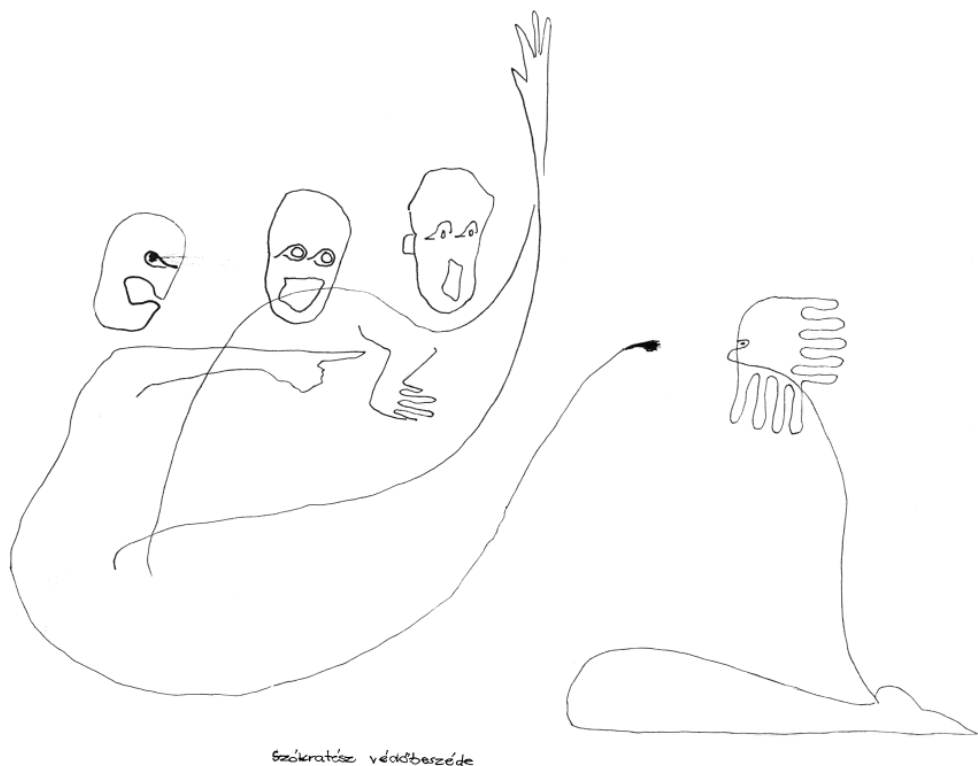
összegző tartalmú lezárással, mellőzve a megnyitás visszaidézését. E tekintetben így jár el egyébként Ravel említett *Bolerója* is, amelynek variációsorozata is megmarad az alapformájában bemutatott tánc témánál.

A mi költeményünk tulajdonképp egy azonos karakterben komponált jelensort visz végig, mellyel a megnyitásban bemutatkozott. Egy-egy, rövid – néhol mindössze három-öt szótagnyi – sorokat használó, 25-30 soros formációról van szó, amely a kötetlen, de eleven ritmika táncos jellegével, egyúttal szintúgy rendszertelen, ám célszerűen kiosztott rímelésével zenei lüktetést vesz fel, s a költő-én akár mint valami pantomim- vagy bábfigura ennek az ütemére hajlong, forgolódik különös közlendőinek artikulálásához, míg – egy-egy 3 soros ellenstrófa keretében – félre nem csapja („vágni engem nyakon”) a „külföld élet” valami fogyasztói brutalitása („élet nercbundában”) vagy a régi hitek valamely hirtelen kitetsző fonákja („marx fehér kesztyűben”). A jelenetről jelenetre ismétlődő közlendők az emigrációs gyakorlat mintegy három területét ölelik fel: a határátkelések abszurd rituáléját, az identitási kérdés paradoxonát, valamint a rövid távú akklimatizáció módozatait, de érintik a költői megszólaltatás feltételeit is. A variáció a közlések változó súlypontosításában vagy kibővítésében, egyebek mellett egy-egy betét-narratíva beszúrásában (halványuló kapcsolat az elvesztett otthonnal, a családdal, emigráns-társakkal való viszony stb.) érhető tetten. A maga 35 sorával (illetve a tört sorokat tekintetbe véve 32-vel) így is a nyitójelenet a leghosszabb, miután a rész-mondandókat teljességében, azok 5-6 sorra kiterjedő szekvenciáival verbalizálja, melyeket a továbbiak (inkább már 30 sor alatt) inkább csak töredék-elemeikben idéznek vissza.

2. Fuga? A poéma struktúráját illetően egy másik nézetben felmerül a zenei fuga-forma imitációjának lehetősége. Ez esetben a többször, más hangfekvésben belépő azonos, de a közös előrehaladás során rendre ki is bővülő „szólam” indázó, polifón „kergetőzéséről” van szó (mint a műszó jelentése magában foglalja), melynek során a témák újra és újra megjelennek, ám mindenkor más-más látószögből, vagy pontosabban: „hallószögből”. Mondhatnánk: a *Kormányeltörésben* ciklikus szövege – síkban kiterítve – a maga négy rész-témájának ismétléseivel utánozza a zenei fúgaszerkezetet, a mottó-sort hozzávéve pedig a zenetörténetben bevett „prelúdium és fuga”-formát idézi. Olyan szabályos megfelelés, mint a variáció-forma esetében, a fuga-karaktert tekintve azonban nem igazolható. Viszont a zenei gyakorlatban szintén ismert, a teljes kisserkesztettség nélkülöző „fugató”-forma „fúgaszerűségével” a poéma versszerkezete bizvást párba állítható. A fuga- vagy fugató-forma szempontjából a *Kormányeltörésben* szakaszolt tagolódása természetsszerűleg elveszti a jelentőségét, helyett a szövegtest – az expozícióval és a kidolgozással – mint egyetlen, komplex tömb releváns. Ebbe a komplexitásba mindenesetre szervebben gyökerezik bele a poéma két markáns szignálja, melyek az expozícióbeli elhangzásukat követően csak egyszer-egyszer térnek vissza, innen nyerve erőteljes hangsúlyukat is. Egyikük – az eszmék, ideológiák közötti vergődésre utalva: „koponyánkból a habverő / nyele kiáll”. A másik – mint szabadkozás a kétes értéken intézményesült irodalomhoz való odatartozástól: „ez nem lenni vers”. (Utóbbi ponton, az Új Symposion-beli első közlés talaján állva, nem hallgathatjuk el kétségeinket a kötetkiadásokon végigmenő, határozottan szöveg-

romlásnak tűnő eltérések hitelességével kapcsolatban. Valamennyi kötetben előszörre ugyanis „nem lenni vers” helyett pontosan „lenni vers” szerepel. Vö. többek között Vadai István, *Ex Symposion*, 1994. április.)

A fúgaszerkezet meghatározó pontja a különböző időben beléptetett szölamok együtthangzása, egybezúgása a lezárások „összevárásával”. Ez is megvalósul a poémánkban. Záróepizódja ugyanis, az eredeti szövegelemektől immár elszakadva, egybefüggő vízióban összegzi-tetézi az előzőekben hallottakat. Ez a befejezés azután újfent a variáció-forma egy sajátos válfajával kapcsolható össze, amely záróváltozat gyanánt éppenséggel fúga-formában dolgozza ki a témáját: „variációk és fúga egy ... témára”.

Búzás Huba
Ciklonszemek

száz napenyészet szétfutó avartüzében
szemek: reinkarnálódik egy kurtizán,
de mintha mégse utcalányka lenne
holt szeretők hasmása tündököl
elém ~ topázokat találhatsz
hasalja több lelőhelyén...
így vetkezik az égbolt,

szoknyácskák meteorhullása éjjelente,
avagy mikor felhőcske-bugyiját
letépdesi ~ nevet ~ magáról
a dévaj nyári délután...
öllelhetik a latrok

mindössze pár potom pengő petákért,
susol a semmi nyoszolyáján
egy mágneses mező

Leipiapacsoltam őket

nem én vagyok... csak önnön megtestesülésem?
oly ismerősnek tűnhetek ily nyüzsgeteg...
születtem, hát, egészen kiskoromban,
csúfoltak, hisz' fecsegtem blódlüket,
falánk anyámnak is, hogy épp ott
fején két lyuk, ahol kinéz:
~ muter, te *éhenkórház*...

egyébként meg lehet, hogy nem is én lehettem:
látom, amint amaz a kiskrapek
~ játékleő kaján kibicke ~
benéz az ősök kulcslyukán
és dúlvafúl dohogva:

ezek akarnak vinni engem ~ mondhatom! ~
terápiára, pfuj, hogy én még
az újjamat szopom

Zsákolók ébredése

sötét van... túl korán fölbredek, a nap se
 pufóklík még a hegy mögül ~ az ölbeli ~
 a többiek tivornya álmodással
 köröttem alszanak, csak szélanyánk
 hever féléberen az éjben,
 szipál? lehet, hogy éhen pusztulok?
 goromba giccs, fenébe,

e zagyva gondolat, számár vagy, jól megélünk
 isten kegyelméből mi zsákolók,
 hja, és a göré majd leperkál,
 megadja tartozásait,
 hátszéllel mendegélünk...

ha mégse? *bummsztiré!* hisz' kegy a kegyelet:
 elásnak mélyre, bűdösödni
 mielőtt kezdenék

Búzás Hubát 80. születésnapja s a Napkút Kiadóban idén megjelent verseskönyve alkalmából Veszprémbe köszöntötték olvasói. Horváth Ferenc ünnepi szavait a jubiláns új verseivel ajánljuk derűvel – figyelmükbe. A képen: Suhai Pál, Horváth Ferenc, Búzás Huba.

Horváth Ferenc

Kúszmászva Európa zsámolyán

Búzás Hubáról és új verseskötetéről

Búzás Huba poéta: kemény, szívós és egységes, mint a márvány, s egyetlen, bonthatatlan tömbből való a költészete is. Páratlan jelenség a magyar irodalomban: 1972-ben elejtett, bár addig is méltó módon használt író tollát 65 évesen vette kézbe újra, s azóta építi lankadatlanul, eltökélten utánozhatatlan költői univerzumát. Az más kérdés, hogy hivatalos irodalmi világunk manapság is inkább csak a jelentéktelen, aprócska meteorokra figyel. De hát ez mindig így volt, gondoljunk például Csokonaira, akinek nem is jelent meg saját verseskötete életében, nem kis mértékben Kazinczy Ferenc helytelen értékelése folytán.

Bár az igazán méltó „hivatalos” elismerést mindeddig nem kapta meg Búzás Huba, számosan értékelik valódi rangján a költészetét: a poézis igaz barátai, a szennyezetlen szívvel figyelők.

A róla szóló értő kritikákból hitelesen merítve írtam az alábbi töredékes verses értékelést, természetesen hozzátéve a saját gondolataimat, gyöngéd baráti fricskáimat is.

Töredék egy poétáról

A 80 esztendőös Búzás Hubának.

Személyes csiszolású egyedi optikája
a megszokott világot *másképp* láttatja-látja:
poézise magányos, tág csillagrendszerében
eszmék ütköznek össze, s felszikráznak merészen.

Örökös őrlődése: hajsza – a szép utáni;
verseibe Balassit, Villont is belelátni,
s Füst Milánt, Berzsenyit, kik szintúgy vegytiszta kedvvel
bújócskáztak a szóval, zsonglőrködtek a nyelvvel.

Mégis ő van a versben, habár nem egymaga:
véle a nők, a téa, a kávé illata,
a napkorong vad íze és a cemende pitypang,
a kéjbe bágyadás meg a közkonyhán a fittyhang.

Ott van költészetében titkos szómágiája
és valamennyi nője bizonyos porcikája...
Persze lajstromba venni világát képtelenség:
hiszen a nagy poézis maga a végtelenség!

Búzás Huba káprázatos ívű életműve 2015-ben a *Kúszmászva Európa zsámolyán* című különleges kötettel bővült, a költő tisztelői és kedvelői nagy-nagy örömeire

Ezen a kissé megkésett, de korántsem elkésett könyvbemutatón játékosan komoly mozaikversemmel szólok végezetül az új kötetről és alkotójáról: bőségesen átemelve jellemző sorokat a mű zseniális szövegéből, melyeket aztán – saját recept szerint – újrakevertem és a magam gyarló szavaival ki-gészítettem.

Kúszmászva Európa zsámolyán

(Búzás Hubáról, új kötete szavaival)

E kos, ki kőfálnak rohant:
itt és most szólni mer –
bár emlékeink még vonaglanak.

Retinájára hullong Európa,
ezáltal élve újra át ebadta létét:
csak éj-nap összekoccanó fogak.

Bohém szavak földönfutója,
szemközt a Semmi sötét univerzumával:
percekbe sűríti az életet.

Gyilokjárt zagyva kultúrát idéz,
ahol évszázadok motoznak,
kurva kották keringenek.

Ilyesmiről szól Kafkával, Hraballal,
s erről hallgat együtt Apollinaire-rel,
Éluard-ral egy caf' conc' teraszán.

Na meg pucérka hölgyek gin fizzében
éllengi át a tűnt időt,
éjféli cickóműsorok után.

Persze a végtelen a törzshelye,
vagyis hát benső tájai
seholjából küldi anzikszait.

Nyiladék-téridőnkben a lelünkig lövell
ellenállása új esztétikája:
dimenziója, mondjuk, a hetvenhetedik.

Így a konklúzióban nem is lehet hiba:
Búzás Hubánál kéne a fénynek hálnia.

Kobzos Kiss Tamás emlékére

Két hete már, hogy Kobzos Kiss Tamás (1950–2015) kilépett a földi életből. Harminc éve ismertük egymást, mesterem és atyai barátom volt. Nélküle sose lettem volna régizenesz, de irodalomtörténész se. Ám ez nemcsak rám igaz, hiszen ő évtizedeken át indított útra mindenféle korú és felkészültségű embereket, hogy az általa hordozott tudást továbbvigyék, megoldjanak egyes problémákat, felfedezzenek új összefüggéseket és kérdéseket. Igen, nem elírás. Ő művészként is a tudományos relációk világában tájékozódott.

Két hete a róla való emlékezésben élünk, ezt sokak nevében mondhatom. Kobzos Kiss Tamás ezer szálon kapcsolódott hozzánk, a jelenhez és a múlthoz. Először az a pár mondat jutott eszembe, amelyet 2005-ben a Tinódi-lant átadásakor mondtam neki, képzeletben összefoglalva addigi útját és ihletőit.

Kiss Tamás nem azért viselte a Kobzos előnevet, mivel hangszerét ennyire közel érezte magához. Nem is ő találta ki, hanem Buda Ferenc költő 1977-ben. A középkorban így kaphatták nevüket a Lantos, Gajdos, Hegedős vagy Sípos családok ősei. Tamás mégsem cserélte egész nevét Kobzosra, bár sokan pusztán így emlegették. A megőrzött Kiss családnév legalább olyan fontos, hiszen édesapját, a debreceni tudós költőt idézte, aki már pályakezdő korában verssel biztatta fiát: „Pendítsd csak kobzod, citerád, / gitárod, lantodat, / valahol tört szemeket látsz, / meggyötört arcokat. // El kell találni, kit mi bánt, / kinek melyik való, / hangold arra a húrt, / légy te örömadó.”

„Az énekszerzőt mondják jó embörnek.” Úgy képzelem, hogy Kobzos a hetvenes évek közepén találkozott három mesebeli vándorral. Kezet szorított velük, de végül nem az ő ösvényeiken indult tovább, hanem saját útján, amelyről sosem tért le.

Az egyik vándor a régmúltból érkezett, hóna alatt kódexekkel, kéziratos énekeskönyvekkel, zsolnárikiadásokkal. Szabadkozott, hogy csak ennyi holmit hozott magával, de a többi elfelejtette leírni, miként a dallamok zömét is. Kobzos megnyugtatta: majd átböngészi a betűtengert, s bátran énekelni fog belőle, ha a vándor ezt nem sérelmezi. Ő annyit válaszolt, hogy a feledésnél bármilyen jelenkori feldolgozás nagyobb hasznára van a régi műveknek – s ezzel visszafordult. Kobzos a régi magyar muzsika egyik legkiválóbb hazai előadója lett, s amikor kézbe vette a Tinódi-lantot, csupán tárgyi valósággá vált az, ami

évtizedek óta természetes volt. A XVI–XVII. századi költők, Tinódi Sebestyén, Balassi Bálint, Szenci Molnár Albert és névtelenek mellett „hűségesen vigyázta” Csokonai Vitéz Mihály, Pálóczi Horváth Ádám, majd a reformkor és 1848 örökségét. Oroszlánrésze volt a középkori trubadúrzene hazai megismertetésében, a török *aşık*-költészet felfedezésében, amelynek nemcsak előadója, de műfordítója is volt. Ehhez olyan zenésztársak és barátok csatlakoztak, mint a Kecskés-együttes, Szabó István, Szabó András és Erdélyi György előadóművészek, Pécsi L. Dániel (az első História Klubok alapítója), a nagykarolyi Deák Endre, a bécsi René Clemencic és Eberhard Kummer, a provenç-i Miquèu Montanaro, a török Erdal Şalıkoğlu, illetve a hazai tanítványok.

A másik vándor vékony tarisznyával jött, bejárta Egyházaskozárt, Gyimest, Széket. Egész úton dudorászott magának. Kiderült, hogy azért nem írta le a dalait, mert sokkal jobban tudja őket fejből, hiszen hallás után tanulta, s így adta tovább Tamásnak mindazt, amire emlékezett. Ő pedig nemsokára felfedezte a népzeneben, illetve a kobozban rejlő lehetőségeket, kialakította e hangszer egyik lehetséges mai játékmódját, s 1986-tól az Óbudai Népzenei Iskola tanáraként, majd igazgatójaként sokaknak továbbadta. Szövetségesei a Jánosi együttes tagjai voltak, a szólisták közül pedig a közelmúltban elhunyt Ferencz Éva, valamint Szabados György zeneszerző, akit legelső mesterének vallott.

A harmadik vándor farmerben járt, hosszú pulóverben, egy orosz ládagyári gitárral. Nem volt szükség magyarázkodásra, hiszen mindketten ugyanabban a korban éltek, amikor az énekköltészet újra helyet talált magának a túrt, tiltott és támogatott tevékenységek bozótjában. A hunyorgó fiútól Tamás egy örökre szóló hátbavágást kapott: „jól van, öregem”. Ez a kézrátétel szavatolta, hogy soha nem vált poros múzeumi műtárggyá az, amit énekelt; mindig jelenkori, hozzánk szóló és közülünk való maradt. Az énekében hallható kesergés, tréfa, intés és baráti koccintás pedig soha nem fagyott borostyánkőbe. Versmegzenésítései a pol-beat örökségéből is táplálkoztak – alighanem ő volt az egyetlen magyar zenész, akinek Pete Seeger az 1970-es években levelet írt.

Akik csak színpadról ismerték Kobzost, nyilván egy végletesen temperamentumos, nagy önbizalmú művésznak gondolták, akinek „kobzán a dal magára vall”, s aki drámai hangon perel a saját vagy a népe igazáért. Olyan volt ő, amilyennek Tinódit látjuk lelki szemeink előtt, vagy a trubadúrokat, a protestáns énekmondókat, a Reményhez forduló Csokonait. Ő nem *eljátszotta* ezek szerepét, hanem testi-szellemi valóságukban idézte meg őket, mintegy kiszabadította őket a feledésből, édesapja szavaival: „kelj fel a kő alól is”. Valódi és képzelt őseink szólaltak meg általa, magyarok, törökök, okszitánok. Ő volt a bennünk élő, eszményi és kétkedő magyar. Talán akadt, aki félt, hogy ez a belső tűz megperzseli, ha közelebb lép hozzá. Mi, tanítványok és zenésztársak épp az ellenkezőjét éreztük. Halk szavú, elmélkedő, bölcs ember volt, finom humorral, kutatói kíváncsisággal és (szülei révén) pedagógiai vénával. S mégis ez a belső, visszahúzódnóbb személy tartotta uralma alatt a színpadi előadóművészt, mint egy táltos paripát, amelynek hátán csakis ő ülhetett, csakis ő juthatott célba. Az éleslátó, a dolgok hátterét fürkésző, modern értelmiségi.

A sors nagy ajándéka, hogy az ő zenei és szellemi műhelyében nevelkedhettünk. Óbudán vált tanárrá, mesterré, s kifinomult szellemi hálózatot alakított

ki egy látszólag egyszerű népi hangszer, a koboz barátai körében, akik zöme ma is e hivatást követi. „Útitársak legyünk ketten” – Yunus Emre szavaival így szólította meg belső önmaga a külsőt, s így szólított meg minket tanárként, szolístaként, akivel közös műsorokon és lemezeken dolgozhattunk. Útitársaivá fogadta a vele egykorú muzsikusokat és a magunkfajta kamasz gyerekeket is – s ekként fogadták be őt is a bécsi Clemencic Consort tagságába, ahol világ-hírű előadó lehetett, miközben Magyarországon méltatlanul kevesen ismerték. Mégis hitt az emberekben, mindig tudott ellenpéldákat, olyan személyiségeket, akik egyesíteni tudtak magukban eltérő dolgokat, s feloldottak valamely ellentmondást. Ahová csak belépett, két perc múlva talált egy debreceni vagy egy erdélyi származású embert. Mintha ezer éve ismerné őket.

A kobozjátékra ugyanolyan módszerrel oktattott minket, mint 25 év múltán a zeneakadémistákat. Nem sokat magyarázott. Szemléletet tanított, előadói és kutatói fegyelmet, toleranciát. Hatalmas néprajzi, irodalmi és történelmi tudása tette színessé, igazzá, megérthetővé mindezt. Bizalmat, támogatást s nagyon megtisztelő feladatokat kaptunk tőle. Szívesen hallgatott a növendékeire, nyitott volt az újításokra, s egyesíteni tudta azokat a saját tapasztalataival. Ám sosem kérte számon, mit s hogyan tanultunk meg tőle. Csupán példával járt elől énekesként, vagy akár műsorát konferálva – hiszen az énekmondók szellemi és zenei feladatai állandó egységben álltak. El kell mélyedni belső vándorutakon, minden kreativitást megmozgatva, mivel a „koboz pöngése elmetörődést hoz”. Körben ülve improvizáltunk, kézzel másolgattuk Tamás kiosztott kottáit, együtt böngésztük a friss népdalgyűjtéseket, a román koboziskolát, a török vagy középkori európai forrásokat. A közös megoldás megannyi egyéni megoldásból állt össze, a hitelesség pedig belső gyümölcs, ki-ki magában kellett megérlelje. Így tanultuk meg a nótajelzések értelmét: azt, hogy biztos megfejtés híján is keressünk másik dallamot. Tamás a szavak, az ige örökkévalóságában hitt, s abban az erőben, amely kortól függetlenül átjárja az énekelt verset, hiszen az annyiféleképp támad fel, ahányszor eléneklik. Csak megvalósulásai vannak, nincs zárt és rögzített alakja. Ő maga sem énekelt semmit kétszer egyformán. Sokszor elmondta: a régi zene a mai világban az alternatív zenék közé tartozik.

Távlatokban gondolkodott, s éles szemű kritikusként gyakran felháborították a világ vagy a zenésztársadalom visszasságai. Hányszor kifakadt: „Ebben az országban mindenki mást csinál, mint amihez ért!” Tényleg mindenki a saját útján jár? Tamás sose vágyott mechanikus követőkre, annál inkább kreatív továbbgondolókra. Nem egy újjászületett Tinódi volt, s nem is a magyar René Zosso vagy Martin Best – akiket rajongásig szeretett –, hanem egy jelenkori mester, akinek halk szavait zsinórmértéknek vehetjük. Mintha most is beszélgetnénk. A szellem és a türelem embere volt, s nemcsak a sikerei, a lehetséges életmodell, az elidegenedés elleni lázadás okán lehet példaképünk. Legnagyobb kincse, ihletője és orvossága más volt. Csokonai jól tudta, hogy „egy bölcs elme mindég, egy poétai tüzesség csak ettől ég”. Azt a végtelen Szabadságot őrizte, amelyhez valamennyien csak közelítünk egész életünkön át.

Tamás, kérlek, „Te legyél az én kalauzom...”.

Szlukevényi Katalin

Irreverzibilis ősz

Olyan hirtelen fogyott el a nyár
alólunk, mint valami mozgólépcső.
Az ember visszanézne, de muszáj
előrelépnie, amíg nem késő.

Mikor a ritkuló lombot tövig
didergeti a híg fény árulása,
az ember hiába erőlködik,
hogyan fénykép-egyértelműséggel lássa

– tettenérhetetlen pillanatot –:
a fa mint vetkezi le tarka vágyát
napja fogytán. Mikor egy állapot
végképp egy másik állapotba vált át.

Ophelia búcsúja

Éjszaka örvényéből dob felszínre a reggel.
Hullócsillagaink ártatlan matt halezüstje
szétrebben, menekülve riadtan vissza a mélybe.
Szél borzolta vizen futosó fény mímeli gyöngéd
érintésed az egykor boldog vágyteli bőrön.
Vízbe esett, még vergődő rovarok s tetemek közt
gizgazzal koszorúsan az elkorhadt uszadékröng
várakozástalanul sodródik a langymeleg árral.
Püffedt, színtelen égen függő nap, legutolsó
izzó, megvakított szem, fentről szenvtelenül néz.

Csontos János

Levendula-asszony

Kiss Anna köszöntése*

Magamban Levendula-asszonynak hívom. Ciszterek, bencések a megmondható: levendulából lehet kinyerni illóolajat, teát, szörpöt, pipereszappant és bőrápoló kenceficét – sőt még csokoládét és kedélyderítő pálinkát is megboldíthatunk vele. A levendula az árvacsalánfélékhez tartozik, de áttételesen csípni is tud: molyűző hatású, sőt a levéltetveket is távol lehet tartani általa. A konyhában jóféle gyros nem létezhet nélküle, s elmaradhatatlan alkotórésze a provance-i fűszerkeveréknek is. Halétel, ürühús levendulával meghintve a kontinentális lélekben a rútul elhagyott Mediterráneumot idézi. Így hát el is tökélttem: egyszer, ha az égiek kegyéből irodalmi hetilapot alapíthatok, az első szám a Levendula-asszony versével fog kezdődni. S lám, olykor kegyesek hozzánk az égiek: ha az emlékezet öt évre visszalapoz, ott találja a debütáló címlapon Kiss Anna *Levendula* című költeményét.

Kiss Anna és a Balassi-kard? Első pillantásra meglepő párosítás. Kard, villa, olló szépnem kezébe nem való – dörömbölnék az ember agyának boltozatán sok évszázados kirekesztő sztereotípiák. De vajon akkor sem, ha a menyecske kétségkívül kardos? S akkor sem, ha lélegzetvételében, szemhatárában hovatovább valóban Balassi Bálinthoz mérhető? „Emberségről példát, / vitézségről formát / mindenkinek ők adnak” – hangzik a közel fél évezredes program, ez a nemzedékről nemzedékre öröklődő modus vivendi, ez az összetéveszthetetlenül magyar ars poetica. Megfelel-e Kiss Anna poézise ennek a magas etikai és esztétikai mércének? Meg bizony. Eljátszom a gondolattal, hogy Bálint úr, aki száz verset akart írni életében három ciklusban, miként a reneszánsz előfutára, Dante mester tette az ő *Isteni színjátékában*, kezébe veszi a *Gyolcs* című kétkötetes Kiss Anna-versgyűjteményt, és elégedetten csettint a nyelvével: ez ám a vitéz munka! Sem példában, sem formában nincsen híja. S mintha csak Balassi nevelőjének, Bornemisza Péternek az ördögi kísértetei köszönnének vissza néhol a bővülő-vajákoló sorokból.

Kiss Annának van már Babérkoszorúja, de többet ér annál ez a két vaskos fehér kötet: az életmű, amelyben kísérletet tett a kikökönt idő helyreállítására, a nagy emberi történetben keletkező lyukak szorgos betömködésére. Olyan lírai történetíró ő, aki nem a XXI. századi ember mindentudó gőgjével rekonstruálja az elveszőfélben lévő múltat, a kollektív tudatalattit, hanem beleérzően mutatja meg: nézzétek, így is lehetett volna, úgy is lehetett volna. Kiss Anna már akkor posztmodern volt, amikor ezt a jelzőt még meg sem alkották; s a végül átmenetileg hatalomra jutó posztmodernnek is erősen jót tett volna, ha némiképp

¹ Csontos János eddig közöletlen laudációja a költőnő előző kitüntetése, az idei Balassi Bálint-emlékkard januári díjátadó ünnepségen hangzott el.

merít Kiss Anna hömpölygő időszemléletéből és legyűrhetetlen életkedvéből: bizonyoságaul, hogy az irodalom nemcsak rombolni, de építeni is képes.

De miért éppen gyolcs? – ütött szeget a fejembe az összegző címválasztás. A költészet gyógyító hatása, levendula-természete miatt? Vagy talán a gyolcs a tabula rasát jelképezi: a teremtés minden egyes versben újramezhető? Egyik költeményében párhuzamot von a gyolcs és az üres kéziratpapír között. A *Szélben a lenti úton* című versében meg a bánatot bugyolálja gyolcsba: „Virág suhintja / lépted, / szélben a / lenti úton, / virág suhintja, / mégis / gyolcsban jár / a bánat, / szélben a lenti úton / hová hív a / madármym? / Hová / a lenti úton? / Ne vedd le / gyolcs ruhádát.” Alkalmas vajon ez a gyolcs Balassi üszkösödő sebeire, a mi lelki horzsolásainkra is?

Kiss Anna mintha fél évszázada ugyanazt a rövid sorokba tördelt, szaggatott verset írta. Amikor Nagy László bemutatta a *Költők egymás közt* című antológiában, már olyan volt, mint Pallasz Athéné, aki teljes vértzetben pattant ki Zeusz fejéből. Az archaikus népdalra, a régi költői nyelvre épülő versvilága azonban csak később emelte a mítoszteremtők közé. Monográfusa, Vasy Géza „a felejtés ellen küzdő, a művészlét teljességét őrző” alkotóról értekezik, de ez a felejtés elleni harc olyan motívumokat hoz felszínre, amelyek soha nem voltak igazán a sajátjaink. A nagy kulturális rekonstrukció demiurgoszi, társteremtői ambíciókkal jár együtt; vagyis Kiss Anna számára a hagyomány csupán kiindulópont, amelyről – akár egy trambulínról – elrugaszkodhat, hogy egyedi szaltómutatványait prezentálhassa az ámuló publikumnak. „Ha az élet, / az nem valami más: / fehérdamaszt abroszon / sárga körték, / indulatok, / indigókék veszélyek!” – írja egy helyütt, s bár itt gyolcs helyett damaszt van, levendula helyett pedig indigó, azért érteni véljük a veszélyes poétaélet Istenkísértő indulatát.

Egy másik jeles irodalomtörténész, Jánosi Zoltán az elmúlt világok Kiss Anna-féle rekonstrukcióját „pszeudo-archaikus-folklorisztikus” belső teremtettségként értelmezi. Olyasféle ez, mint a képzőművészeknél Berki Violáé, Schéner Mihályé, Gross Arnoldé, Gyulai Líviuszé. Ebben a mind tágasabb univerzumban a törvényszerű rurális alapozás után előbb a középkori város, majd a finnugor Ázsia, sőt az indián Amerika atavisztikus tradíciószövevénye is helyet kap. A már emlegetett Bornemisza Péteren kívül e törekvésében literátori lelki társaként felmerülhet Arany János, Ady Endre, Erdélyi József, Sinka István, József Attila, Kormos István, Nagy László, Juhász Ferenc, Rákos Sándor, Tornai József és Oravecz Imre neve is – a világirodalomból pedig Miguel Asturiasé, Csingiz Ajtmatové, Gabriel García Márquezé. Csakhogy Kiss Annát a nagy költői rekonstrukcióban elődeivel és kortársaival ellentétben nem a feltételezhetően létezett világ újraépítése, hanem egy nem létező világ semmiből való felépítése izgatja – ennyiben kétségkívül közelebb áll a prózaíró mágikus realistákhoz.

A mágia mindent átölel, a mítosz viszont mindig töredékes – olyan, akár a levendula: nem univerzális gyógyszer, csupán illuzórikus gyógyhatású készítmény. Ha Kiss Anna férfiasan komolyan venné módszeres világteremtő konstrukcióit, talán még nevetségessé, nagyzólvá, idegesítően kortévesztővé is válna. Csakhogy a verseiben megtapasztalt, megfoghatatlan női univerzalizálóképesség átlendíti az olvasót holmi racionális buktatókon; főként ha a poétessza olykor még ki is kacsint a sorok közül. Mint például itt: „Csak mikor az

oroszkokat / fellőtték az égbe, / s kiderült, hogy üres, mint a / kóti öregmalom, / vallotta be Ombódi úr, hogy ő / angyalal lakik együtt.” Ennyiből is látszik: a Levendula-asszonynak alighanem több a stratégiai és taktikai érzéke, mint némelyik kardot rántó, az ellenséget szemtől szembe lerohanó vitéz férfiúnak.

Ha olyan verset akarnék keresni a zavarba ejtően gazdag Kiss Anna-életműből, amely boldogult Balassi Bálintnak is bízvást tetszene, akkor a mitológiai Ikarosz-motívumot szabadon feldolgozó, a magyar népköltészet nyomelemeivel átítató *Embersólyom* című költeményt választanám. A gyolcs itt értelem-szerűen vászon, a levendulamezőket pedig az Égben lakozó elíziumi mezők váltják fel. „Ideje fölrepülnöm ideje fölrepülnöm / Sötéten vagy féhéren magam a fénybe ölnöm // Csak fölszabom a vásznat csak fölszabom a vásznat / Zöld tea keserűjén növesztek annyi szárnyat // Ideje fölrepülnöm ideje fölrepülnöm / Világos udvarodból madaras fára ülnöm // Csak kápolnavirágnak csak kápolnavirágnak / Láomra piros szíjat erőset nem találunk”.

Isten éltesse Kiss Annát, viselje egészséggel a nagy költőelőd jelképes kardját, s ne hagyja sokat a hüvelyben rozsdállni. Ne feledje: a költészet erejével nekünk, piros szíjjal béklyózott egyszerű olvasóknak is ideje fölrepülnünk.

Kiss Anna

Vér, viasz, bor

Szófia újra vár,

reptere nyájas,

máshol meg
mintha árnyékuktól
rettegnének a
világhatalomról
álmodók,

válaszolgatva hülye
kérdésekre reptereken,
atlanti, szibériai
ködökbe veszve,
megérve változásokat,
garantált szokott, rossz
érzésünk, csak a tájolás
változik, mi kelet volt,
most nyugat. Balti, bolgár,
magyar összenéz: ne sápadj!
Falait nem mész tartja,
hanem csontok,
határait vérevel írják,
szabadsága olyan,
amilyen – és a világ is.

Szófia vár, újra vár,
megölel. Mindenki, aki
számít, ott van.
Könyvem lapozzák,
nyelvükön beszél ki
macskaprémés
hölgyem a tükörből,
szentséggel lengő
hintaszékből. Az intézet
poéta Szondija
ficamult bokáját se
szánja, szervezkedik.

Szófia megölel, a te
Szófiád – elbolyongunk,
gyertyás, késői
templomába, havas
sokadalomba, árusokhoz,
római ezüstpénzre
villan tekintetem,
túlfelén sejlő,
delfines Apolló,
megérintem és
otthagynom. Késői
borok után a szó rád
terelődik. Meghatódnak.

Telefon ébreszt.

A Vitosa görgetege
télen – partjáról dörög a
szívem, hogy újra
látom, egy lehettem
tonnás kövei közül,
mikor a mindenség még
ismerte vagy sem az

Kiss Anna itt közölt alkotása 2003-ban bolgárul megjelent verseskönyvének (*Szred niskite*, ford: Szvetla Kjoszeva) szófiai s plovdivi premierét idézi.

embert. Hatalmába
kerít, nem tűnik
kő-nyugalma hőésésben
kanyargó utakon, a
szélvédőre forgó
más képekkel együtt.

És a történetek!, a

nők falujáról a
hegyek közt, hol
megrekedt az idő, hová
a férfiak már nem
találnak a városból haza,
szőke, északi
nők vetődnek kapuihoz,
vén szőttesei közé,
visszajárnak,
fejni, földet túrni,
szálat festeni, fonni,
üldögelni alacsony,
vánkossos padkákon.

Visszajárnak önértéért,
életerőért, az örök,
elnyújtott énekért,
marékkaal hordva a
pénzt pusztá léthez,
házjavításhoz – lassan ide
tartoznak leplezett
magányukkal, mi
értelmet nyer itt,

egérrágta
műhelyek kaptafáit,
üllőit, magvastömbjét
kerülgetik, emlékezve
északi, fülefarka-nincs
mesékre, nagyanyók
pókhálós tekintetét idézik,
szövésük szálsúly-
köveit, nyár világos,
sarkkőri éjszakáin –

Ez egy téli alkony,
történetekkel, almákkal az
úti kosárból. A

hegyből kivágott út fölé
régi temető koporsói
indulnak el az út örök
rengésében, megindult a
magasság!, kolostorfalon
kívül életképek,
hólepte zarándokház
gerendavégéről leölt
kan lóg a hóba,
véres kötényben
zsigerelik fiatal pópa-félék,
tűzfát cipelnek,
söpörnek, vigasztalnak.

Ez mind az élet,

s benn, a vén csend,
fakult falfestések
áldottjai, szentjei, kerek
boltozaton át az
alkonyi ég, vékonyka
viaszgyertyák
lángolnak –

itt vagy?,

az út a zajos érnél
visszafordul, bokorágon
piros bogyók közt
nagy fehér madár a
hó fölött, földig hajlítja,
álmodom?, sötétedik,
a régi Plovdiv
étterme, időjárt zugai,
tálalós különszobája –
itt vagy?,

valaki bojána lehetnék, az
asztalfő nehéz borát iszom,
szűk utcácska szemközti
háza mesél valaki
fontos ismeretlenről,

hallgatom,

magamról sem
tudok néha többet.

NAPÚT - LEVÉL

ŐSZI DELELŐN

A
CÉDRUS MŰVÉSZETI ALAPÍTVÁNY KÖSZÖNI

KISS ANNÁNAK,

HOGY ÉLETE PÉLDÁJÁVAL S ALKOTÓMŰVÉSZETÉVEL
A TÁGASSÁG SZÍNEIVEL GAZDAGÍTOTTA LÁTÓKÖRÜNKT-
MÁSOKRA ÉS ANNŰI MÁRA PRÉZENYEN, TISZTESSÉGGEL.
KÖSZÖNTJÜK A BETELŐ PÁLYÁN HÍVEN HALADÓT,
MERT-EGYEDÜL EGYÜTT JOBB.

BUDAPEST, 2015.

SZEPTEMBER 22.

SZONAI GYÖRGY
ELNÖK

Mészáros Róza egyedi kivitelezésű oklevelét
s a Tóth Sándor készítette érmet eddig
Lászlóffy Aladár, Katona Tamás, Radnóti Zsuzsa,
Bertalan Tivadar, Erdélyi István, Mohás Livia,
Doncsev Toso és Lászlóffy Csaba kapta meg.

Ketten, kétszer

„A párosság benne van a létezésben. Például a Napban és a Holdban. Ázsia kultúráit kutatva természetszerűleg ez a jang-jin, Várkonyi Nándor továbbgondolásában a nő- és férfielv.” (Balázs Géza)

„...számvetés a közös étellel is. Az érzés- és gondolatközösséggel. Amelyek megszülték a közös éneket együttes hangszerelésben és külön-külön is – megfeszítve a mondandónak leginkább alájátszó hangszer húrjait.” (Juhász Anikó – Csejtei Dezső)

„Az öregember fáradt, csalódott, reménytelen. Feje előrebillen, mint azoké, akik már végképp lemondtak mindenről. Ketten vannak így, az ember és a lemondás.” (Zalán Tibor)

„Ez a helyzet a vonallal is. Közérzet lehet benne. A lendületesben csak úgy, mint a cikcakkosban. Egyikben mint a kívülálló elmélkedés, másikban mint a belső érzékelés összhangja a látottakkal.” (Miklóssy Endre)

„Mindennapok sincsenek már, és így a dolgok nem olvadhatnak be a mindennapokba. Otthontalanság van, és Domonkos érzi, hogy ha az otthontalanságot akarja láttatni, ki kell lépnie a mondatok otthonából is. Így alakulnak az infinitívusok is: Én lenni... ez lenni vers... én menni külföld... nem gondolni mi lesz, nem gondolni mi volt... élet gumibottal jönni vágni engem nyakon.” (Várady Tibor)

„Kiss Anna számára a hagyomány csupán kiindulópont, amelyről – akár egy trambulínról – elrugaszkodhat, hogy egyedi szaltómutatványait prezentálhassa az ámuló publikumnak. »Ha az élet, / az nem valami más: / fehérdamaszt abroszon / sárga körték, / indulatok, / indigókék veszélyek!«” (Csontos János)

Ára: 800 Ft. Előfizetés: 6000 Ft.

Előfizethető személyesen valamennyi postán és a kézbesítőknél, a Magyar Posta Zrt.

(1) 303-3440-es faxszámán, a hirlapelofizetes@posta.hu e-mail-címen, valamint a szerkesztőségben.

A Napút elérhető az interneten: <http://www.napkut.hu>

Számlaszám: OTP 11713005-20381185

A folyóirat támogatói:

